

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. generała broni K. Świerczewskiego

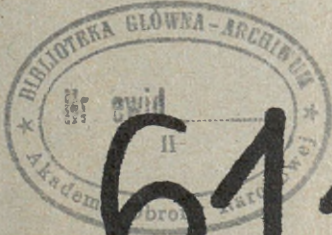
KATEDRA HISTORII SZTUKI WOJENNEJ

30

~~Tylko do użytku wewnętrznego ASG~~

plk dypl. Antoni KARPIŃSKI

**ANALIZA, OCENA I WNIOSKI Z DZIAŁAŃ BOJOWYCH
I ARMII WP W OBRONIE PRZYCZÓŁKA
MAGNUSZEWSKIEGO (9. 8 – 12. 9. 1944 r.)**

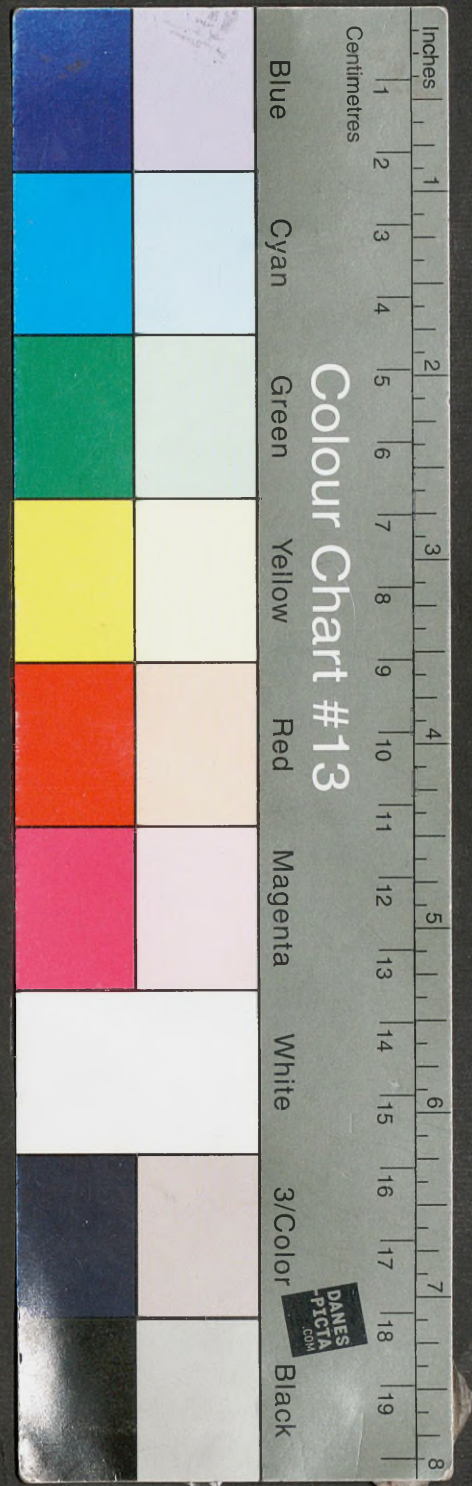

61114

REMBERTÓW-

MAJ

1965

A K A D E M I A S Z T A B U G E N E R A L N E G O
im. generała broni K. Świerczewskiego

KATEDRA HISTORII SZTUKI WOJENNEJ

30

~~Tylko do użytku wewnętrznego ASG~~

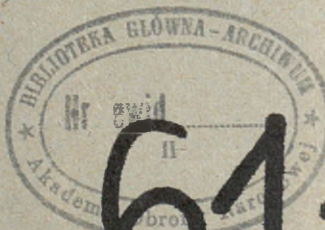
płk dypl. Antoni KARPİŃSKI

**ANALIZA, OCENA I WNIOŚKI Z DZIAŁAŃ BOJOWYCH
I ARMII WP W OBRONIE PRZYCZÓŁKA
MAGNUSZEWSKIEGO (9. 8 – 12. 9. 1944 r.)**

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

05-000539-005-0

61114

REMBERTÓW -

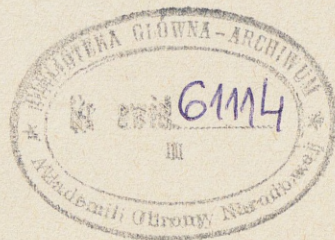
MAJ

1965

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO

im. generała broni K. Świerczewskiego

KATEDRA HISTORII SZTUKI WOJENNEJ

ZATWIERDZAM

gen. bryg. prof. Stanisław OKEŃCKI

Tylko do użytku wewnętrznego ASG

płk dypl. Antoni KARPIŃSKI

**ANALIZA, OCENA I WNIOSKI Z DZIAŁAŃ BOJOWYCH
I ARMII WP W OBRONIE PRZYCZÓŁKA
MAGNUSZEWSKIEGO (9. 8 – 12. 9. 1944 r.)**

+7201.

Temat: Analiza, ocena i wnioski z działań bojowych 1 armii WP w obronie przyczółka magnuszewskiego /9.8.-12.9.1944 r./.

Zagadnienia:

- I. ^{Kozłowski} Położenie operacyjne w pasie działania 1 Frontu Białoruskiego w dniach 4-6.8.1944 r.
- II. ^{Kozłowski} Zadanie 1 armii WP do przegrupowania oraz jej położenie na zapleczu przyczółka magnuszewskiego.
- III. ^{Chęciński} Organizacja obrony przez związki i oddziały 1 armii WP na przyczółku magnuszewskim.
 1. Organizacja obrony w dniach od 9 do 16.8.1944 r.
 - a/ Zadanie 1 armii WP.
 - b/ Charakterystyka sił i struktury obrony nieprzyjaciela przed frontem 1 armii WP.
 - c/ Decyzja dowódcy armii i zadania 3 dywizji piechoty oraz oddziałów wzmocnienia.
 - d/ Planowanie i przygotowanie obrony 3 dywizji piechoty.
 - Decyzja dowódcy 3 dywizji piechoty i zadania oddziałów;
 - luzowanie oddziałów 29 korpusu piechoty gw /8 agw/ i zajęcie obrony przez 3 dywizję piechoty.
 2. ^{Szymański} Organizacja obrony w dniach od 16.8. do 12.9.1944 r.
 - a/ Decyzja dowódcy armii oraz zadania związków i oddziałów.
 - b/ Planowanie i przygotowanie obrony 2 dywizji piechoty.
 - Decyzja dowódcy dywizji i zadania oddziałów.
 - luzowanie wojsk radzieckich /29 KP gw/ i zajęcie obrony przez 2 dywizję piechoty.
- IV. ^{Zobacz} Przebieg działań bojowych /10.8.-12.9.1944 r./.
 1. Walki oddziałów 3 dywizji piechoty w dniach od 10 do 16.8.1944r.
 2. Walki oddziałów armii w okresie od 16.8. do 12.9.1944 r.
 3. Wnioski.
- V. Inżynierska rozbudowa obrony.
- VI. Zabezpieczenie działań bojowych.
 1. Rozpoznanie.
 2. Obrona przeciwpancerna.
 3. Obrona przeciwlotnicza.
- VII. Wyniki działań obronnych 1 armii WP na przyczółku magnuszewskim.
- VIII. Wykaz załączników.

I. POŁOŻENIE OPERACYJNE W PASIE DZIAŁANIA 1 FRONTU BIAŁORUSKIEGO

W DNIACH 4-6.8.1944 r.

W trakcie zakończenia operacji brzesko-lubelskiej 1 Frontu Białoruskiego wytworzyła się dosyć specyficzna sytuacja, która miała istotny wpływ na dalsze plany walki. Natarcie związków prawego skrzydła Frontu /48, 65, 28 A/ zostało powstrzymane przez nieprzyjaciela na rubieży: Daniłowo Duże, Domanowo, Ciecchanowiec, Sokołów Podlaski i na pld-wsch od m. Węgrów. Związki /47 A, 2 KK gw/ działające w centrum ugrupowania walczyły na rubieży: Broszków, Kałuszyn, Stanisławów, Zalesie, Michałów. 2 armia pancerna /grupa szybka Frontu/ znalazła się w najbardziej trudnym położeniu. Po wyjściu na przedpola Pragi została ona zaatakowana przez niemieckie dywizje pancerne /19 DPanc, DPanc "H.Goring", 4 DPanc, 3 DPanc SS "Totenkopf"/. Jej 3 korpus pancerny został oskrzydłony z trzech stron w rejonie Wołomina. Wobec takiej sytuacji zaszła konieczność wycofania korpusu z tego rejonu. Całość sił armii zmuszona była przejść do obrony na linii: Górki, Zabraniec Stary, płn skraj Okuniew, Sulejówek, Podkaczydół, Borków.

Związki lewego skrzydła Frontu w tym okresie czasu sforsowały Wisłę i uchwyciły przyczółki w rejonie Magnuszewa /8 Agw/ i w rejonie Nasiłow, Janowiec, Chotcza Górna /69 A/, 1 armia WP po niepomyślnym forsowaniu Wisły od 4.8.1944 r. broniła wschodniego brzegu Wisły na froncie od m. Rycice do m. Włostowice.

Dowództwo niemieckiej Grupy Armii "Srodek", oceniając wydarzenia w pasie działania 1 Frontu Białoruskiego, już w dniu 2 sierpnia doszło do wniosku, że główna uwaga wojsk radzieckich skupiona jest nie w rejonie Warszawy, lecz w rejonie przyczółka /na kierunku Magnuszewa i Kazimierza Dolnego/x/.

Dowódca Grupy Armii "Srodek" /gen. płk Model/ w dniu 3 sierpnia 1944 r. nie czekając na całkowite zakończenie bitwy pod Wołominem, nakazał przerzucenie 19 dywizji pancernych z rejonu Pragi przed przyczółek 8 armii gw. ~~Równocześnie postanowił~~ przyspieszyć walki w rejonie Wołomina w celu wyciągnięcia jeszcze jednej jednostki pancernych /DPanc "H. Goring"- podkreślenie moje A.K./xx/

x/ Meld.dzienny-operacyjny na 2.8.1944 r. Dtwo Grupy Armii "Srodek" nr 3981, 44 tjn. Kwatera Główna 3.8. 1944r. g.01.15, s.1 /Ze zbiorów WIH, nr ewid. 310/62/53/.

xx/ Dzienny meld.sytuac.z 3.8.1944 r. Dowództwa Grupy Armii "Srodek" Kwatera Główna 4.8.1944 r. g.00.45, s.5 /Ze zbiorów WIH, nr ewid. 310/62/53/.

Jednocześnie dowództwo niemieckie rozpoczęło przerzucanie świeżych sił z głębi obrony do rejonów przyczółków i dokonało częściowego przegrupowania swoich wojsk na froncie od Puław do Magnuszewa. Między innymi z Radomia w dniu 2.8.1944 r. została skierowana 45 dywizja grenadierów do rejonu m. Głowaczów /8 km na pld-zach od Magnuszewa/. Z rejonu Zwolenia został przerzucony szkolny batalion grenadierów pancernych pod Warkę.

Ogólnie więc przed przyczółkiem magnuszewskim miało działać do dwóch dywizji pancernych i dwóch dywizji piechoty, którymi dowództwo niemieckie zamierzało zlikwidować przyczółek 8 armii gw. Po wykonaniu tego zadania zamierzano przegrupować siły na południe i zlikwidować przyczółek 69 armii.

Dowództwo niemieckie rozpoczęło realizację swojego planu już w nocy na 4.8.1944 r. /zał. nr 46/. Oddziały piechoty nieprzyjaciela wzmocnione artylerią i czołgami wykonały kontrataki z rejonu Antoniówka na Ostrołękę oraz z rejonu Jasieniec i kol. Moniochy na Mariampol przeciwko związkom 8 armii gw. Kontrataki te trwały bez przerwy w nocy 4 sierpnia i w dzień 5.8.1944 r. Przed frontem 69 armii nieprzyjaciel również wykonał dość silne kontrataki, szczególnie zdecydowane w rejonie Szlachecki Las^{x/}.

W tej sytuacji dowództwo 1 Frontu Białoruskiego postanowiło przejść czasowo do obrony na przyczółkach /8 Agw i 69 A/ celem załamania kontrataków i przeciwuderzeń nieprzyjaciela, po czym przystąpić do dalszych działań zaczepnych, w celu połączenia i rozszerzenia obu przyczółków - magnuszewskiego i puławskiego, w jeden ogólny o znaczeniu operacyjno-strategicznym oraz opanowania rubieży: Warka, Stromiec, Radom, Wierzbica^{xx/}. Ponadto dowódca Frontu uważał za konieczne rozwijanie natarcia wojskami prawego skrzydła w kierunku na Pułtusk i do 20.8.1944 r. wyjścia na rubież rz. Narew i opanowania na jej zach. brzegu przyczółków.

Do realizacji tego zamiaru przedsięwzięto szereg kroków. Zwrócono baczną uwagę na zgrupowanie dużej liczby sił i środków na przyczółku magnuszewskim. To z kolei wymagało dokonania poważnych przegrupowań na lewym skrzydle Frontu. Chodziło przede wszystkim o pozwo-

x/ Mark Altgowzen. Bojowyje diejstwija 8 gw i 69 armii 1 Biełoruskiego Fronta po zachwatu i rozszireniju Magnuszewskiego i Puławskiego płac-darmow na Wiśle-ijul-august 1944 g. Moskwa 1952r. s.184,154.
xx/ Tamże, s.186, 195.

obronę na prawym brzegu Wisły. Armia ta otrzymała zezwolenie na zdjęcie z obrony /z rubieży Górki, Chrosna/ swoich 82 i 88 dywizji piechoty gw i wykorzystania ich w swoim pasie działania /na przyczółku/x/. Ponadto, dla zwężenia pasa działania 8 armii gw, 7 korpus kawalerii gw otrzymał zadanie zluźnienia oddziałów tej armii na odcinku od m. Kobylnica /20 km na pkn-zach od Dęblina/ do Stężycy^{xx}/.

Dowódca Frontu dla zwężenia pasa działania 8 armii gw i zwiększenia nasycenia sił i środków na przyczółku magnuszewskim, nakazał również przegrupowanie 1 armii WP do rejonu Łaskarzew, Wilga, Samogoszcz, skąd miała ona być w gotowości do zajęcia obrony na przyczółku.

Oprócz wymienionych przedsięwzięć, została zwrócona duża uwaga na osłonę przepraw na Wiśle i wojsk broniących się na przyczółku magnuszewskim. Do wykonania tego zadania zostały wyznaczone jednostki 6 i 16 armii lotniczej oraz związki i oddziały artylerii przeciwlotniczej /3, 13 i 24 DAPlot, 1263 paplot mk/ zdjęte z osłony obiektów tyłowych 8 armii gw lub zmanewrowane z innych armii^{xxx}/.

Związki prawego skrzydła Frontu miały kontynuować wykonanie zadania, postawionego przez naczelne dowództwo Armii Radzieckiej w dniu 28.7.1944 r.^{xxxx}/.

Oceniając położenie ogólne w pasie 1 Frontu Białoruskiego, należy podkreślić, że główne wysiłki obu stron /dowództwa radzieckiego i niemieckiego/ skoncentrowane były w rejonie przyczółków /magnuszewskiego i puławskiego/. Dlatego też główne wysiłki, tak dowództwa 1 Frontu Białoruskiego, jak i 1 Frontu Ukraińskiego, zmierzały do odparcia przeciwuderzeń przeciwnika, a następnie poprawienia położenia taktycznego na poszczególnych odcinkach przyczółków.

W realizacji tego, tak ważnego zadania, miała wziąć również udział 1 armia WP.

x/ M. Altgowzen, op.cit., s.197.

xx/ Rozkaz dowódcy 1 Frontu Białoruskiego z 6.8.1944 r. 15.30 AMO Sojuza SSR, fond 296, op.15758, t.4, s.231-232.

xxx/ M. Altgowzen, op.cit. s.199.

xxxx/ Zadanie to polegało na opanowaniu przyczółków na rz. Narew w rejonie Pułtuska i Serocka i zdobyciu Pragi.

II. ZADANIE 1 ARMII WP DO PRZEGRUPOWANIA ORAZ JEJ POŁOŻENIE NA ZAPLE-
CZU PRZYCZOŁKA MAGNUSZEWSKIEGO

Sytuacja operacyjna na lewym skrzydle 1 Frontu Białoruskiego, zmusiła dowództwo Frontu do dokonania pewnych przegrupowań celem wzmocnienia obrony przyczółków - magnuszewskiego i puławskiego. Z całości sytuacji wynikało, że największe zagrożenie ze strony wojsk nieprzyjaciela istniało w rejonie przyczółka magnuszewskiego. Dlatego też dowództwo Frontu poczyniło szereg kroków celem zwiększenia nasycenia sił i środków na tym przyczółku. Do realizacji tych zamierzeń miała być wykorzystana również 1 armia WP.

W dniu 6.8.1944 r. 1 armia WP otrzymała zadanie od dowódcy Frontu polegające na /p.zał. nr 45/:

- utrzymywaniu do rana 8.8.1944 r. dotychczasowej rubieży obrony siłą nie większą jak jedną dywizją piechoty;
- wyruszeniu w nocy na 7.8.1944 r. siłami głównymi armii wraz ze środkami wzmocnienia z dotychczas zajmowanego rejonu, z zadaniem ześrodkowania się do rana 8 sierpnia w rejonie Łaskarzew, Wilga /16 km na półn-zach od m. Łaskarzew/, Samogoszcz;
- gotowości, po ześrodkowaniu się w nowym rejonie koncentracji, do przeprawy przez Wisłę i zluzowania oddziałów 8 armii gw, na odcinku od ujścia rzeki Pilicy do m. Stara Warka^{x/}. Pozostawione oddziały do czasowej obrony rubieży od Dęblińska do Puław, po ich zluzowaniu przez oddziały 7 korpusu kawalerii gw, miały dołączyć do sił głównych^{xx/}.

Analizując zadanie 1 armii WP należy stwierdzić, że dla jego realizacji trzeba było dużego wysiłku organizacyjnego, aby zdołać na czas wykonać wszystkie czynności, związane z przygotowaniem marszu. Związki armii w stosunkowo krótkim okresie czasu /38 godzin/ miały przejść do nowego rejonu, odległego od 57 do 73 km od dotychczasowego pasa działania. Ponadto w tym czasie należało dokonać przegrupowania i luzowania wewnątrz armii oraz postawienia zadań na marsz. W związku z tym, że marszruty miały przebiegać wzdłuż linii frontu, w niedalekiej jego odległości /od 8 do 16 km/ oraz dużej aktywności lotnictwa nieprzyjaciela, marsz należało wykonywać tylko w porze nocnej. Jeśli uwzględnimy,

x/ Telefonogram sztabu 1 Frontu Białoruskiego. AMO Sojuza SSR, fond. 296, op.15758, t.4, s.233.

xx/ Telefonogram sztabu 1 Frontu Białoruskiego. AMO Sojuza SSR, fond. 296, op.15758, ss.231-232, t.4.

że czasu nocnego było zaledwie 14-16 godzin, to tempo marszu musiało być stosunkowo duże /4-5 km na godzinę/. Ponadto przemarsz oddziałów do nowego rejonu koncentracji wymagał osłony przed atakami lotnictwa nieprzyjaciela. Zadanie to nie mogło być w pełni wykonane, bowiem armia posiadała tylko jedną dywizję artylerii przeciwlotniczej, której pułki rozmieszczone były w dwóch rejonach - 15 i 17 pułk osłaniały ugrupowanie 2 dywizji piechoty i miasto Puławy, natomiast 16 i 18 pułk znajdowały się w marszu z rejonu st. Luboml^{x/}.

W praktyce, dzięki zdobyciu bogatego doświadczenia w czasie marszu do rubieży Wisły /15.7.-28.7.1944 r./ przez sztaby i oddziały, zadanie zostało wykonane pomyślnie.

Związki i oddziały 1 armii WP do rana 9.8.1944 r. zakończyły przegrupowanie i skoncentrowały się w rejonie: Budy Uśniackie, Wola Celejowska, Skurcza, Podlęż, Łaskarzew, Rębków^{xx/}.

Związki i oddziały armii po przybyciu do rejonu koncentracji przystąpiły natychmiast do budowy schronów dla ukrycia siły żywej i sprzętu. Ponadto zajęto się organizacją obrony przeciwlotniczej wewnątrz poszczególnych oddziałów. Zagadnienia organizacji obrony przeciwlotniczej oraz budowy schronów były bardzo ważne ze względu na silne oddziaływanie lotnictwa nieprzyjaciela na rejon koncentracji wojsk oraz na przeprawy na Wiśle.

Ogólnie więc, wojska 1 armii WP z zajmowanego rejonu koncentracji mogły przystąpić do wykonania nowych zadań związanych z obroną przyczółka magnuszewskiego.

-
- x/ 4.8.1944 r. 15 i 17 paplot mk dołączyły do sił głównych armii i zajęły stanowiska ogniowe w rejonie Puław. Pozostałe dwa pułki /16 paplot mk i 18 paplot sk/, znajdowały się w marszu i miały ześrodkować się w lesie na płu od m. Kurów, po czym miały osłonić marsz oddziałów armii na odcinku Kurów-Garwolin. W praktyce nie mogły one zdążyć na czas i zostały od razu skierowane do nowego rejonu koncentracji armii /księga działań 1 DAPlot; CAW, 1 DAPlot, t.95, s.5/.
- xx/ 4 DP pełniła służbę garnizonową w Lublinie, Chełmie, Krasnymstawie i Łukowie i prowadziła szkolenie. 1 BK pełniła służbę garnizonową w Lublinie. Pozostałe oddziały, tyły i urządzenia tyłowe armii bez zmian.

III. ORGANIZACJA OBRONY PRZEZ ZWIĄZKI I ODDZIAŁY 1 ARMII WP NA PRZY-
CZOŁKU MAGNUSZEWSKIM

1. Organizacja obrony w dniach od 9 do 16.8.1944 r.

a/ Zadanie 1 armii WP /zał. nr 47/

Organizacja obrony 1 armii WP na przyczółku magnuszewskim odbywała się stopniowo, etapami, w miarę przeprowadzania jednostek i oddziałów na lewy brzeg Wisły. W pierwszej kolejności do realizacji tego zadania przystąpiła 3 dywizja piechoty z przydzielonymi/jej jednostkami artylerii, w drugiej zaś - 2 dywizja piechoty i pozostałe jednostki artylerii oraz 1 brygada kawalerii.

Na wschodnim brzegu Wisły obronę organizowała 1 dywizja piechoty, która z 31.8. na 1.9.1944 r. została zluzowana przez oddziały 17 dywizji kawalerii gw /2 KK gw/^{x/}.

Udział 1 armii WP w obronie przyczółka magnuszewskiego należy rozpatrywać w ścisłym związku z sytuacją operacyjną, jaka występowała w poszczególnych etapach działań. Pierwszy etap organizacji obrony na przyczółku magnuszewskim przez związki i oddziały 1 armii WP wiąże się z niepomyślną sytuacją wojsk 8 armii gw, jaka się wytworzyła w wyniku przeciwuderzenia odwodów pancernych nieprzyjaciela w dniach 9-16.8.1944 r. w płd części przyczółka - w rejonie Studzianek. W tej sytuacji dowództwo 1 Frontu Białoruskiego postanowiło przejść do czasowej obrony, celem odparcia przeciwuderzenia nieprzyjaciela, podciągając na przyczółek świeże siły, dokonać przegrupowania i przygotowania do dalszych działań zaczepnych. W wykonaniu tego zadania wzięły również udział związki i oddziały 1 armii WP /1 BPanc, 3 DP, 2 i 3 BAH i 4 BAP panc/,

W drugim etapie /16-28.8.1944 r./ organizacji obrony, wojska 8 armii gw dokonały przegrupowania swoich sił i przystąpiły do działań zaczepnych w celu poprawienia położenia taktycznego na niektórych odcinkach frontu. Dla zwężenia pasa działań 8 armii gw i zwiększenia siły uderzeniowej zostały wprowadzone na przyczółek dalsze związki i oddziały 1 armii WP /2 DP, 1 spm, 13 papanc/. Ponadto wzięły udział 1 i 5 brygada artylerii ciężkiej oraz odwód dowódcy armii - 1 brygada pancerna, która do 16.8.1944 r. działała w rejonie Studzianek.

x/ Meld.boj. nr 0130. Szt. 1 DP 1.9.1944 r.; CAW, 1 DP, t.31, s.79.

W obu tych etapach związki i oddziały brały udział w natarciu, mającym na celu poprawienie położenia taktycznego na przyczółku.

W trzecim etapie /28.8.-12.9.1944 r./ wojska lewego skrzydła 1 Frontu Białoruskiego, zgodnie z dyrektywą naczelnego dowództwa Armii Radzieckiej nr 220196, przeszły do obrony na osiągniętych rubieżach^{x/}. Od 28 sierpnia zaniechano prób dalszego rozszerzenia przyczółków. 1 armia WP, zgodnie z dyrektywą dowódcy 1 Frontu Białoruskiego z dnia 30.8.1944 r. zaprzestwała wykonywania wszelkich działań zaczepnych i przystąpiła do dalszej organizacji i rozbudowy obrony w całym pasie^{xx/}.

x x x

Dowódca 1 Frontu Białoruskiego 9.8.1944 r. nakazał dowódcy 1 armii WP przeprowadzić na lewy brzeg Wisły jedną dywizję piechoty, którą do rana 11.8.1944 r. zluzować między oddziały 8 armii gw na odcinku od ujścia rz. Pilicy, do /wył/ Zakrzew i uporczywie bronić zajętej rubieży^{xxx/}. Dywizja, wyznaczona do wykonania tego zadania, miała być wzmocniona przede wszystkim artylerią przeciwpancerną, a sprawy związane z przeprawą i luzowaniem uzgodnione z dowódcą 8 armii gw.

Analizując zadanie 1 armii WP postawione przez dowódcę Frontu należy podkreślić, że nie było ono trudne do wykonania, bowiem odcinek wyznaczony do obrony znajdował się za rzeką Pilicą, wobec czego nie mógł być zagrożony przez większe siły nieprzyjaciela, a przede wszystkim przez jego jednostki pancerne. Większe zagrożenie mogło istnieć na lewym skrzydle pasa obrony. Wąski pas pozwalał na uzyskanie odpowiedniego nasycenia w sile żywej i środkach ogniowych /0,9 batalionu i 20 dział i moździerzy na 1 km frontu^{xxxx/}/.

Zajęcie obrony przez 1 armię WP w pasie szerokości 10 km pozwoliło dowódcy 8 armii gw na dokonanie przegrupowania swoich sił i stworzenia silniejszego zgrupowania uderzeniowego celem przejścia do dalszych działań zaczepnych.

b/ Charakterystyka sił i struktury obrony nieprzyjaciela przed frontem 1 armii WP

W pierwszym etapie działań obronnych przed frontem 1 armii WP broniły się następujące oddziały nieprzyjaciela: 1132 brygada

x/ Rozgrom niemiecko faszystkich wojsk w Białorusii w 1944 g. tom III, op.cit. s.330.

xx/ Dyrektywa dcy 1 F.B. z 30.8.1944r.; CAW, 1 AWP, t.2, s.18-20.

xxx/ AMO Sojuza SSR, f.296, op.15758, t.4, s.262.

xxxx/ Wzięto za podstawę 3 DP i jej stany bojowe na 5.8.1944r./CAW, 1 AWP, t.29, s.46/bowiem ona została wyznaczona do wykonania tego zadania.

grenadierów, 146 batalion saperów, 550 batalion karny, 2 batalion 73 pułku zmotoryzowanego /19 DPanc/ i 2 dywizjon 23 pułku artylerii przeciwlotniczej/ walczył jako piechota/. W odwodzie przeciwnik posiadał 333 batalion saperów i 398 batalion grenadierów oraz szkolną brygadę dział szturmowych. Ogółem w bezpośredniej styczności z oddziałami 1 armii WP /w pierwszym etapie działań/ broniło się siedem batalionów wspartych około 30 czołgami i działami szturmowymi. W odwodzie pozostawało dwa bataliony.

Ugrupowanie bojowe oddziałów nieprzyjaciela na 9-10.8.1944 r. przed frontem 1 armii WP przedstawiało się następująco:

- 1132 brygada grenadierów /bez 1/1132 BGren/ wraz z 976 batalionem ochrony broniła się na froncie szerokości 7 km - od m. Pólko do /wył/ m. Pilica;

- 146 batalion saperów - zajmował obronę na odcinku szerokości 2 km - od m. Pilica do /wył/ m. Stara Warka;

- 550 batalion karny bronił się od m. Stara Warka do /wył/ Wymysłów na odcinku szerokości 1,5 km;

- 2 batalion 73 pułku zmotoryzowanego /19 DPanc/ bronił się w rejonie Wymysłów /szerokość odcinka 1 km/;

- 2 dywizjon 23 pułku artylerii przeciwlotniczej i 1 batalion 1132 brygady grenadierów zajmowały obronę na rubieży na zach od Cychry Stare do m. Broncin /szerokość odcinka 3,5 km/^{x/}.

Rejonu rozmieszczenia odwodów nieprzyjaciela /333 bsap, 398 b.gren/ nie ustalono.

Niem-cy przed frontem obrony armii posiadali znaczną liczbę artylerii, która miała przygotowany cały system stanowisk ogniowych i prowadziła dość skuteczny ogień do ugrupowania naszych wojsk. Stanowiska ogniowe nieprzyjaciela były rozmieszczone w rejonie Magierowa Wola, Przyłot, Klonowa Wola, Gąski, Kalina, Piaseczno, Pilica, Warka, Laski.^{xx/}

Ogólnie przypuszcza się, że przed frontem 1 armii WP znajdowało się ok. 13 baterii - 150 mm, 17 baterii - 105 mm, 8 pojedynczych dział 75 mm, 9 grup moździerzy i około dwóch baterii moździerzy sześciolufowych.^{xxx/}

x/ Biuletyn inf.nr 9,10,11 Szt.1 AWP 12,13,14.8.1944 r. CAW, 1 AWP, t.70, s.10,11,12,13,14.

Sprawozdanie o stanie działalności rozpoznania wojskowego oddziałów 1 AWP za okres 11-31.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.69, s.269. 4-12 oraz W.Lang, op.cit. s.18.

xx/ Schemat ugrupowania i systemu ognia npla przed frontem 29 KP gw na 16.8.1944 r.; CAW 2 DP, t.32, s.1. Schemat SO i punktów ogniowych npla przed frontem 2 DP; CAW, 2 DP t.32,s.22. cyt.biulet, inf.nr 10; CAW, 1 AWP t.70,s.11-12.

xxx/ Sumaryczny biuletyn inf. nr 1 Szt.1 AWP, 20.8.1944 r. 24.00; CAW,1 AWP, p.71, s.1-2.

Analizując ugrupowanie wojsk nieprzyjaciela, broniących się przed frontem 1 armii WP można zauważyć, że główny wysiłek jego obrony został skupiony na odcinku Stara Warka, Wymysłów.

Jakkolwiek siły nieprzyjaciela przed frontem 1 armii WP były dostateczne dla utrzymania zajmowanych pozycji, to dla wykonania natarcia były one stanowczo za małe. Poszczególne oddziały poniosły duże straty w dotychczasowych walkach, w związku z czym ich stany bojowe były o 50-60% mniejsze od stanów etatowych. Pod względem jakościowym /dyscypliny, stanu moralnego/ nie przedstawiały one również większej wartości.

Nieprzyjaciel posiadanymi siłami i środkami mógł uzyskać następujące nasycenie: w piechocie - 0,5 batalionu, w artylerii - 17.2 dział i moździerzy i 3 czołgi i działa szturmowe na 1 km frontu^{x/}.

W miarę upływu czasu oraz zmian zachodzących w sytuacji taktyczno-operacyjnej w rejonie przyczółka magnuszeńskiego - następowały również zmiany w ugrupowaniu nieprzyjaciela, jego strukturze inżynierskiej oraz w jakości sił przeznaczonych do obrony. Na miejsce oddziałów ochrony i karnych zaczęły przybywać jednostki regularne, o jednolitej strukturze organizacyjnej i dużym doświadczeniu bojowym.^{xx/}

Niemcy po dokonaniu zmian w ugrupowaniu, posiadali w pierwszym rzucie /od ujścia Pilicy do wył. Wyborów/ sześć batalionów wspartych 20-30 czołgami. Odwody taktyczne nieprzyjaciela liczyły pięć batalionów. Ponadto przeciwnik posiadał w odwodzie operacyjnym dwa pułki zmotoryzowane /cztery bataliony/ z 19 dywizji pancernej, rozmieszczone w lesie na pld od Warki. Pułki te znajdowały się tutaj do 26.8.1944 r., po czym zostały przerzucone do Benjaminowa.

Z przytoczonych powyżej faktów wynika, że liczba batalionów

x/ W stosunku do artylerii zostało przyjęte - 13 baterii art. 150 mm, 17 baterii - 105 mm, 9 grup moździerzy, 2 baterie moździerzy sześciolufowych i 8 oddzielnych dział 75 mm. /Na podstawie: CAW, 1 AWP, t. 71, s. 1-2/.

xx/ Dalsze zmiany w ugrupowaniu npla charakteryzuje załącznik nr 1 i 2.

nieprzyjaciela na froncie od m. Pólko do m. Wyborów /o 2 km szerszym aniżeli pas obrony 1 armii WP/ nie zwiększyła się, a raczej zmniejszyła się z 7 na 6 batalionów. Średnio na 1 km frontu w pierwszej linii broniło się 0,4 bataliona. Natomiast ilość batalionów w odwodzie poważnie zwiększyła się z 2 do 9 batalionów. Bataliony te były rozmieszczone w bliskiej odległości /od 2 do 5 km/ od przedniego skrajku obrony i mogły być użyte w bardzo krótkim czasie do wykonania kontrataków lub wzmocnienia obrony.

Do nowych, nieznacznych zmian w ugrupowaniu bojowym nieprzyjaciela przed frontem 1 armii WP doszło w dniach 20-26.8.1944 r. Zmiany te wynikły w związku z wytworzoną sytuacją taktyczno-operacyjną w rejonie przyczółka magnuszewskiego i na innych odcinkach frontu działań 9 armii polowej.^{x/}

Ugólnie, siły i środki nieprzyjaciela działające przed frontem 1 armii WP w okresie od 9.8 do 12.9.1944 r. wahały się od 9 do 12 batalionów piechoty^{xx/} wspartych 20-30 czołgami i działami szturmowymi oraz 210 działami i moździerzami różnych kalibrów. Przeciwnik mógł uzyskać średnie nasycenie w piechocie 0,6-0,8 bataliona 14 dział i moździerzy i 1,3 - 2 czołgów i dział szturmowych na 1 km frontu.

Z analizy ugrupowania sił nieprzyjaciela, działających przed frontem 1 armii WP, można wyciągnąć następujące wnioski:

- Ugrupowanie nieprzyjaciela było wybitnie obronne, noszące cechy ugrupowania obrony doraźnie zorganizowanej. Było ono jednorzutowe, z nielicznymi odwodami szczebla taktycznego.

x/ 19.8.1944 r. związki i oddziały 29 i 28 KPgw /8 Agw/ przeszły do natarcia, wykonując główne uderzenie na Głowaczów i do końca 19.8.1944 r. wyszły na rubież: /wył/ Wola, wzgórze 144,9, Cecylówka, Henryków, wzgórze 138,9, Świnów. Drugie uderzenie w pld części przyczółka zostało wykonane 25.8.44 r. W rezultacie tych działań do końca 26.8 związki 4 KPgw swoim lewym skrzydłem sforsowały rz. Radomkę /na froncie od m. Rogożek do Kłoda/, przełamały obronę nieprzyjaciela i wyszły na rubież: Selwanówka, Chodkowska Wola, Ryczywół, Wilczkowie Górne. Prawym skrzydłem wyszły na rubież Moniochy, Leżeniec, Rogożek /M. Altgowzen, op.cit.s.249/. W wyniku tych działań przyczółek magnuszewski został powiększony o ok. 55 km². Ważną rzeczą w tych działaniach było opanowanie przyczółka na prawym brzegu Radomki, szerokości 10 km i głębokości od 1 do 3 km.

xx/ Nie liczone czterech batalionów z 19 DPanc, które bardzo krótko przebywały w odwodzie przed lewym skrzydłem 1 armii WP - w rejonie lasów na pld od Warki.

W miarę upływu czasu odwody przeciwnika zwiększały się. Ich rejony ześrodkowania znajdowały się w odległości 1,5-3 km od przedniego skraju. Fakt ten sprzyjał szybkiemu przejściu do działań /kontrataków/ na wypadek uderzenia naszych oddziałów.

- Obecność dużej liczby artylerii w ugrupowaniu bojowym i stosowanie przez nią manewru ogniem i sprzętem, czyniło obronę niemiecką bardzo żywotną. Należy ogólnie stwierdzić, że podstawą obrony niemieckiej była artyleria, która miała zorganizowany bardzo dobrze system ognia;

- Siły nieprzyjaciela broniące się przed frontem 1 armii WP, ze względu na ich niedużą liczbę oraz warunki terenowe, nie były w stanie prowadzić natarcia. Niemniej jednak przeciwnik miał możliwość wykonywania krótkich uderzeń siłami od kompanii do batalionu piechoty wzmocnionych artylerią. Decydującą rolę w tego rodzaju działaniach odgrywały czołgi i działa szturmowe, przed którymi oddziałom naszej armii należało się zabezpieczyć. Możliwość wykonywania takich uderzeń nieprzyjaciel posiadał na lewe skrzydło 1 armii WP.

Struktura obrony nieprzyjaciela podobnie jak jego ugrupowanie bojowe, ulegała ciągłym zmianom. Rozbudowa jej odbywała się w toku ciągłego wycofywania się przed naporem wojsk radzieckich, w warunkach ciągłego odpierania kontrataków i przy ograniczonej liczbie ludzi, potrzebnych do wykonywania prac ziemnych.

Niemcy, wykorzystując dogodne warunki terenowe oraz pracę ludności cywilnej, w okresie od sierpnia do połowy września 1944 r. rozbudowali wzdłuż lewego brzegu Pilicy rubież obrony, składającą się z trzech ciągłych transzei o pełnym profilu. Przed lewym skrzydłem pasa obrony naszej armii obrona nieprzyjaciela była rozbudowana w postaci jednej transzei. Za nią, na niektórych odcinkach zostały rozbudowane odcinki transzei.

Przedni skraj obrony nieprzyjaciela przebiegał bezpośrednio wzdłuż lewego brzegu Pilicy do środkowej części Warki, stąd skręcał na południe i biegł 500 m na wsch od Wymysłów Grabowski, półn-wsch skrajem Grabów Zalesny, wzgórze 108,4. Na przednim skraju było rozbudowane wiele stanowisk ogniowych dla karabinów maszynowych i pojedyncze okopy dla strzelców.^{x/}

Niemcy przy rozbudowie swojej obrony zwrócili dużą uwagę

x/ Dane o nplu z dnia 28.8.1944 r. - szkic wykonany na podstawie zdjęć lotniczych; CAW, 2 BAH, t.38, s.32.

na ustawienie zapór inżynieryjnych w powiązaniu z przeszkodami naturalnymi. Przed przednim skrajem ich obrony znajdowały się zapory inżynieryjne w postaci zasiek^{ów} z drutu kolczastego i pól minowych przeciwpiechotnych i przeciwczołgowych. Na podstawie rozpoznania stwierdzono zasieki z drutu kolczastego na odcinku pomiędzy Ostro-
żką a zniszczonym mostem w m. Pilica oraz pomiędzy rz. Pilicą a Starą Warką. Ponadto odcinki zasiek^{ów} znajdowały się pomiędzy m. Wy-
mysłów Grabowski a Grabów Zalesny. Zasieki z drutu kolczastego były ustawione zazwyczaj przed transzeją w odległości 20-30 m^{x/}. W zasiekach na niektórych odcinkach znajdowały się przejścia osłaniane rogatkami.

Analizując^o strukturę obrony nieprzyjaciela należy stwierdzić, że była ona bardzo płytka, sprowadzała się w zasadzie tylko do jednej pozycji głębokości 2-2,5 km. Nieprzyjaciel posiadał najsilniej rozbudowaną obronę za rz. Pilicą. Wpłynęły na to korzystne warunki terenowe oraz ustabilizowanie się działań na tym odcinku. Trwające bez przerwy /od 1.8.1944 r./ działania zaczepne na pld od rz. Pilicy oraz niekorzystne warunki terenowe /teren lesisto-bagnisty/ spowodowały, że struktura inżynieryjnej rozbudowy obrony nieprzyjaciela przed lewym skrzydłem 1 armii WP składała się zaledwie z jednej transzei i nielicznych punktów oporu. Małe stany osobowe w oddziałach nieprzyjaciela były również jednym z czynników hamujących tempo rozbudowy obrony.

Od momentu zaprzestania działań zaczepnych wojsk radzieckich i oddziałów 1 armii WP obrona niemiecka była rozbudowywana coraz głębiej.

c/ Decyzja dowódcy armii i zadania 3 dywizji oraz oddziałów wzmocnienia.

Dowódca 1 armii WP postanowił, dla realizacji postawionego mu zadania, wyznaczyć 3 dywizję piechoty wzmocnioną dwoma brygadami artylerii haubic, pułkiem artylerii przeciwpancernej oraz wesprzeć ją dwoma brygadami artylerii ciężkiej. Oddziały wyznaczone do wykonania zadania, w myśl decyzji dowódcy armii, miały przeprowić się na lewy brzeg Wisły w nocy z 9 na 10.8.1944 r., a w noc następną /z 10 na 11.8.1944 r/ zlużować oddziały 27 i 74 dywizji piechoty gw /29 KP gw/, po czym zająć obronę na odcinku ujście rz. Pilica do /wyż/ Zakreśu /p.zał. nr 46/.

x/ Cyt. szkic obrony npla /CAW, 2 BAH, t.38, s.32/ oraz sumaryczny biuletyn inf. nr 3. Szt.1 AWP na 10.9.1944 r./CAW, 1 AWP, t.71, s.10-13/.

3 dywizja piechoty, która miała odegrać główną rolę w realizacji decyzji dowódcy armii, otrzymała zadanie przeprowadzenia się przez Wisłę w rejonie cegielni 500 m pld-zach od osiedla Wilga, po czym zgrupować się w rejonie Nowy Gruszczyń, Żelazna Stara, Żelazna Nowa. Piechotę i sprzęt lekki miała przeprowadzić na środkach przeprowowych 1 brygady saperów /park LNP-2/ i na środkach podręcznych. Artylerię i transport kołowy przeprowadzić po moście 8 armii gw w rejonie m. Tarnów.

W nocy z 10 na 11.8.1944 r. dywizja powinna była zluzować oddziały 27 i 74 dywizji piechoty gw /29 KP gw/ na odcinku od ujścia rz. Pilicy, /wył/ Zakrzew i uporczywie bronić zajmowanej rubieży, zwracając szczególną uwagę na zabezpieczenie swojego lewego skrzydła.^{x/}

Przydzielone pułki artylerii przeciwpancernej miały być wykorzystane w następujący sposób - jeden /19 pappanc/ do organizacji obrony przeciwpancernej w rejonie m. Zakrzew, drugi zaś /4 pappanc/ - powinien być pozostać w odwodzie dowódcy dywizji w gotowości do odparcia kontrataków czołgów nieprzyjaciela.^{xx/}

Analizując decyzję dowódcy armii należy zaznaczyć, że dla realizacji zadania wyznaczył on duże siły i środki. Ogółem do obrony pasa szerokości 10 km, położonego za przeszkodą wodną - rz. Pilicą, wyznaczył jedną dywizję piechoty o pełnych stanach bojowych, wzmocnił ją dwoma brygadami artylerii haubicznej oraz dwoma pułkami artylerii przeciwpancernej. Ponadto działania 3 dywizji piechoty miały być zabezpieczone dwoma brygadami artylerii ciężkiej. Dzięki wyznaczeniu takiej liczby sił i środków można było uzyskać następujące nasycenie taktyczne na 1 km frontu: w piechocie - 0,9 bataliona, w artylerii - 43,9 dział i moździerz /w tym 10,3 dział przeciwpancernych/.^{xxx/}

Istotną trudnością w wykonaniu zadania przez 3 dywizję piechoty była przeprawa sił i środków na lewy brzeg Wisły.

x/ Zarz.boj. nr 034/op.Szefa Sztabu 1 AWP. 9.8.1944 r. CAW, 1 AWP, t.6, s.53-54. Rozk.boj. nr 05. Szt.4 BAPpanc. 9.8.1944 r.; CAW, 4 BAPpanc, t.3, s.8/.

xx/ Cyt.rozk.boj. nr 05/CAW, 4 BAPpanc, t.3. s.8/.

xxx/ Dokładne zestawienie sił i środków przeznaczonych do obrony przyczółka magnuszewskiego w dniu 9.8.44 r. przedstawia załącznik nr 3.

W ciągu jednej nocy należało przeprowadzić około 10 tysięcy ludzi, 906 koni, 364 samochody, 128 ckm, 218 rusznic ppano i 248 dział i moździerzy. Wprawdzie artyleria i transport kołowy miały przejść po moście 8 armii gw - w rejonie Tarnowa, tym niemniej przeprawa pozostałych sił przy niedużej liczbie środków przeprowowych oraz aktywnym działaniu lotnictwa i artylerii nieprzyjaciela, nie była rzeczą łatwą. Realizacja dalszych czynności, związanych z luzowaniem oddziałów radzieckich nie mogła nastroczać większych trudności, ponieważ odbywało się ono za rzeką Pilicą, która stanowiła naturalną osłonę.

Po dokonaniu krótkiej analizy decyzji dowódcy armii i zadania 3 dywizji piechoty można wyciągnąć następujące wnioski:

- Decyzja dowódcy armii i zadanie postawione 3 dywizji piechoty, odpowiadały konkretnej sytuacji i możliwościom dywizji;

- Dowódca armii wykazał dużo troski o zabezpieczenie wykonania zadania pod względem artyleryjskim.

- Siły i środki wyznaczone do wykonania zadania były znaczne. Ogólnie więc dywizja miała duże możliwości wykonania zadania;

- Stosunkowo szeroka przeszkoda wodna oraz małe siły nieprzyjaciela przed frontem dywizji zmniejszyły prawdopodobieństwo przejścia do działań zaczepnych oddziałów przeciwnika. Mógł on prowadzić jedynie działania rozpoznawcze niedużymi grupami;

- Ze względu na dużą aktywność artylerii i lotnictwa nieprzyjaciela, należało przestrzegać dyscypliny maskowania i zachować wszelkie środki ostrożności, by nie narażać się na niepotrzebne straty w ludziach i sprzęcie;

- Jedną z większych trudności w wykonywaniu zadania była przeprawa sił i środków przez Wisłę.

- Oddziały 3 dywizji piechoty miały przystąpić do wykonania zadania po raz pierwszy, nie mając żadnego doświadczenia bojowego. Miało to więc być chrzest bojowy, a zatem potrzebowały one pomocy ze strony sztabu i dowódcy dywizji. Należy nadmienić, że były to sprzyjające warunki dla zdobywania doświadczenia bojowego przez oddziały wstępujące po raz pierwszy do walki.

d. Planowanie i przygotowanie obrony 3 dywizji piechoty.

Decyzja dowódcy 3 dywizji piechoty i zadania oddziałów.

Dowódca 3 dywizji piechoty /gen.bryg. Stanisław Galicki/, uwzględniając całokształt czynników, związanych z wykonaniem zadania, zdecydował ugrupować dywizję w dwóch rzutach, mając w pierwszym rzucie dwa pułki, w drugim natomiast - jeden pułk. W odwodzie pozostawił batalion szkolny, dywizjon artylerii pancernej i 4 pułk artylerii przeciwpancernej.

Dla wzmocnienia pułków pierwszego rzutu wyznaczył on dla prawego pułku 8 pułk artylerii haubic, dla lewego zaś - 3 pułk artylerii lekkiej oraz baterię 120 mm moździerzy z 7 pułku piechoty. Wymienione pułki artylerii miały stanowić pułkowe grupy artylerii.

Główny wysiłek obrony, w myśl decyzji dowódcy dywizji, miał być skupiony na lewym skrzydle, za którym winny były rozmieścić się drugi rzut dywizji oraz odwody dywizyjne. Drugi rzut oraz odwody dywizyjne miały być w gotowości do odparcia ewentualnych kontrataków nieprzyjaciela.

Dowódca dywizji postanowił organizować i rozbudować obronę systemem batalionowych węzłów i kompanijnych punktów oporu, zwracając szczególną uwagę na stworzenie silnego systemu obrony przeciwpancernej na lewym skrzydle pasa obrony.

Całość działań dywizji miała zabezpieczać dywizyjna grupa artylerii w składzie dwóch brygad artylerii haubicznej /bez jednego pah/.^{x/}

Czas gotowości obrony został wyznaczony na godz. 04.00 11.8.1944 r. a zakończenie najważniejszych prac związanych z rozbudową obrony - na 12.8.1944 r.

Pułki piechoty i oddziały wzmocnienia odpowiednio do powziętej decyzji dowódcy dywizji otrzymały następujące zadania:

- 9 pułk piechoty miał zająć obronę na prawym skrzydle, na odcinku od ujścia rz. Pilicy do m. Zagroby i skupić główny wysiłek obrony środkiem ugrupowania pułku. Ponadto pułk powinien x/ Rozk.boj.nr 014. 3 DP, 10.8.1944 r. 15.00; CAW, 3 DP, t.2, s.4-7.

yk zwrócić baczna uwaga na zabezpieczenie lewego skrzydła. Pułkową grupę artylerii miał stanowić 8 pułk artylerii haubic oraz pułkowa bateria moździerzy 120 mm^{x/}.

8 pułk piechoty miał zająć i bronić pasa /wył/ Żelazna Stara, /wył/ Zagroby, płu wsch skraj Zakrzew, fw. Bagna. Pułk winien był ugrupować swoje siły w jednym rzucie i szczególnie umocnić swoje lewe skrzydło zabezpieczając się od ewentualnych uderzeń czołgów piechoty nieprzyjaciela z kierunku m. Zakrzew i fw. Bagna. Dowódca dywizji czynił odpowiedzialnym dowódcę pułku za zabezpieczenie styku 74 dywizją piechoty gw.

7 pułk piechoty - jako drugi rzut dywizji miał zająć obronę rejonie płu zach skraj Nowy Gruszczyn, bezimienne wzgórze 500 m na wsch od Żelazna Stara, zach skraj lasu Żelazna Stara i być w gotowości do wykonania kontrataków w kierunkach: Mniszew Nowy, Ostrówek; Różnizew, Pillice, Anielin, Zakrzew; Żelazna Stara, Magnuszew; Żelazna Stara, fw. Bagna. Pułk na wypadek wykonywania kontrataku, miał być wsparty 12 pułkiem artylerii haubic /3 BA/.^{xx/}

Artyleryjski odwód przeciwpancerny w składzie 3 dywizjonu artylerii pancernej, trzech baterii 4 pułku artylerii przeciwpancernej oraz 3 kompanii saperów /3 bsap/, ześrodkowany w lesie 1 km na płu-wsch od Anielin Rożniszewski, miał być w gotowości do odparcia kontrataków czołgów nieprzyjaciela z kierunków: Ostrówek, Mniszew, Warka, Zakrzew; fw. Bagna, Osiemborów.^{xxx/} Przy odpieraniu ataków nieprzyjaciela artyleryjski odwód przeciwpancerny miał ściśle współdziałać z 7 pułkiem piechoty.

Dowódca dywizji stawiając zadanie oddziałom wzmocnienia precyzował również dokładnie zadanie dywizyjnej grupie artylerii.

Decyzja dowódcy dywizji oraz zadania pułków i oddziałów przysługują na szersze rozpatrzenie.

Dowódca dywizji w decyzji swojej uwzględnił wszystkie momenty, które sprzyjałyby jak najlepszemu wykonaniu zadania. Jego

x/ Tamże. Sprawozdanie z działalności bojowej artylerii 3 DP. Za sierpień 1944 r.; CAW, 1 AWP, t. 424, s.205-206. W rozkazie dcy dywizji jest mowa o grupie wzmocnienia, natomiast w wymienionym sprawozdaniu - o pułkowej grupie artylerii.

xx/ Tamże. Rozk.boj. nr 01. Szt. 7pp 10.8.44 r. 07.00g CAW, 7 pp, t.4, s.11.

xxx/ Tamże.

zasadnicza uwaga została skupiona na zorganizowanie silnej i głębokiej obrony na lewym skrzydle pasa obrony. Do obrony na lewym skrzydle odcinka szerokości 4-4,5 km, wyznaczył on dwa pułki piechoty, pułk artylerii przeciwpancernej, dywizjon artylerii pancerniej oraz pułk artylerii lekkiej. Tutaj przewidział on i nakazał przygotowanie większości kontrataków swoim drugim rzutem i odwodami. Nakazał również artylerii przygotowanie ogni, mających na celu zabezpieczenie lewego skrzydła, tak na przednim skraju, jak i w głębi pasa obrony. Warto dodać, że teren na lewym skrzydle pasa obrony dywizji sprzyjał zorganizowaniu pozycji ryglowej na linii półn-wsch skraj Zakrzew, półn skraj Anielin i półd skraj Osiemborów. Na półd od tej linii ciągną się bagna i torfowiska, co w znacznym stopniu utrudniało czołgom nieprzyjaciela atak na lewe skrzydło obrony 3 dywizji piechoty.

Rozmieszczenie tak dużej liczby artylerii /3 pal, 3 dapanec, 4 pappanc/, w rejonie Żelazna Nowa, /wył/ Osiemborów, Wojtasówka, w którym znajdowało się wiele dróg, stwarzało dogodne warunki do wykonania manewru nie tylko na wypadek włamania się nieprzyjaciela w pas działania dywizji, lecz również w obronę lewego sąsiada. Dawało to jednocześnie gwarancję zabezpieczenia styku pomiędzy 3 dywizją piechoty a 74 dywizją piechoty gw.

Ugrupowanie dywizji było głębokie /w dwóch rzutach/ i w zupełności odpowiadało potrzebom sytuacji pola walki. Natomiast ugrupowanie pułków było różne. Prawoskrzydłowy pułk broniący się na pomocniczym wysiłku obrony /w pasie szerokości 6 km/ ugrupowany został w dwóch rzutach, lewoskrzydłowy natomiast, działający na głównym wysiłku /w pasie szer. 4 km/, ugrupowany był w jednym rzucie. W sumie w pierwszej linii znajdowało się pięć batalionów, gdzie średnio na jeden batalion wypadał 2 km odcinek obrony. Z tym jednak, że na głównym wysiłku na jeden batalion przypadał zaledwie 1300 metrowy odcinek.

Dowódca dywizji dysponując drugim rzutem oraz odwodem przeciwpancernym, mógł odpowiednio wpływać na przebieg walki swojego pierwszego rzutu.

Decyzja odnośnie organizacji obrony systemem batalionowych węzłów i kompanijnych punktów oporu, ze względu na warunki terenowe i głębokość przyczółka w pasie dywizji, była w pierwszym etapie jak najbardziej słuszna. Chodziło tu bowiem w pierwszej kolejności o zorganizowanie obrony na ważniejszych kierunkach. Należy nadmienić,

że w pasie obrony 9 pułku piechoty, ze względu na płytkość przyczółka, system batalionowych węzłów i kompanijnych punktów oporu był jak najbardziej odpowiedni.

Momentem zasługującym na uwagę w decyzji dowódcy dywizji było utworzenie pułkowych grup artylerii, dla pułków pierwszego rzutu. Dowódcy pułków posiadając w swej dyspozycji artylerię mogli odpowiednio wpływać na przebieg walki w swoich pasach obrony.

Luzowanie oddziałów 29 korpusu piechoty gw /8 A gw/ i zajęcie obrony przez 3 dywizję piechoty.

Luzowanie oddziałów radzieckich przez 3 dywizję piechoty rozpoczęło się o godz. 23.00 10.8.1944 r. Cechą szczególną luzowania było to, że zluzowane oddziały radzieckie nie odchodziły z dotychczas zajmowanych odcinków, lecz pozostawały na miejscu, mając zadanie zapoznania żołnierzy polskich z sytuacją nieprzyjaciela. Opuszczenie pozycji przez oddziały radzieckie nastąpiło w nocy z 11 na 12 sierpnia.^{x/} Był to nieco odmienny sposób luzowania, aniżeli przewidywały ówczesne regulaminy.^{xx/}

Fakt przebywania przez cały dzień /11.8/ oddziałów radzieckich na dotychczasowych odcinkach obrony, pozwolił na dokładne rozpoznanie z sytuacją na polu walki /z rozmieszczeniem środków ogniowych nieprzyjaciela, zarysem jego przedniego skraju, reżimem ognia itp/ młodych, niedoświadczonych żołnierzy 3 dywizji piechoty.

Do pierwszego rzutu - na prawe skrzydło wszedł 9 pułk piechoty, który zluzował oddziały 76 i 83 pułku 27 dywizji piechoty gw,^{xxx/} natomiast na lewo zajął obronę 8 pułk piechoty, luzując pozostałe siły 27 dywizji oraz część 74 dywizji piechoty gw. W drugim rzucie za lewym skrzydłem zajął obronę 7 pułk piechoty. 3 pułk artylerii lekkiej wszedł

x/ Meld.boj.nr nr 0339, 0340 Szt.1 AWP, 11.8.1944 r. 08.00; 13.00; CAW, 1 AWP, t.8, s.94 i 95.

xx/ Dziennik działań boj. 3 DP, t. 178, s.18.

Wg regulaminu Bojowej Ustaw Piechoty, K.A. op.cit. s.86 i 87 - dca batalionu i dcy kompanii powinni mieć 2-3 godz.czasu na zapoznanie się z terenem, miejscem rozmieszczenia kompanijnych rejonów obrony, zapór inż. oraz przejść w tych zaporach. Po zajęciu odcinków obrony przez kompanie, zluzowane oddz. miały odejść do tyłu, do rejonu ześrodkowania.

xxx/ Akty zdawczo-odbiorcze odcinków obrony przez 76 pp dla 9 pp /3 DP/ i 83 pp dla 9 pp/ /3 DP/; CAW, 3 DP, t.10, s.11 i 2.

na stanowiska ogniowe w rejonie /wył/ Stara Żelazna, /wył/ Osiemborów, /wył/ Wojtasówka.^{x/}

19 pułk artylerii wszedł do pierwszego rzutu dywizji i zajął stanowiska ogniowe pięcioma bateriami w pasie 9 pułku piechoty, 4 pułk artylerii przeszedł do rejonu Żelazna Stara, gdzie zajął stanowiska ogniowe.

2 i 3 brygada artylerii stanowiące dywizyjną grupę artylerii, zajęły pozycje ogniowe na wsch brzegu Wisły w rejonie /wył/ Kępa Zalewska, Jańczysko, Górki, wzgórze 96,2 /500 m na zach od Kępy Zalewskiej/, Wólka Gruszczyńska.^{xx/} Rzuty dowodzenia tych brygad zostały przeprowadzone na lewy brzeg Wisły celem organizacji rozpoznania i dowodzenia.

W trakcie przeprawy 3 dywizji na przyczółek 1 i 5 brygada artylerii, jako armijna grupa, dokonały przegrupowania do nowego rejonu /1 BAC wył. Wilga, wzg. 107,7, wył. wzg. 99,2/ 1 km na półn-wsch od Woli Celejowskiej/, wył. Celejów; 5 BAC - wył. młyn /500 m na półn od Woli Celejowskiej/, wzg. 101,8, wył. Nowy Zambrzyków, Mariańskie Porzeczce/ celem zajęcia stanowisk ogniowych^{xxx/}.

W krótkim okresie po zajęciu obrony w ugrupowaniu artylerii zaszły nieduże zmiany. Dowódca dywizji dążąc do zabezpieczenia styku z lewym sąsiadem /74 DP gw/ w dniu 13 sierpnia postanowił: zająć obronę na zach skraju lasu 500 m na zach od Zakrzew, łuk nasypu 400 m na półn od fw. Anielin frontem na półn siłami jednego batalionu /3/8 pp - drugi rzut 8 pp/ i jednym batalionem /2/7 pp/ - zająć obronę na linii grupy domków /1 km na półn-wsch od Rozniszew/, zach skraj Rozniszewski /Anielin - A.K./ frontem na zach; jednym batalionem /3/7 pp/ - na rubieży Anielin, grupa domków 1,5 km na zach od m. Osiemborów - frontem na półn-zach. Natomiast jeden batalion z 7 pułku /1/7 pp/ miał pozostać w odwodzie, grupując się w rejonie

x/ Rozk.boj. nr 001 decy art. 3 DP, 11.8.1944 r.; CAW, 3 DP, t.173, s.6 i 7.

xx/ Dziennik działań bojowych 4 BAPpnc; CAW, 4 BAPpnc, t.6, s.12. oraz cyt. rozk.boj.nr001 /CAW, 3 DP, t.173, s.6-7/. Zarz.boj. nr 014. Szt.Art.1 AWP 9.8.1944 r. 11.00; CAW, 3 DP, t.171, s.4. Zarz.boj. nr 05. Szt.3 BAH, 9.8.1944 r. 03.00; CAW, 3 BAH, t.2, s.30.

xxx/ Cyt.zarz.boj.nr 014; CAW, 3 DP, t.171, s.4.

lasu 1 km na pñn-zach od Osiemborów^{x/}.

Troska dowódcy 3 dywizji piechoty była w pełni uzasadniona, bowiem Niemcy próbowali wykonywać dość częste ataki na styk z lewym sąsiadem /74 DP gw/. Zajęcie obrony dwoma batalionami frontem na pñd-zach i pñd tworzyło coś w rodzaju pozycji ryglowej, która miała służyć za podstawę wyjściową do kontrataków. Zabezpieczenie lewego skrzydła sięgało 5 km w głąb obrony dywizji.

Oddziały 3 dywizji piechoty po zluzowaniu wojsk radzieckich przystąpiły do organizacji systemu ognia, rozbudowy inżynieryjnej, prowadzenia rozpoznania nieprzyjaciela oraz wykonywania lokalnych uderzeń celem poprawienia położenia przedniego skraju obrony. Miała to być ich pierwsza walka, pierwszy chrzest bojowy, który miał się odbyć w warunkach dość sprzyjającej sytuacji.

2. Organizacja obrony w dniach od 16.8 do 12.9.1944 r.

. Zadanie 1 armii WP /zał. nr 48/

Dowództwo niemieckie, ze względu na brak sił dla przygotowania uderzeń w celu likwidacji przyczółka magnuszewskiego, w dniu 14.8.1944r zaniechało dalszych ataków.^{xx/} W tej więc sytuacji zaistniała możliwość dla wojsk radzieckich kontynuowania działań zaczepnych w celu rozszerzenia przyczółka i poprawienia położenia operacyjnego.

Dowódca 8 armii gw postanowił bronić się uporczywie w centrum i na lewym skrzydle przyczółka, natomiast prawym skrzydłem wykonać uderzenie /29 KP gw/ i częścią sił 28 KP gw/ z zadaniem zniszczenia sił przeciwnika w rejonie lasu na pñd od m. Zakrzew i wyjścia na linię drogi Warka - Głowaczów na odcinku /wył/ rz. Pilica, m. Wyborów. Realizacja tego zadania miała doprowadzić do pozbawienia nieprzyjaciela możliwości wykorzystywania dróg /szosy i linii kolejowej/ biegnących z Warki na Radom^{xxx/}.

Planowane natarcie rozpoczęło się o godz. 11.00 14.8.1944 r. Wyznaczone siły /29 KP gw i część 28 KP gw/, działając na froncie szerokości 8 km / od m. Zakrzew do Grabów n. Pilica/ w ciągu dwu dni zaciętych walk opanowały punkt oporu w m. Zakrzew i wyszły na rubież /wył/ Wymysłów Grabowski, pñn-wsch skraj Grabów Zalesny, wzgórze 108,0,

x/ Rozk.boj. nr 02 Szt.7 pp. 13.9.1944 r. 19.00; CAW, 7 pp, t.4,s.13.

xx/ Telefonogram dcy 9A polowej do dcy VIII korpusu z dn.12.8.1944 r.

/ze zbiorów WIH, nr inwent. 6161, s.40/.

xxx/ M. Altgowzen, op.cit. s.227.

płn-wsch skraj Wyborów, Jeleniów, płd-wsch część Grabów n. Pilicą, zach skraj Zwierzyniec, posuwając się na zach od 2 do 4 km.^{x/}

Dowództwo niemieckie, dla zahamowania natarcia i odrzucenia oddziałów radzieckich na poprzednie podstawy wyjściowe, wykonało szereg kontrataków w sile od batalionu do pułku wspartych czołgami. W tej sytuacji prawoskrzydłowe związki 8 armii gw zmuszone były do odpierania kontrataków nieprzyjaciela i chwilowego powstrzymania się z natarciem. Dla rozwijania dalszego natarcia należało dokonać przegrupowania i podciągnięcia nowych sił.

Dowódca Frontu śledząc za przebiegiem działań 8 armii gw postanowił kontynuować natarcie, celem rozszerzenia przyczółka. Dla zwiększenia siły uderzeniowej 8 armii gw nakazał zwięzić jej pas działania, przesuwając linię rozgraniczenia na płd o 3,5-4 km /na wysokość Osiemborów, Tomczyn, Grabów Zalesny, Niemojewice/^{xx/}. Dla zajęcia odcinka zwolnionego przez 8 armię gw /wył/ Boguszków, Wymysłów, Tomczyn/ 17.8.1944 r. miała wejść na przyczółek jedna dywizja 1 armii WP i zająć tam obronę.

Dla wzmocnienia tej dywizji dowódca Frontu polecił wykorzystać 1 brygadę pancerną, znajdującą się od 16.8.1944 r. w odwodzie dowódcy armii.^{xxx/}

Po otrzymaniu powyższego zadania pas obrony 1 armii WP automatycznie miał być poszerzony do 15 km^{xxxx/}. Zadanie postawione armii nie było trudne do spełnienia, bowiem większość pasa obrony /9,5 km/ przebiegała za rz. Pilicą. Na tym odcinku nie należało spodziewać się większego uderzenia nieprzyjaciela. Jedynie 5,5 km odcinek obrony na lewym skrzydle - znajdował się na kierunku bardziej zagrożonym.

Analizując zadanie 1 armii WP należy nadmienić, że nie było ono trudne do wykonania tak pod względem sytuacji taktyczno-operacyjnej, jak i pod względem możliwości sił własnych. Na skutek załamania się niemieckich prób likwidacji przyczółka magnuszewskiego i prowadzenia na lewym skrzydle /1 AWP/ natarcia przez

x/ Tamże, s.228,235.

xx/ Tamże, s.237.

xxx/ Dyrektywa docy 1 Frontu Białoruskiego /brak numeru i daty/.

AMO Sojuza SSR, s.296, op.15759 t.4. s.355-356.

xxxx/ 1 AWP broniła w sumie 40,5% przyczółka pod względem dług. linii frontu /ogólna długość 37 km/ i 28,2% - pod względem obszaru /ogólny obszar przyczółka - 230 km²/.

8 armię gw nie było większego zagrożenia ze strony nieprzyjaciela. Przeciwnik w tym czasie musiał skupić swoje wysiłki na odpieranie ataków wojsk radzieckich. Dzięki zorganizowaniu obrony przeciwlotniczej przez artylerię /plot/ 8 armii gw i 1 armii WP oraz aktywniejszej działalności lotnictwa radzieckiego, poprawiła się sytuacja powietrzna na korzyść wojsk radzieckich. Samoloty niemieckie nie mogły teraz bombardować bezkarnie przepraw na Wiśle i rejonów ześrodkowania wojsk radzieckich.

a/ Decyzja dowódcy armii oraz zadania związków i oddziałów

Dowódca armii w celu realizacji zadania, postawionego mu przez dowódcę Frontu, postanowił wykorzystać 2 dywizję piechoty, którą wzmocnił 1 pułkiem moździerzy, 19 i 20 pułkiem artylerii przeciwpancernej i 3 brygadą artylerii. Oprócz tego miał być wykorzystany 13 pułk artylerii pancernej, jako odwód dowódcy armii. Siły te miały się przeprawić na lewy brzeg Wisły w nocy z 15 na 16.8.1944 r. po moście 8 armii gw w rejonie m. Skurcza i po moście zbudowanym przez oddziały inżynierskie 1 armii WP w rejonie Wielkolasu. Artyleria o trakcji traktorowej oraz działa pancerne /13 papanc/ miały się przeprawiać na promach/x/.

Po przepłynięciu wymienionych związków i oddziałów zamierzano zluzować oddziały 29 korpusu piechoty gw. na rubieży: Zakrzew, Zosin, Grabów Zalesny, Tomczyn i uparczywie jej bronić. Następnie przygotować i wykonać natarcie dla opanowania grobli położonej na pń-wsch od Zosin, leśniczówki Wymysłów Grabowski, Grabów Zalesny i tym samym poprawić położenie przedniego skraju obrony.xx/

Dla realizacji decyzji dowódcy armii poszczególne związki i oddziały otrzymały następujące zadania:

2 dywizja piechoty o godz. 11.00 15.8.1944 r. miała rozpocząć przeprawę przez Wisłę i zakończyć ją do godz.09.00 16.8.1944 r.

x/ Zarz.nr 013/op. Szt.1 AWP 14.8.1944 r. 21.20; AMO Sojuza SSR, f.206, op.15753, t.5, s.95.

Zarz.boj. nr 07.Szt.art. 1 AWP 16.8.1944 r. 13.00; CAW, 3 DP, t.17, s.10-11. Zarz.boj. nr 07 Szefa sztabu 3 BAH 16.8.1944 r. 16.00; CAW, 3 BAH, t.2. s.38. Zarz.boj. nr 015 Szt.Wojs.Panc i Zmot. 15.8.1944 r. 12.00; CAW, 1 AWP, t.585, s.98.

xx/ Szczeg. rozk.boj. nr 040/op. Szt.1 AWP 16.8.1944 r. 11.35; CAW, 1 AWP, t.4, s.52.

Zarz.boj. nr 043/op. Szt. 1 AWP 16.8.1944 r. 12.24; CAW, 1 AWP, t.6, s.70.

Dwa pułki piechoty i dwa dywizjony artylerii /2 pal/ miały się przeprowadzić po moście 8 armii gw w rejonie Skurcza. Pozostały pułk piechoty, dywizjon artylerii /2 pal/, dywizjon artylerii pancernej SU-76 oraz pododdziały dywizyjne miały się przeprowadzać po moście kombinowanym w rejonie Wielkolasu, zbudowanym przez saperów 1 armii WP. Przeprowadza po mostach miała się odbywać oddziałami nie większymi jak batalion piechoty /bateria artylerii/, przy zachowaniu dużej dyscypliny maskowania. Dowódca armii zabraniał grupowania taborów i ludzi w pobliżu przeprowad. ^{x/}

Oddziały 2 dywizji piechoty, po przeprowadzeniu się na lewy brzeg Wisły, w nocy z 16 na 17 sierpnia miały przystąpić do luzowania wojsk radzieckich /29 KP gw/ na linii Zakrzew, Zosin, Grahów, Zalesny, Tomczyn i przejść tam do obrony.

Działania obronne 2 dywizji piechoty miała zabezpieczać 3 brygada artylerii, jako dywizyjna grupa artylerii /wspólnie z 1 pm - A.K./ ^{xx/}

W związku z tym, że 2 dywizja piechoty miała przejąć nieduży odcinek terenu w pasie 2 dywizji, dowódca armii nakazał 3 dywizji piechoty wyprowadzenie swoich oddziałów /część 8 pp i cała 7 pp - A.K./ do tyłu i ześrodkowanie ich w granicach swojego pasa obrony. ^{xxx/}

Jednocześnie z przeprowadą do godz. 22.00 16.8.1944 r. miała nastąpić zmiana podporządkowania 19 pułku artylerii przeciwpancernej, który działając do tego czasu na korzyść 3 dywizji piechoty, miał przejść pod rozkazy dowódcy 2 dywizji piechoty i zająć pozycje ogniowe na linii Wymysłów, Cychry Stare. ^{xxxx/}

x/ Zarz.boj.nr 042/op.Szefa Szt. 1 AWP, 15.8.1944 r. 07.05; CAW 1 AWP, t.6, s.71. Planowa tablica przeprowad 13 pas /13 papanc - A.K./ i 2 DP przez Wisłę na odcinku Holendry - Skurcza; CAW, 1 AWP, t.6. s.77.

xx/Zarz.boj. nr 013/op. Szt. 1 AWP 14.8.1944 r. 21.20 AMO Sojuza SSR, f.296, op. 15753, t.5. s.95.

xx/ Szczeg.rozk.boj. nr 040/op.dcy 1 AWP 16.8.1944 r. 11.35; CAW 1 AWP, t.4, s.52. Zarz.boj. 043/op. Szt. 1 AWP, 16.8.1944 r. 12.24; CAW, 1 AWP, t.6, s.70.

xxx/ Cyt.zarz.boj. nr 043/op./CAW, 1 AWP, t.6. s.70/.

xxxx/ Zarz.boj. nr 017. Szt.Art. 1 AWP 16.8.1944 r. 13.00; CAW, 3 DP, t.17, s.10-11.

Dla zabezpieczenia lewego skrzydła 2 dywizji piechoty dowódca armii nakazał 1 brygadzie pancernej^{x/}, przygotowanie wspólnie z 2 i 3 dywizją piechoty kontrataków na kierunkach:

- Wola Magnuszewska, Osiemborów, Boguszków;
- Cychrowska Wola, Nowy Grabów, Grabina.^{xx/}

Analizując decyzję dowódcy armii i zadania związków i oddziałów należy podkreślić, że odpowiadały one konkretnej sytuacji operacyjno-taktycznej i możliwościom armii. Dowódca armii skupił główny wysiłek obrony na lewym skrzydle, gdzie istniało największe zagrożenie ze strony nieprzyjaciela. Do obrony pasa szerokości 7 km /na lewym skrzydle/ dowódca armii wyznaczył jedną dywizję piechoty /2 DP/ wzmocnioną dwoma pułkami artylerii przeciwpancernej /19 i 20 papanc/, pułkiem moździerzy i brygadą artylerii /1 pm, 3 BAH/ oraz jeden pułk artylerii przeciwlotniczej /17 paplot/. Ponadto na korzyść 2 dywizji piechoty miały działać odwody armijne /1 BPanc, 13 papanc, 4 pappanc/ oraz armijna grupa artylerii /1 i 5 BAC/. Dzięki takiemu zmasowaniu sił i środków na głównym wysiłku obrony uzyskano następujące nasycenie na 1 km frontu:

- w piechocie - 1,3 bataliona;
- w artylerii do ognia pośredniego - 33,4 działa i moździerze;
- w artylerii przeciwpancernej - 14,7 dział /wliczono działa SU-76/.^{xxx/}

W sumie 2 dywizja piechoty, broniąc się na kierunku głównego wysiłku miała wszelkie warunki zorganizowania silnej i uporczywej obrony na całą głębokość przyczółka. Wąski pas obrony pozwalał na ugrupowanie w dwóch rzutach dywizji i pułków piechoty.

Wyznaczenie tak znacznej ilości sił i środków do obrony lewego skrzydła wiązało się również z planowanymi działaniami zaczepnymi mającymi na celu poprawienie położenia przedniego skraju obrony.

Dowódca armii w trosce o zabezpieczenie lewego skrzydła roz-
swoje odwody /4 pappanc i 13 papanc/ w pasie 2 dywizji piechoty
mieścił

x/ 1 BPanc po zakończonych walkach pod Studziankami ześrodkowała się w rejonie lasu na pńn-wsch od m. Tyborów.

xx/ Zarz.boj. nr 016 Szt.Wojsk.Panc. i Zmot. 18.8.1944 r. 15.00;
CAW, 1 AWP, t. 585, s.99.

xxx/ Dokładne zestawienie sił i środków przedstawia - tabela "Siły i środki przeznaczone do obrony przyczółka magnuszewskiego wg żądania dowódcy 1 AWP"- zał. nr 5 i 6 .

linii ^{armii} bezpośrednio przy lewej rozgraniczenia /1 BPanc/. Rejony rozmieszczenia odwodów armijnych nie tylko pogłębiały obronę na kierunku głównego wysiłku, lecz również mogły stanowić rubież obrony skierowaną frontem na pld.

Należy nadmienić, że dowódca armii w trosce o zabezpieczenie prawego skrzydła 3 dywizji piechoty nakazał zaplanowanie i przygotowanie kontrataków swoim odwodem pancernym /13 papanc/ w kierunku na Wólkę Tarnowską, Nowiny, Mniszew Nowy i na Nowiny, Zagroby.

b/ Planowanie i przygotowanie obrony 2 dywizji piechoty.

Decyzja dowódcy dywizji i zadania oddziałów.

W dniu 12.8.1944 r. pomiędzy godz. 10.00 a 12.00 dowódca dywizji wraz z dowódcami pułków oraz dowódcami rodzajów wojsk i służb przeprowadził rekonesans przepraw przez Wisłę, a 14.8.1944 r. /od godz. 10.00 do 15.00/ - rejonów ześrodkowania na lewym brzegu Wisły. W tym czasie nawiązano również łączność ze sztabem 8 armii gw.^{x/} W dniu 13.8.1944 r. dowódca dywizji wydał też zarządzenie wykonania do 18.8.1944 r. po 10 kłodzi saperskich na każdy pułk piechoty.^{xx/}

Przedsięwzięcia powyższe pozwoliły dowódcy dywizji przystąpić natychmiast do realizacji zadań. Postanowił on przeprowadzić w okresie od godz. 11.00 15.8.1944 r. do 09.00 16.8.1944 r. swoje oddziały po moście 8 armii gw w rejonie Skurczy i po moście 1 armii WP w rejonie Wielkolasu.^{xxx/}

5 pułk piechoty z 2 dywizjonem 2 pułku artylerii lekkiej winien był rozpocząć przeprawę od o godz. 11.00 15.8.1944 r. po moście w rejonie Skurczy.

6 pułk piechoty z 3 dywizjonem 2 pułku artylerii lekkiej od godz. 15.00 15.8.1944 r.

4 pułk piechoty z 1 dywizjonem 2 pułku artylerii lekkiej orientacyjnie^{xxxx/} od godz. 24.00 15.8.1944 r. po moście 1 armii WP.

Sztab, oddziały specjalne dywizji oraz 2 dywizjon artylerii pancernej miały się przeprowadzić po moście 1 armii WP pomiędzy godz. 05.00 a 07.00 16.8.1944 r. Natomiast tyły dywizji i batalion

x/ Meld.boj. nr 287. Szt.2 DP. 12.8.1944 r. 20.00; CAW, 2 DP t.17, s.62. Biul.operac. nr 291. Szt. 2 DP. 14.8.1944 r. 20.00; CAW, 2 DP, t.17 s.67.

xx/ Zarz.nr 02. Szt. 2 DP 13.8.1944 r. 07.00; CAW, 2 DP, t.24, s.70.

xxx/ Rozk.boj. nr 016. Szt. 2 DP 15.8.1944 r. 11.00; CAW, 2 DP, t. 24, s.78-77.

xxxx/ Słowo "orientacyjnie" zostało użyte z powodu tego, że nie było pewności, kiedy zostanie ukończona budowa mostu w rejonie Wielkolasu.

sanitarny miały pozostawać na starym miejscu /w fw. Uścieniec/ do czasu specjalnego zarządzenia.^{x/}

Dowódca dywizji stawiając zadania zwrócił również uwagę na konieczność zorganizowania obrony przeciwlotniczej środkami piechoty oraz na przestrzeganie dyscypliny i maskowania ruchów w czasie marszu i przeprawy przez Wisłę.

Pododdziały miały podchodzić do przeprawy wyłącznie na rozkaz komendanta przeprawy, który posiadał zorganizowaną łączność z każdym pułkiem piechoty.

Oceniając decyzję dowódcy dywizji należy podkreślić, że nie różniła się ona niczym od zadania, postawionego przez dowódcę armii i planu przeprawy opracowanego przez sztab armii. Dowódca dywizji sprecyzował jedynie w jakiej kolejności poszczególne jednostki mają się przeprować oraz określił marszruty do nowego rejonu ześrodkowania.

Na uwagę zasługuje kolejność przeprawy i wybór rejonów rozmieszczenia dla poszczególnych pułków na lewym brzegu Wisły. Była tutaj już zawarta myśl przewodnia przyszłego ugrupowania dywizji w obronie. Otóż 5 i 6 pułk piechoty, które przeprowały się w pierwszej kolejności, miały przejść do pierwszego rzutu. Rejony ich rozmieszczenia znajdowały się na wprost przyszłych odcinków obrony. Natomiast 4 pułk piechoty, przeprowający się w późniejszym terminie, został przewidziany do drugiego rzutu, a jego rejon rozmieszczenia znajdował się w znacznej odległości od przedniego skraju /8 km/.

Rejony ześrodkowania 5 i 6 pułku piechoty znajdowały się w odległości 4-6 km od przedniego skraju obrony, czyli o 1-1,5 godziny marszu. Była to odległość zapewniająca szybkie zbliżenie się do przedniego skraju obrony, w celu zluzowania oddziałów radzieckich.

W sumie decyzja dowódcy dywizji oraz zadania oddziałów dotyczące przeprawy przez Wisłę, były pierwszym etapem realizacji zadania dowódcy armii.

Dowódca 2 dywizji piechoty, po ześrodkowaniu się oddziałów na lewym brzegu Wisły, postanowił: dokonać luzowania wojsk radzieckich /29 KP gw/ w nocy z 16 na 17 sierpnia swoimi 5 i 6 pułkami piechoty na rubieży Zakrzew, Zosin, Wynisków, Grabowski, Grabów Zalesny; dywizję ugrupować w dwóch rzutach, mając w pierwszym rzucie na prawo - 6 pułk, na lewo - 5 pułk, zaś w drugim rzucie 4 pułk piechoty, którym bronić rubieży: /wyż/ Osiemborów, pld-zach skraj lasu na pld-zach od Osiemborów,

x/ Cyt.rozk.boj. nr 016/CAW, 2 DP, t.24, s.78-77/.

płd-zach Aleksandrów i być gotowym do wykonania kontrataków w kierunku na Anielin, Zakrzew, Cychry Stare, Wymysłów Grabowski; Urszulin, Tomczyn, Grabów Zalesny. W odwodzie dywizji miał pozostawać 2 dywizjon artylerii pancernej.^{x/}

Dla realizacji tej decyzji poszczególnym oddziałom zostały postawione następujące zadania:

- 6 pułk piechoty z 19 pułkiem artylerii przeciwpancernej w nocy z 16 na 17.8.1944 r. winien był zająć i bronić rubieży: wzgórze bezimienne 70,5 km na płn od Zakrzew/, Zakrzew, Zosin, płn część Cychry Stare, zwracając szczególną uwagę na utrzymanie m. Zakrzew, Walkę pułku miał wspierać 3 dywizjon 2 pułku artylerii lekkiej.

- 5 pułk piechoty z 20 pułkiem artylerii przeciwpancernej miał w tym samym czasie zająć i bronić rubieży: /wył/ Zosin, Wymysłów, Grabowski, Grabów Zalesny, zwracając szczególną uwagę na utrzymanie skrzyżowania dróg na płd od Warki i wzgórze 108,8.^{xx/} Walkę pułku miał wspierać 2 pułk artylerii lekkiej /bez 3/2 pal/.

- 4 pułk piechoty, jako drugi rzut dywizji, miał przejść do obrony na rubieży: zagajnik 1 km płn od Osiemborów, las na zach od Osiemborów i na płd-zach od Aleksandrów. Ponadto miał on przygotować kontrataki w kierunkach: na Anielin, Zakrzew, Cychry Stare, Wymysłów Grabowski i Urszulin, Tomczyn. W razie wprowadzenia pułku do akcji miał on być wsparty 2 pułkiem artylerii lekkiej /bez 3/2 pal/^{xxx/}.

- Artyleria organiczna i przydzielona do dywizji otrzymała zadanie zabezpieczenia walki oddziałów dywizji.

- Odwód przeciwpancerny /2 dapanc/ miał rozmieścić się w rejonie fw. Bagna i być w gotowości do wykonania kontrataków w kierunku Wymysłów Grabowski i Grabów Zalesny.

Dowódca dywizji czynił odpowiedzialnym za zabezpieczenie styku pomiędzy 5 i 6 pułkiem dowódcę 6 pułku piechoty, a za styk z lewym sąsiadem - dowódcę 5 pułku piechoty.

x/ Rozk.boj. nr 017. Szt. 2 DP, 16.8.1944 r. 14.30; CAW, 2 DP, t.24, s.79.

xx/ Do czasu zluzowania oddziałów radzieckich przez 5 pp na wymienionym odcinku Niemcy wykonali kontratak i odrzucili wojska radzieckie z rej. Wymysłów Grabowski i wzg.108,8.

xxx/ Cyt.rozk.boj. nr 017. /CAW, 2 DP, t.24, s.79/.

Decyzja dowódcy dywizji uwzględniała konkretne warunki sytuacji taktycznej, warunki terenowe i możliwości sił własnych. Z całokształtu decyzji i zadań oddziałów widać, że dowódca dywizji skupił główny wysiłek na lewym skrzydle pasa obrony, na odcinku szerokości 2,5 km. Siły i środki wyznaczone do obrony tego odcinka odpowiadały raczej warunkom natarcia aniżeli obrony. Było to zgodne z intencją dowódcy armii, który nakazywał dywizji przygotowanie niedużego uderzenia celem poprawienia przedniego skraju obrony - na lewym skrzydle.

Dokonany podział sił i środków przez dowódcę dywizji pozwalał na uzyskanie następującego nasycenia:^{x/}

lp	Nazwa oddziału	Szer. odcinka obrony w km	Nasycenie na 1 km frontu				Uwagi
			w piecie	w art. ppanc	w art. do og-nia po-śred.	ogólne nasycenie w art.	
1	6 pp	4,5	0,6 bata- liona	8,8	9,5	18,3	
2	5 pp	2,5	1,2 bata- liona	11,1	23,6	39,2	

Z przytoczonych cyfr widać wyraźnie, że nasycenie w pasie obrony 5 pułku piechoty, broniącego się na głównym wysiłku, było dwukrotnie większe, aniżeli w 6 pułku piechoty. Jeśli dodamy do tego dywizyjną grupę artylerii, która w razie przejścia pułku do natarcia wspierałaby jego walkę, to nasycenie w artylerii wzrosłoby do 77,6 dział i moździerzy na 1 km frontu. W praktyce natarcie /i w ogóle walka obronna/ 5 pułku piechoty było wspierane również przez armijną grupę artylerii. Ogólnie więc podział sił i środków zapewniał poszczególnym pułkom wykonanie zadania.

Dowódca dywizji dysponując drugim rzutem /4 pp/, odwodem przeciwpancernym /2 dapanc/ oraz grupą artylerii /1 pm i 3 BAH/ mógł skutecznie oddziaływać na przebieg walki. Przydzielając do pułków piechoty pierwszego rzutu po jednym pułku artylerii przeciwpancernej stwarzał on dogodne warunki do organizacji silnej obrony przeciwpancernej.

x/ Dokładne zestawienie i podział sił i środków w 2 DP przedstawia zał. nr 5. Siły i środki przeznaczone do obrony przyczółka magnuszewskiego /16.8.1944 r./.

Rozmieszczenie odvodu przeciwpancernego blisko przedniego skraju /3 km/ jeszcze bardziej wzmocniało obronę przeciwpancerną pułków pierwszego rzutu dywizji.

Szerokość odcinków obrony, wyznaczonych 5 i 6 pułkowi piechoty w konkretnych warunkach terenowych, była nazbyt wąska. Regulaminy ówczesne przewidywały dla dywizji organizującej obronę typu polowego pas szerokości 8-12 km. Natomiast za przeszkodą wodną szerokość pasa obrony miała być znacznie większa.

Krótką analizą decyzji dowódcy dywizji i zadań oddziałów pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

- Dywizja skupiała główny wysiłek na lewym skrzydle pasa obrony, co odpowiadało warunkom sytuacji taktycznej i decyzji dowódcy armii.

- Wydzielone siły i środki do pierwszego rzutu /dwa pułki piechoty, trzy pułki artylerii/ pozwalały na zorganizowanie silnej i uporczywej obrony na 1 i 2 pozycji;

- Dowódcy pułków /pierwszego rzutu dywizji/ dysponując pułkiem artylerii przeciwpancernej każdy, mogli zorganizować silną obronę przeciwpancerną.

- Podział 2 pułku artylerii lekkiej pomiędzy pułki pierwszego rzutu dawał możliwość zorganizowania pułkowych grup artyleryjskich.

- Wyznaczenie bardzo wąskiego odcinka obrony dla lewoskrzydłowego pułku zapewniało utworzenie ugrupowania zaczepnego.

- Sprzyjającym warunkiem zorganizowania głębokiej obrony było ugrupowanie dywizji w dwóch rzutach. Drugi rzut i odwód przeciwpancerny dywizji mógłby być użyty nie tylko do pogłębienia obrony, lecz również do wykonania kontrataków.

- Dowódca dywizji przejawiał dużą troskę o zabezpieczenie styków i skrzydeł, co w warunkach obrony przyczółka jest niezwykle ważne.

- Zadania postawione poszczególnym pułkom i oddziałom były realne i bez większych trudności możliwe do wykonania.

Luźnowanie wojsk radzieckich /29 KP gw/ i zajęcie obrony przez 2 dywizję piechoty.

Przeprawa 2 dywizji piechoty i oddziałów wzmocnienia rozpoczęła się w wyznaczonym terminie i zakończyła się w godzinach rannych 16 sierpnia.

Oddziały 2 dywizji piechoty zgodnie z otrzymanym zadaniem w nocy z 16 na 17 sierpnia przystąpiły do luzowania wojsk radzieckich /29 KP gw/. Luzowanie tej nocy nie doszło jednak do pełnego skutku. Najwidoczniej przeciwnik zauważył ruch naszych oddziałów do przodu, wobec czego już o godz. 21.00 16.8.1944 r. wykonał rozpoznanie walką siłą do kompanii piechoty wzmocnionej czołgami z kierunku m. Wymysłów Grabowski /w przyszłym pasie obrony 5 pp/.

5 pułk zmuszony był wstrzymać się z luzowaniem do następnej nocy, bowiem zanim doszedł on do rejonu wyjściowego do Bagna /fw. Bagna/, zaczęło świtać. 6 pułk piechoty w nocy z 16 na 17.8.1944 r. zdołał zluzować tylko oddziały 76 pułku /27 DP gw/ na odcinku występ lasu 750 m na półn-wsch od m. Zakrzew, przesieka leśna 500 m na półn-wsch od Zosin. Natomiast odcinek zajmowany przez 1 batalion 83 pułku /27 DP gw/ oraz przez 3 batalion 8 pułku piechoty /3 DP/ postanowiono zająć w następną noc.

Luzowanie oddziałów radzieckich przez drugi rzut dywizji /4 pp/ i artylerię przebiegało bez żadnych przeszkód.

2 pułk artylerii lekkiej zajął pozycje ogniowe poszczególnymi dywizjonami na odcinku 6 i 5 pułku piechoty, 20 pułk artylerii przeciwpancernej i 3 brygady artylerii oraz 2 dywizjon artylerii pancernej - na odcinku 5 pułku piechoty, a 19 pułk artylerii przeciwpancernej - na odcinku 6 pułku piechoty^{x/}.

Dalsze luzowanie oddziałów radzieckich 8 pułku piechoty odbywało się w nocy z 17 na 18 sierpnia.

Przekazanie obrony przez wojska 29 korpusu piechoty gw. i 3 dywizję piechoty dla 2 dywizji piechoty odbyło się na podstawie aktów zdawczo-odbiorczych.^{xx/}

x/ Biulet.operac. nr 298 Szt. 2 DP. 17.8.1944 r. 21.00; CAW, 2 DP, t.17, s.75.

Meld.boj.nr 297. Szt. 2 DP. 17.8.1944 r. 18.00; CAW, 2 DP, t.17, s.74. Dziennik działań boj. 1 AWP; CAW, 1 AWP, t.23, s.153.

Meld.boj. nr 364. Szt.5pp. 17.8.1944 r. 10.30; CAW, 2 DP, t.19, s.302.

xx/ Akt zdawczo-odbiorczy odcinka obrony przez 8pp dla 6pp, 17.8.1944 r.; CAW, 3 DP, t.10, s.5. Sprawozdanie z ugrupowania npla broniącego się przed frontem 29 KP gw na 17.8.1944 r. na odcinku Zakrzew, Grabów Zalesny; CAW 2 DP, t.23, s.1. Schemat ugrupowania i systemu ognia npla przed frontem 29 KP gw na 16.8.1944 r. CAW, 2 DP, t.32, s.1. Sprawozd.stanu boj. i liczebnego oddziałów npla działających przed frontem 29 KP gw na 17.8.1944 r.; CAW, 2 DP, t.32, s.2.

Sposób luzowania oddziałów 29 korpusu piechoty gw przez 2 dywizję piechoty, ze względu na przeciwdziałanie nieprzyjaciela i warunki terenowe, nie był jednolity. Ogólna technika luzowania przedstawiała się następująco: Dowódcy pułków nawiązywali osobistą łączność z dowódcami pułków radzieckich /29 KP gw/ i przed zapadnięciem zmroku przeprowadzali rekonesans pasa obrony, dzieląc go na odcinki /rejony/ batalionowe oraz zasięgali informacji o działalności nieprzyjaciela od oddziałów zajmujących do tego czasu obronę. Po przeprowadzonym rekonesansie ustalono numerację oddziałów luzowanych i luzujących, czas luzowania i sposób zachowania się ich na wypadek ataku nieprzyjaciela. Po uzgodnieniu tych zagadnień pułki przechodziły do rejonów wyjściowych /np. 5 pp do rejonu lasu fw. Bagna/ odległych średnio 3 km od przedniego skraju obrony. Stąd poszczególne bataliony kompaniami wychodziły od razu na swoje odcinki. Odejście z luzowanych oddziałów radzieckich następowało natychmiast do tyłu, a następnie w pas działania 8 armii gw.^{x/}

W związku z wprowadzeniem na przyczółek magnuszewski oddziałów ^{2 dywizji} piechoty i jednostek wzmocnienia nastąpiły istotne zmiany w ugrupowaniu operacyjnym. ^{armii} 3 dywizja piechoty na skutek zwiężenia pasa obrony, mogła ugrupować swoje siły w dwóch rzutach. Działająca dotychczas na korzyść 3 dywizji piechoty artyleria /4 i 19 pappanc i 3 BAH/ została jej zabrana i częściowo przydzielona do 2 dywizji piechoty /19 pappanc i 3 BAH/, część zaś /4 pappanc/ pozostała w odwodzie dowódcy armii. W tej sytuacji dowódca 3 dywizji dokonał następującej zmiany w ugrupowaniu dywizji: 8 pułk piechoty broniący się na głównym wysiłku obrony pozostał z 3 pułkiem artylerii lekkiej /bez jednej baterii/ i baterią moździerzy z 7 pułku piechoty i ugrupował się w dwa rzuty. 9 pułk piechoty, wzmocniony 8 pułkiem artylerii /2 BAH/ oraz jedną baterią z 2 pułku artylerii lekkiej, ugrupował się w jeden rzut. 7 pułk piechoty zajął obronę w drugim rzucie na rubieży: /wył/ fw. Gruszczyn, zach skraj lasu Żelazna Stara, będąc w gotowości do wykonania kontrataków na Ostrówek; Rozniszew, Pillice; Boguszków, Zakrzew; Żelazna Stara, Osiemborów.

3 dywizjon artylerii pancerniej został przesunięty do rejonu wsch skraj lasu Żelazna Stara z zadaniem wykonania kontrataków
x/ Cyt.meld. nr 364 5pp /CAW, 2 DP, t.28, s.302./ Dziennik działań boj. 5 pp. CAW, 5 pp, t.1, s.13. Meld. boj. nr 427. Szt. 6pp. 18.8.1944 r.; CAW, 2 DP, t.28, s.285.

kierunku Mniszew, Zakrzew i Osiemborów.^{x/} Dywizyjna grupa artylerii 2 brygada artylerii /bez 8 pah/ pozostała na swoim miejscu.

x
x x

W pierwszych dniach września w ugrupowaniu operacyjnym 1 armii WP nastąpiły dość istotne zmiany. Spowodowane one były konkretną sytuacją operacyjną w pasie 1 Frontu Białoruskiego. Po odejściu w dniu 9.9.1944 r. 1 dywizji piechoty pod rozkazy dowódcy 47 armii^{xx/}, prawe ramię armii zostało odsłonięte. Sytuację tę mógł wykorzystać nieprzyjaciel. Zajmując obronę na wyspie Kępa Konarska przeciwnik mógł przeprowadzić swoje siły przez Wisłę i zagrozić w ten sposób tyłom 1 armii. Drugim czynnikiem wpływającym na konieczność dokonania zmian w ugrupowaniu armii była potrzeba dania odpoczynku prawoskrzydłowym oddziałom dywizji piechoty, znajdującym się w trudnych warunkach terenowych. Ponadto chodziło o danie możliwości oddziałom 1 brygady kawalerii zdobyć doświadczenia bojowego w rzeczywistych warunkach pola walki.

W tej sytuacji dowódca 1 armii WP, dla zabezpieczenia prawego ramię armii i wzmocnienia obrony 3 dywizji piechoty, postanowił wykorzystać 1 brygadę kawalerii, znajdującą się do tego czasu w odwodzie.^{xxx/} Brygada jednym pułkiem w nocy z 2 na 3.9.1944 r. miała zluzować oddziały dywizji piechoty na linii: ujście rz. Pilicy, /wył/ wzgórze 102,0, Mniszew i zająć tam obronę, a jednym pułkiem bronić wsch. brzegu Wisły ujścia rz. Wilgi do m. Podole Nowe.^{xxxx/}

Dowódca 1 brygady kawalerii w celu wykonania zadania dowódcy armii postanowił wykorzystać 2 pułk kawalerii dla wzmocnienia obrony 3

Zarz.boj. nr 07 Szt. 3 DP. 16.8.1944 r. 18.00; CAW, 3 DP, t.2, s.11.
Sprawozdanie z działalności bojowej artylerii 3 DP za miesiąc sierpień 1944 r.; CAW, 1 AWP, t.424, s.206.

x/ 1 DP do czasu przejścia pod rozkazy dcy 47 A zajmowała obronę na wsch. brzegu Wisły na odcinku od m. Karczew do ujścia rz. Wilga.

xx/ 1 BK dołączyła do sił głównych armii dopiero 20.8.1944 r. i zgromadziła się w lesie na wsch. od m. Budy Uśniackie, Wola Władysławowska, półn-wsch. od m. Uśniaki i tam prowadziła szkolenie. Sztab 1 BK znajdował się w rejonie m. Ewelina.

xxx/ Rozk.boj. nr 046, Szt. 1 AWP 1.9.1944 r. 21.00; CAW, 1 AWP, t.4, s.68.

dywizji piechoty, natomiast 3 pułk kawalerii dla zabezpieczenia prawego skrzydła armii /na wsch brzegu Wisły/. 2 pułk kawalerii miał przejść marszrutę Budy Uśniackie, Uśniaki, Wilga, fw. Gruszczyn, Rękowice, Mniszew i do godz. 01.00 3.9.1944 r. ześrodkować się w m. Mniszew, po czym zluzować oddziały 9 pułku piechoty i zająć obronę wzdłuż wsch brzegu Pilicy - od jej ujścia do m. Mniszew. Pułk powinien być przeznaczony do pierwszego rzutu trzy szwadrony, a jeden - pozostawić w odwodzie. Dla zabezpieczenia kierunku Ostrówek, Mniszew miał on zorganizować dwa rejon przeciwpancerne - jeden pomiędzy ujściem rz. Pilicy do m. Mniszew, drugi - od pld skraju Mniszew do wzgórza 102,0. Stanowisko dowodzenia pułku miało być rozmieszczone w m. Mniszew. ^{x/}

3 pułk kawalerii miał zająć obronę trzema szwadronami wzdłuż wsch brzegu Wisły od ujścia rz. Wilgi do Kępy Celejowskiej, jeden zaś szwadron pozostawić w odwodzie pułku. Dowódca brygady zwrócił uwagę dowódcy pułku na zabezpieczenie swojego prawego skrzydła i nakazał zorganizowanie rejonu przeciwpancerne w m. Górki, gdzie również miał rozmieścić swoje stanowisko dowodzenia. ^{xx/}

4 dywizjon artylerii /bez 1 baterii/ otrzymał zadanie zajęcia pozycji ogniowych w rejonie m. Wschodnie Wice ^{xxx/} i wesprzeć walkę 2 i 3 pułku kawalerii.

Dowódca brygady pozostawił w swoim odwodzie 3 baterię artylerii /4 dak/, pluton saperów i szkołę podoficerską. 3 baterie i pluton saperów stanowiły odwód przeciwpancerne.

Decyzja dowódcy 1 armii WP odnośnie zmian w ugrupowaniu operacyjnym była właściwa i w pełni uzasadniona. Najistotniejszą rzeczą w niej było zabezpieczenie prawego skrzydła armii. Wprowadzenie jednego pułku kawalerii do pierwszego rzutu i zajęcie nim obrony wzdłuż wsch brzegu Wisły wypełniało lukę jaka powstała /po odejściu 1 DP/ pomiędzy 17 dywizją kawalerii, broniącą się na pld od rz. Wilgi, a 3 dywizją piechoty i pogłębiało obronę na prawym skrzydle armii. Ponadto pozbawiono przeciwnika możliwości

x/ Rozk.boj. nr 015 Szt. 1 BK. 2.9.1944 r. 16.00; CAW, 1 BK, t.7, s.26-27. Rozk.boj. nr 016. Szt. 1 BK. 3.9.1944 r. 10.00; CAW, 1 BK, t.7, s.14-15.

xx/ Tamże.

xxx/Rejon pozycji ogniowych 4 dak został zmieniony i znajdował się na pld od m. Jaszczysko /meld.boj. nr 42. Szt. 1 BK. 3.9.1944 r.; CAW, 1 BK, t.9, s.37/. Rejon pozycji ogniowych miał być równocześnie rejonem przeciwpancerne /nr 4/.

wykonywania wypadów z wyspy Kępa Konarska na prawy brzeg Wisły.

Wyznaczenie jednego pułku kawalerii do obrony prawego skrzydła przyczółka magnuszewskiego /szer. 3 km/ dawało możliwość wprowadzenia głównych sił 9 pułku piechoty /3 DP/ do tyłu i zabezpieczenia im odpoczynku. 9 pułk od 9.8.1944 r. znajdował się w trudnych warunkach terenowych /teren otwarty, podmokły/ i był ciągle strzelany przez artylerię i moździerze nieprzyjaciela. Oddziały tego pułku były w ciągłym napięciu nerwowym. Wprawdzie dowódca dywizji nie wycofał całkowicie tego pułku do tyłu, niemniej zwięźnienie pasa obrony o 3 km pozwoliło na wyciągnięcie chociaż jednego batalionu o drugiego rzutu.

Wprowadzenie oddziałów 1 brygady kawalerii na przyczółek płynęło również na zmianę ugrupowania 3 dywizji piechoty.

Zwięźnienie pasa obrony 3 dywizji piechoty pozwoliło na grupowanie 9 i 8 pułku w dwa rzuty i zwiększenie nasycenia w sile artylerii i środkach ogniowych /1,8 bataliona piechoty i 51,6 dział moździerzy na 1 km frontu/.^{x/}

Zmiany dokonane w ugrupowaniu operacyjnym 1 armii WP pozwalają na wyciągnięcie następujących wniosków:

- Wprowadzenie do pierwszego rzutu operacyjnego 1 brygady kawalerii pozwoliło z jednej strony na zwiększenie nasycenia w sile artylerii, z drugiej zaś na zabezpieczenie prawego skrzydła armii. W tej sytuacji całość sił armii znalazła się w pierwszym rzucie operacyjnym. W odwodzie dowódcy armii pozostawała 1 brygada pancerna, 13 pułk artylerii pancernej i 4 pułk artylerii przeciwlotniczej.

- Zmiany w ugrupowaniu operacyjnym i taktycznym pozwoliły oddziałom 1 brygady kawalerii zdobyć doświadczenie bojowe w zakresie organizacji obrony, innym natomiast /1/9 pp, 6pp, 2/5 pp, 1 pm/ uzyskać warunków na odpoczynek i prowadzenie dalszego szkolenia.

/ W związku ze skróceniem pasa obrony 9 pp został ugrupowany w dwa rzuty. 1/2 pp broniący się do tego czasu w pierwszym rzucie, przeszedł do drugiego rzutu i zajął obronę na zachód od m. Nowy Gruszczyń /za lewym skrzydłem pułku/. W pierwszym rzucie pozostały 2 i 3 batalion /Dziennik działań boj. 9 pp; CAW, 3 DP, t.178, s.69. Mapa sytuac.sztabu art. 3 DP za okres 1-11.9.1944 r.; CAW, 3 DP, t.78, s.85. Schemat obrony 3 DP na 11.9.1944 r.; CAW, 3 DP, t.10, s.23/, Wprowadzenie 1/9 pp do drugiego rzutu spowodowało nieznaczne zmiany w 7 pp. Jego 1/7 pp został wycofany do tyłu - do rej. m. Odcinki, Chmielów /tamże/.

IV. PRZEBIEG DZIAŁAŃ BOJOWYCH /10.8-12.9.1944 r/^{x/}

1. Walki oddziałów 3 dywizji piechoty w dniach od 10 do 16.8.1944 r.

Związki taktyczne i oddziały 1 armii WP, przebywające w obro- nie przyczółka magnuszewskiego poza organizacją i rozbudową obro- ny oraz odpieraniem kontrataków nieprzyjaciela, prowadziły również działania zaczepne. Działania te miały na celu poprawienie poło- żenia taktycznego na przednim skraju obrony oraz rozpoznanie obro- ny nieprzyjaciela przed frontem armii.^{xx/}

Działania zaczepne, skierowane na poprawienie przedniego skraju obrony, były wykonywane w ramach planu walki 8 armii gw, która prowadziła natarcie w tym samym celu.

Z chwilą zlurowania oddziałów radzieckich /29 KP gw/ i zajęcia obrony na przyczółku przez oddziały 3 dywizji piechoty, dowódca 8 armii gw postanowił przejść w dniu 11 sierpnia do na- tarcia, z zadaniem zniszczenia sił nieprzyjaciela w rejonie lasu na pld od m. Zakrzew i przecięcia dróg /szosy i linii kolejowej/ biegnących z Warki do Radomia/.^{xxx/}

W związku z tym, że 3 dywizja piechoty graniczyła bezpoś- rednio z radziecką 27 dywizją /29 KP gw/, działającą na kierunku głównego uderzenia, miała ona również przejść do natarcia w celu poprawienia położenia przedniego skraju obrony.

Dowódca 3 dywizji piechoty, biorąc pod uwagę fakt przejś- cia do działań zaczepnych oddziałów 29 korpusu piechoty gw i moż- liwość odwrotu nieprzyjaciela w kierunku zachodnim, postanowił jednym batalionem piechoty zaatakować obronę nieprzyjaciela w re- jonie wzgórza bazymiennego z warstwicą 100 /1 km na pkn od m. Zakrzew/, a następnie wyjść na linię rz. Pilica /p.zał. nr 49/. W tym celu nakazał dowódcy 8 pułku piechoty wykonać lewoskrzydłowym batalionem uderzenie na bezimiennie wzgórze z warstwicą 100, znisz- czyć tam siły nieprzyjaciela i wyjść w swoim pasie działania nad rz. Pilicę.

x/ W rozdziale niniejszym zostanie tylko dokonana ocena i wnioski z działań zaczepnych przeprowadzonych przez oddziały 3 i 2 dywizji piechoty.

xx/ Działania rozpoznawcze oddziałów 3 i 2 DP zostaną omówione w rozdziale - zabezpieczenie bojowe, w podpunkcie - rozpoznanie.

xxx/ M. Altgowzen - op.cit. s.227.

Walkę batalionu miał zabezpieczać 3 pułk artylerii lekkiej
11 pułk artylerii /z 3 BAH/. 3 pułk artylerii miał być gotowy
o otwarcia ognia natychmiast po otrzymaniu rozkazu.

W gotowości do otwarcia ognia /na rozkaz dowódcy 3 DP/
miały być również 2 i 3 brygada artylerii /bez 11 pah/^{xx/}

Natarcie pododdziałów 8 pułku piechoty /6 komp z 2/8 pp
8 komp z 3/8 pp/rozpoczęło się o godz. 01.00 15.8.1944 r.

W wyniku zdecydowanego ataku 6 kompania /2/8 pp/ wspierana
ogniem artylerii i moździerzy do godz. 04,00 opanowała punkty oporu
bezimiennego wzgórza /z warstwicą 100/. Natomiast 8 kompania /3/8 pp/
derżyła na punkt oporu nieprzyjaciela w m. Zakrzew i do godz. 05.00
spólnie z lewym sąsiadem opanowała tę miejscowość^{xx/}.

Dalsze natarcie tak pododdziałów radzieckich, jak i 8 pułku
piechoty w dniu 15.8.1944 r. zostało powstrzymane przez nieprzyjacie-
la.

W walce tej pododdziały 8 pułku piechoty straciły 31 lu-
dzi /3 zabitych i 28 rannych/, 1 moździerz 82 mm i 1 samochód. Straty
nieprzyjaciela, zadane przez 8 pułk piechoty, wynosiły 25 ludzi za-
bitych, obezwładniono 3 ckm i 1 działo 75 mm^{xxx/}.

Oceniając walkę pododdziałów 8 pułku piechoty należy
admienić, że zasadniczy jej cel został osiągnięty. Opanowano bowiem
punkty oporu nieprzyjaciela w rejonie bezimiennego wzgórza /z warstwi-
ką 100/ i w m. Zakrzew, stanowiące poważne zagrożenie dla lewego
skrzydła 3 dywizji piechoty. W tej sytuacji przeciwnik nie mógł
utrzymać swoich oddziałów na prawym brzegu Pilicy przed frontem na-
szej dywizji. Oddziałom naszym nie udało się jednak wyjść bezpośrednio
nad prawy brzeg Pilicy /na wprost m. Pilica i Stara Warka/.

W sytuacji, kiedy natarcie lewego sąsiada w dniu 15.8.1944 r.
zostało powstrzymane, dalsze natarcie nie było celowe. Nieprzyjaciel,

k/ Rozk.boj. nr 022 Szt. 3 DP. 15.00 14.8.1944 r.; CAW, 3 DP, t.2,
s.8. Rozk.boj. nr 06 dcy 3 BAH. 24.00 13.8.1944 r.; CAW, 3 BAH,
t.2, s.32.

xx/ Cyt.meld.boj. nr 0156. AMO Sojuza SSR, f.296, op.15758, t.4,
s.353-354. Meld.boj. nr nr 0356, 0357, 0358. Szt. 1 AWP, 15.8.1944 r.
13.00; 20.00; 22.00; CAW, 1 AWP, t.8, s.s.116,117,118, Dziennik
działań boj. 1 AWP;CAW, 1 AWP. t.23, s.142.

xxx/ Cyt.meld.boj. nr 0156. AMO Sojuza SSR, f.296, op.15758, t.4,
s.353-354. Opis działań boj. 3 DP za okres 1-20.8.1944 r.; CAW,
3 DP, t.178, s.20.

utrzymując groblę położoną pomiędzy pń-zach skrajem m. Zakrzew i rozwidleniem dróg na pń-zach od Wymysłów Grahowski, mógł poważnie zagrozić nacierającym oddziałom 3 dywizji piechoty. Ponadto natarcie z konieczności musiałyby się odbywać w terenie otwartym i podmokłym, sprawiającym trudności w okopywaniu się i maskowaniu. Niemcy posiadając na przeciwległym brzegu Pilicy dobrze zorganizowany system obserwacji mogli prowadzić skuteczny ogień do atakujących oddziałów i zadawać im dotkliwe straty. Stąd też zaniechanie dalszego natarcia było słusznym i uzasadnionym posunięciem dowództwa dywizji.

Dalsze walki oddziałów 3 dywizji piechoty sprowadzały się do odpierania ataków grup rozpoznawczych nieprzyjaciela, usiłujących przeprować się na prawy brzeg Pilicy i zwalczania jego artylerii i moździerzy.

2. Walki oddziałów armii w okresie od 16.8. do 12.9.1944 r.

/zał. nr 50/

2 dywizja piechoty po zluzowaniu oddziałów radzieckich /29 KP gw/ i 8 pułku piechoty /3 DP/ we wczesnych godzinach rannych 18 sierpnia przystąpiła do organizacji obrony. Jeszcze w toku luzowania /17.8.1944 r/ dowódca 2 dywizji piechoty otrzymał zarządzenie od szefa sztabu armii przeprowadzenia natarcia w celu rozpoznania zarysu przedniego skraju obrony nieprzyjaciela, jego systemu ognia, wzięcia jeńca oraz zbliżenia własnych pozycji obronnych do pozycji przeciwnika. Do wykonania tego zadania miały być wyznaczone dwa oddziały w sile wzmocnionej kompanii każdy. Początek tych działań wyznaczono na godz. 10.00 19.8.1944 r.^{x/} Dowódca dywizji miał niezwłocznie zameldować swoją decyzję do sztabu armii.

Z zarządzenia szefa sztabu armii wynikało niedwuznacznie, że chodziło tu przede wszystkim o przeprowadzenie rozpoznania walką niedużymi oddziałami piechoty wspartymi artylerią.

Dowódca 2 dywizji piechoty, biorąc za podstawę zarządzenie szefa sztabu armii i potrzebę poprawienia przedniego skraju obrony, opracował plan walki i wydał odpowiednie zarządzenie oddziałom dywizji.

Plan walki przewidywał odrzucenie nieprzyjaciela na prawym skrzydle za rz. Pilicę, a na lewym skrzydle opanowanie rejonu
x/ Zarz. Szefa sztabu 1 AWP /bez numeru i daty/; MO Sojuza SSR, f.296, op.15753, t.5, s.139. Sądząc z terminu gotowości do działań i planu walki opracowanego przez sztab 2 DP /Por.CAW, 2DP, t.24, s.83-85/, powyższe zarządzenie mogło być wydane już 17.8.1944 r. lub najpóźniej rano 18.8.1944 r.

leśniczówki Wymysłów Grabowski oraz rejonu Grabów Zalesny. Realizacja powyższych celów miała się odbywać w dwóch etapach. W pierwszym etapie oddziały dywizji miały opanować groblę położoną na płu-zach od Zosin, m. Zosin, leśniczówkę Wymysłów Grabowski oraz rozwidlenie dróg na pld od Warki. W drugim etapie działania miały być skierowane na opanowanie prawym skrzydłem prawego brzegu Pilicy, zaś lewym skrzydłem, przy współdziałaniu z lewym sąsiadem, opanowanie lasu z torem kolejowym i wzgórzem 108,8^{x/}.

Do realizacji powyższych zamierzeń 6 pułk piechoty miał wyznaczyć jeden batalion piechoty wzmocniony 19 pułkiem artylerii przeciwpancernej oraz artylerią pułkową i wsparty 2 pułkiem artylerii lekkiej /bez 2/2 pal/, 1 pułkiem moździerzy i baterią moździerzy 120 mm z 4 pułku piechoty. Natomiast 5 pułk piechoty miał wyznaczyć batalion piechoty wzmocniony 20 pułkiem artylerii przeciwpancernej i artylerią pułkową. Walkę batalionu miała wspierać 3 brygada artylerii i 2 dywizjon z 2 pułku artylerii lekkiej. Główne uderzenie miało być wykonane dwoma kompaniami piechoty na płu od m. Zosin i jedną kompanią bezpośrednio na Zosin. Gotowość do natarcia wyznaczono na godz. 11.00 19.8.1944 r.

Dla silniejszego zabezpieczenia natarcia 5 pułku piechoty miał być podporządkowany 1 pułk moździerzy, który powinien być wykonywać ogień na rejon Warki i jej przedmieścia - Ostrów i Bielany. Z chwilą ataku na leśniczówkę przez pododdziały piechoty, 20 pułk artylerii przeciwpancernej miał zabezpieczyć te pododdziały od ewentualnych kontrataków czołgów nieprzyjaciela z kierunku wzgórza 108,8 i m. Grabów Zalesny.

W planie walki dowódcy 2 dywizji piechoty przewidziano również przeprowadzenie w nocy z 18 na 19.8.1944 r. wypadu celem zdobycia jeńców i ustalenia ugrupowania nieprzyjaciela.^{xx/}

6 pułk piechoty otrzymał zadanie jednym batalionem opanowania wsch części grobli /od lewej linii rozgraniczenia w prawo - A.K./, a następnie pomóc 5 pułkowi przy opanowywaniu pozostałej części

x/ Plan działań bojowych 2 DP na przyczółku warecko-magnuszewskim w celu umocnienia pasa obrony; CAW, 2 DP, t.24, s.83-85.

xx/ Cyt. plan walki /CAW, 2 DP, t.24, s.83-85/. Plan natarcia art. 2 DPanc 19.8.1944 r. /CAW, 1 AWP, t.424, s.196/.

grobli /na pđd od punktu wysokościowego 101,8/. Ponadto pułk w nocy z 18 na 19.8.1944 r. miał opanować dwa bezimienne wzgórza /500 na pđd od Starej Warki/ i wziąć jeńca. Walkę pułku zabezpieczał 2 pułk artylerii lekkiej /bez 2/2 pal/, 1 pułk moździerzy i bateria moździerzy z 4 pułku piechoty.

5 pułk piechoty jednym batalionem powinien był opanować las na pđd od m. Zosin i Wymysłów Grabowski, a następnie rozwinąć natarcie w kierunku zach i zdobyć zach część grobli i rozwidlenia dróg w rejonie leśniczówka /500 m na pđn-zach od Wymysłów Grabowski/. W nocy z 18 na 19.8.1944 r. pułk miał przeprowadzić zwiad celem schwytania jeńca. Walkę pułku miały zabezpieczać: 3 brygada artylerii i 2 dywizjon 2 pułku artylerii lekkiej.

W odwodzie dowódcy dywizji pozostawał 2 dywizjon artylerii pancernej, który miał być w gotowości do odparcia ataku czołgów nieprzyjaciela z kierunku Grabów Zalesny, Wymysłów Grabowski, Zakrzew.^{x/}

Dowódca artylerii dywizji na podstawie otrzymanego zadania, postanowił zorganizować w następujący sposób artyleryjskie zabezpieczenie natarcia. Dla wsparcia walki 6 pułku piechoty utworzył pułkową grupę artylerii w składzie 2 pułku artylerii lekkiej /bez 2/2 pal/, 1 pułku moździerzy i dwóch baterii moździerzy 120 mm /z 4 i 6 pp/, natomiast dla 5 pułku piechoty - grupę artylerii w składzie 3 brygady artylerii i 2 dywizjonu 2 pułku artylerii lekkiej. Postanowił on nie zmieniać rejonu punktów obserwacyjnych i stanowisk ogniowych. Zwalczanie artylerii zostało powierzone grupie artylerii z 5 pułku piechoty. 19 i 20 pułk artylerii przeciwpancernej miały zorganizować obronę przeciwpancerną dla osłony 5 i 6 pułku piechoty.

Decyzja dowódcy dywizji oraz plan walki wymaga szerszego omówienia. Na pierwsze miejsce wysuwa się niewłaściwe zrozumienie przez dowódcę dywizji wyznaczonego mu zadania. Zadanie to, według zarządzenia sztabu armii sprowadzało się do przeprowadzenia rozpoznania walką o ograniczonych celach - określenie przedniego skraju obrony nieprzyjaciela, jego ugrupowania oraz zbliżenie pozycji własnych do pozycji nieprzyjaciela. Nie było tu więc mowy o natarciu mającym na celu odrzucenie nieprzyjaciela na zach i

x/ Rozk.boj. nr 06 dcy art. 2 DP. 15.00 18.8.1944 r.; CAW, 3 BAH, t.3, s.29.

i opanowanie lasu i szosy biegnącej z Warki na Radom. Natomiast dowódca 2 dywizji piechoty postanowił przeprowadzić natarcie na głębokość 2-3 km, na bardzo wrażliwy i niezmiernie ważny dla nieprzyjaciela punkt, jakim było rozwidlenie dróg na pld od Warki. Niemcy zdawali sobie sprawę, że utrata tego rejonu pozbawi ich możliwości wykorzystania rokady, biegnącej z Warki na Radom. Jednym słowem dowódca dywizji planując walkę nie wziął pod uwagę całokształtu warunków sytuacji, a sztab armii nie przyszedł mu z pomocą. W pierwszym rzędzie niedoceniało się nieprzyjaciela. Dowództwo niemieckie dla przeciwdziałania naszym wojskom, usiłującym rozszerzyć przyczółek magnuszewski, w dniach od 15 do 20.8.1944 r. rozpoczęło przerzucanie grupy bojowej "E" do rejonu Warki i 6 dywizji piechoty do rejonu Głowaczów. Jednocześnie wyprowadziło ono z pierwszej linii dwa pułki z dywizji pancernej. "H! GÖring" /do rejonu Głowaczów i Zwolenia/ i dwa pułki zmotoryzowane z 19 dywizji pancernej, które zostały rozmieszczone w lasach na pld od Warki, wprowadzając na to miejsce pododdziały piechoty.^{x/}

Drugim istotnym czynnikiem, którego dowódca dywizji nie wziął pod uwagę przy planowaniu walki, było położenie bezpośrednio, lewego sąsiada /29 KP gw/. Otóż według planu walki dowództwa 8 armii gw. w dniu 19.8.1944 r. miało być przeprowadzone natarcie w celu poszerzenia przyczółka w kierunku pld-zach. Wojska tej armii powinny były przełamać obronę przeciwnika i w końcu 19.8.1944 r. wyjść na rubież Cecylówka, Helenów, Głowaczów, położoną na głębokość 6 km^{xxx/}. Ogólnie działania zaczepne miały się rozegrać o 10 km na pld od pasa obrony 2 dywizji piechoty. Natomiast bezpośrednio na lewym skrzydle naszej dywizji oddziały 8 armii gw /79 DP gw/ miały prowadzić działania obronne. Tak więc przy wysunięciu się oddziałów 2 dywizji piechoty do przodu /w rejon Wymysłów Grańowski/ zachodziła konieczność silnego zabezpieczenia lewego skrzydła. Wprawdzie dowódca dywizji wydzielił dla 5 pułku piechoty jedną kompanię saperów /z 2 bsap/, która miała działać jako ruchomy oddział na kierunkach zagrożonych przez czołgi nieprzyjaciela.^{xxx/} Dla należytego zabezpieczenia

x/ M. Altgowzen. op.cit. 247. Szyfrogram dowództwa 9 A Ia nr 4142 tj. sprędownoz. z 17.8.1944 r. zał. nr 2 /ze zbiorów WIH nr invent. 6161, s.11-12/.

xx/ M. Altgowzen, op.cit. s.248.

xxx/ Zarz. nr 05. Szt. 2 DP, 24.00 18.8.1944 r.; CAW, 2 DP, t.24, s.88. Przydzielona do 5 pp ksap miała jednym plutonem wykonać przejścia w polach na przednim skraju obrony, zaś dwoma plutonami stawiać pola minowe.

lewego skrzydła należało wyznaczyć dostateczną ilość artylerii i uzgodnić to zagadnienie z lewym sąsiadem.

Z charakterystyki kierunku natarcia wynikało, że zaplanowana przez dywizję walka będzie się odbywała w terenie zalesionym i zabagnionym. Natarcie w tego rodzaju warunkach wymagało odpowiedniego przygotowania, a przede wszystkim dostatecznej ilości czasu. Czas był niezwykle napięty. Oddziały 5 i 6 pułku piechoty zakończyły w godzinach rannych 18.8.1944 r. luzowanie wojsk radzieckich i znalazły się w całkiem nowym terenie, w warunkach ciągłego oddziaływania nieprzyjaciela /kontratakami i ogniem artylerii/. W tym samym dniu /w ciągu 24 godzin/ miały one przygotować się do natarcia i przeprowadzić rozpoznanie celem zdobycia wiadomości o nieprzyjacielu. Był to więc niezwykle napięty czas, w którym należało przeprowadzić rekonesans, postawić zadania bojowe, zorganizować współdziałanie i przygotować dane do prowadzenia ognia przez artylerię. Wszystkie te czynności pomimo ograniczonego czasu musiały być wykonywane w zwolnionym tempie, ze względu na trudne warunki terenowe /las - utrudniona obserwacja/ i dużą aktywność nieprzyjaciela.

Siły i środki wyznaczone przez dowódcę dywizji nie zabezpieczyły w pełni wykonania zadania. Szczególnie mało do wykonania tego zadania wyznaczono piechoty.^{x/} Z zadania wynikało, że bataliony 5 i 6 pułku piechoty miały nacierać w pasie o łącznej szerokości 2,4 km i na głębokość 2-3 km. Były to w zasadzie wielkości jakie wyznaczano dla dywizji piechoty.

Na uwagę zasługuje artyleryjskie zabezpieczenie natarcia. Układ artyleryjskiego przygotowania natarcia został zaplanowany w następujący sposób. Na bezpośrednie przygotowanie ataku wyznaczono 15 minut, a na wsparcie natarcia 40 minut. Na wykonanie tego zadania przeznaczono ogółem 0,1 jednostki ognia wszystkich kalibrów.^{xx/} Czas gotowości ogniowej artylerii wyznaczono na godz. 10.00 19.8.1944 r.

Ześrodkowania ogniowe zostały zaplanowane tylko na przedni skraj obrony. Natomiast w ogóle nie zaplanowano zwalczania

x/ Dokładne zestawienie sił przeznaczonych do wykonywania tego zadania /natarcia - 19.8.1944 r./ w pasie 2 DP/ przedstawia zał. nr 6.

xx/ Cyt. rozk.boj. nr 06 /CAW, 3 BAH, t.3. s.29/.

artylerii nieprzyjaciela. Oprócz ześrodkowań ogniowych zaplanowano
zw. ogień na "przezesanie" lasu na kierunku Wymysłów Grabowski.

Zwróćmy uwagę na intensywność ogniową w poszczególnych
okresach artyleryjskiego natarcia. Na 15 minutową nawałę ogniową,
wykonaną w okresie artyleryjskiego przygotowania ataku, wyznaczono
10 pocisków dla działka 76 mm, 5 pocisków dla haubicy 122 mm i 5
granatów dla moździerzy 120 mm. Natomiast na wsparcie natarcia
/na powolny ogień ciągły, który miał trwać przez 40 minut/ wyzna-
czono: 4 pociski dla działka 76 mm, 3 pociski - dla haubic 122 mm
i 3 granaty dla moździerzy 120 mm^{x/}. Taka liczba pocisków zabezpiecza-
ła jedynie w 11% stopień obezwładnienia obrony nieprzyjaciela.

Dowódca 2 dywizji piechoty, organizując silne pułkowe
grupy artylerii, nie pozostawił w swoim ręku żadnego oddziału arty-
lerii. W praktyce nie miał on żadnego środka oddziaływania na prze-
bieg walki.

W nocy z 18 na 19.8.1944 r. zgodnie z rozkazem dowódcy
dywizji^{xx/} grupy rozpoznawcze 5 i 6 pułku piechoty wykonały wypad
celem zdobycia wiadomości o nieprzyjacielu. Obie grupy nie uzyskały
powodzenia. Zostały one zauważone przez nieprzyjaciela i ostrzelane
z broni maszynowej i moździerzy, ponosząc przy tym straty. Udało się
jedynie ustalić na niektórych odcinkach zarys przedniego skraju obro-
ny nieprzyjaciela.^{xxx/}

W sumie rozpoznanie to przyniosło więcej szkody, aniżeli
pożytku. Wzbudziło ono czujność u nieprzyjaciela i zwróciło jego
uwagę na przygotowujące się natarcie naszych oddziałów.

W związku z tym, że o godz. 10.00 19.8.1944 r. około
dwóch kompanii nieprzyjaciela wykonało atak na Wymysłów, początek
natarcia oddziałów 5 i 6 pułku piechoty z konieczności został prze-
sunięty na godz. 11.00.^{xxxx/} Już od samego początku plan współdzia-
łania pomiędzy piechotą a artylerią został poważnie naruszony. Otóż
grupa artylerii 5 pułku piechoty rozpoczęła artyleryjskie przygoto-
wanie o 52 minuty później, w związku z czym bataliony 6 i 5 pułku

x/ CAW, 3 BAH, t.2, s.44.

xx/ CAW, 2 DP, t.24, s.86.

xxx/ Meld.boj. nr 367 dcy 5 pp. 19.8.1944 r.; CAW, 2 DP, t.19, s.271.

Dziennik działań boj. 5 pp; CAW, 5 pp, t.1, s.13.

xxxx/ Dziennik działań boj. 1 AWP; CAW, 1 AWP, t.23, s.159. Meld.
boj. nr 301. Szt. 2 DP 19.8.1944 r. 18.00; CAW, 2 DP t.17,
s.79-78.

piechoty nie mogły rozpocząć jednocześnie natarcia.^{x/}

Jako pierwszy /o godz. 11.00/ przeszedł do natarcia 1 batalion 6 pułku piechoty, którego atak został poprzedzony 15 minutową nawałą ogniową. 2 i 3 kompania tego batalionu rozpoczęła natarcie według wskazanego im poprzednio korpusu. Natomiast 1 kompania, nacierająca na lewym skrzydle batalionu, zbłądziła i zamiast uderzać na Zosin, uderzyła w kierunku pán-zach na groblę. Od samego początku okazało się, że środki ogniowe nieprzyjaciela, znajdujące się na przednim skraju, nie zostały dostatecznie obezwładnione przez naszą artylerię. Pododdziały 1 batalionu z chwilą przejścia do natarcia dostały się pod silny ogień artylerii, moździerzy i broni maszynowej nieprzyjaciela. W szczególnie ciężkim położeniu znalazła się lewoskrzydłowa kompania batalionu. Nieprzyjaciel utrzymując Zosin i nie będąc atakowany przez 5 pułk piechoty prowadził skrzydłowy ogień, zadając duże straty kompanii. Do godz. 12.30 1 batalion /6 pp/ posunął się swoim prawym skrzydłem o 300 m do przodu i osiągnął pán-wsch część grobli, gdzie przeszedł do obrony. Prawe jego skrzydło zostało zabezpieczone przez pododdziały 2 batalionu tego pułku.^{xx/} Dalsze natarcie, z powodu dużych strat w ludziach i silnego ognia artylerii, było niemożliwe.

1 batalion 5 pułku piechoty rozpoczął natarcie dopiero o godz. 11.45, po wykonaniu 15 minutowej nawały ogniowej. Sytuacja przedstawiała się podobnie, jak i w batalionie 6 pułku piechoty. Artyleria nasza wykonała nawałę ogniową, której rezultaty nie mogły być obserwowane ze względu na zakryty teren. Okazało się, że punkty ogniowe nieprzyjaciela na przednim skraju nie zostały obezwładnione. Trzeciownik, widząc słabe oddziaływanie naszej artylerii, otworzył huraganowy ogień swojej artylerii i moździerzy do atakujących pododdziałów batalionu. Z tego względu natarcie od początku utknęło. Jedynie lewoskrzydłowym kompaniom /2 i 3 komp./ udało się przesunąć do przodu o 300 m i do godz. 12.35 opanować pierwszą trasę nieprzyjaciela^{xxx/}. Dalsze natarcie x/ Tamże.

xx/ Sprawozdanie z przeprowadzonej walki przez 6 pp w dniach 19-20.8.1944 r.; CAW, 2 DP, t.19, s.125. Meld.boj. nr 301, Szt. 2 DP, 19.8.1944 r. 18.00; CAW, 2 DP, t.17 s.79. Meld.boj. nr 0428 dcy 6 pp. 19.8.1944 r.; CAW, t.4, s.20. Dziennik działań bojowych 1 AWP; CAW, 1 AWP, t.23, s.159.

xxx/ Cyt.meld.boj. nr 301/CAW, 2 DP, t.17, s.78/. Meld.boj. nr 0372, szt. 1 AWP 19.8.1944 r. 13.00; CAW, 1 AWP, t.8, s.137. Meld. boj.nr 368. Szt.5pp 19.8.1944 r. 22.00; CAW, 2 DP, t.19, s.272. Sprawozdanie szefa sztabu 5 pp z doświadczeń bojowych działań w dniach 19-20.8.1944 r.; CAW, 2 DP, t.19, s.127.

ostało zatrzymane.

Pomimo wyraźnego niepowodzenia bataliony /1/6 pp i 1/5 pp/ o częściowym przegrupowaniu usiłowały kontynuować natarcie. Jednak z powodu skutku silnego ognia artylerii i 6-lufowych moździerzów nieprzyjaciela, atak naszych oddziałów został zatrzymany. Około godz. 14.00 przeciwnik wykonał dwa kontrataki /jeden - siłą dwóch kompanii, drugi - jedną kompanią/, w wyniku których oddziały nasze były zmuszone powrócić na poprzednie podstawy wyjściowe /z godz. 12.35/ i tużaj umocniły się.^{x/}

W rezultacie walk od godz. 10.40 do 14.00 oddziałom naszym 1/6 pp/ udało się opanować jedynie póln-wsch część grobli. Na pozostałym odcinku zadanie nie zostało wykonane. Straty batalionów były niewspółmierne do sukcesów. Straty te przedstawiały się następująco: 5 zabitych /w tym 4 ofic./, 148 rannych /w tym 7 ofic./; zniszczono lub uszkodzono - rkm - 3, ckm - 1, moźdz. 82 - 1, dział 45 mm - 3^{xx/}.

Oddziały 6 i 5 pułku piechoty w tej krótkiej walce zadały również straty nieprzyjacielowi. Według niepłnych danych przeciwnik stracił 257 żołnierzy w zabitych i rannych, 5 dział przeciwpancernych, moździerze 6-lufowe i 3 ckm. Obezwładniono również 2 baterie artylerii 105 mm i moździerze /2-81 mm i 1-6 lufowy/.^{xxx/} Dane odnośnie strat nieprzyjaciela mogą być nieco wygórowane, niemniej jednak w walce na bliską odległość, jaką się toczyła, musiał on ponieść nie mniejsze straty, aniżeli nasze oddziały.

Po zakończonej walce dowódca 2 dywizji piechoty nakazał dowódcom 5 i 6 pułku piechoty oraz dowódcom rodzajów wojsk i służb złożyć sprawozdanie bojowe i naświetlić przyczyny niepowodzenia.^{xxxx/}

x/ Cyt. meld.boj. nr 368 /CAW, 2DP, t.19, s.272/. Dziennik działań boj. 1 AWP; CAW, 1 AWP, t.23, s.159. Dziennik działań boj. 2 DP; CAW, 2 DP, t.4, s.20.

xx/ Dokładne zestawienie strat 2 DP w czasie natarcia w dniu 19.8.1944 r. przedstawia zał. nr 6.

xxx/ Meld.boj. nr 0374 dcy 1 AWP. 19.8.1944 r. 22.00; CAW, 1 AWP, t.8, s.139.

xxxx/ Wspomina się o tym w sprawozdaniu bojowym szefa sztabu 5 pp /"Zgodnie z zarządzeniem dywizji nr 525 z dnia 21.8.1944 r"/; CAW, 2 DP, t.19, s.127.

Sprawozdania te, jakkolwiek nie w pełni obiektywne, naświetlały jednak w dostateczny na ogół sposób przyczyny niepowodzenia w walce.

Brak dokładnych wiadomości o nieprzyjacielu oraz krótki okres czasu na przygotowanie się do walki świadczyły o improwizowaniu przygotowywanego natarcia. Przebieg działań wykazał, że natarcie oddziałów 2 dywizji piechoty zostało zaplanowane za wcześnie po zluzowaniu wojsk 29 korpusu piechoty gw. Obowiązkiem dowódcy dywizji było zwrócenie się do dowódcy armii z prośbą o przesunięcie terminu tego natarcia,^{x/} albo też zaplanowanie go z takim celem, jaki nakazywał dowódca armii^{xx/}.

Pośpiech ten był jedną z przyczyn niedokładnego zorganizowania walki.

Szczególnie ujemnie wpłynęły wyżej wymienione zagadnienia na przygotowanie się artylerii do wykonania zadania. Planowanie ogniowe artylerii dokonano na podstawie przewidywań, ponieważ nie posiadano dokładnych danych o zarysie przedniego skraju obrony nieprzyjaciela. Wypadki wykonane nocą z 18 na 19.8.1944 r. przez 6 i 5 pułk piechoty nie przyniosły spodziewanych rezultatów. W tej sytuacji artyleria zmuszona była planować i wykonywać ogień powierzchniowy. Dokumenty ogniowe zostały wysłane do pułków artylerii dopiero o godz. 10.15 19.8.1944 r.^{xxx/} tzn. z 15 minutowym opóźnieniem w stosunku do terminu wyznaczonego przez dowódcę armii. A więc nie mogło być mowy o planowaniu ognia i sprecyzowaniu zadań dla pułków /dywizjonów/. Brak czasu nie pozwolił również dowiedzieć się o potrzebach pododdziałów piechoty w zakresie obezwładnienia punktów ogniowych nieprzyjaciela.

x/ Na podstawie analizy całokształtu dokumentów wynika, że działania tak 2 DP, jak i 3 DP /por. w meld.boj./ bez numeru/ dcy 3 DP z dn. 19.8.1944 r.; AMO Sojuza SSR, f.296, Op.15758 t.4, s.387/ były podporządkowane planowanemu natarciu 8 A gw, które rozpoczęło się o godzinie 11.00 19.8.1944 r. /M.Altgowzen, op.cit. s.248/. Chodziło tutaj najprawdopodobniej o związanie się npla na szerokim froncie i uniemożliwienie mu ich przetrzucenia przed front głównego zgrupowania uderzeniowego 8 A gw. W związku z tym trudno jest powiedzieć, czy dca 2 DP uzyskałby zgodę na przesunięcie terminu natarcia.

xx/ Por. Zarz. szefa sztabu 1 AWP /AMO Sojuza SSR, f.296, op.15753, t.5, s.139.

xxx/ CAW, 3 BAH, t.7, s.228. Sprawozdanie z działalności bojowej 3 BAH za miesiąc sierpień /CAW, 1 AWP, t.424, s.46/.

Bardzo mały przydział amunicji na wykonanie zadania /0,1 jo/ był również przyczyną słabego obezwładnienia obrony nieprzyjaciela.

Dowódca dywizji, przydzielając do pułków piechoty całość dysponowanej artylerii, pozbawił się środka oddziaływania na przebieg walki. Dowódca artylerii 2 dywizji piechoty, dokonując oceny przebiegu walki, doszedł do wniosku, że celowiej było pozostawić 3 brygadę artylerii w swoim ręku, jako grupę wzmocnienia.^{x/}

Do istotnych przyczyn, mających wpływ na niepowodzenie walki przez oddziały dywizji, należało także nierównoczesne przejście do natarcia. Fakt ten sprzyjał artylerii nieprzyjaciela, która skupiła swój główny wysiłek najpierw na obezwładnienie batalionu z 6 pułku, a następnie - batalionu z 5 pułku piechoty.

Jak wynika ze sprawozdania szefa sztabu 5 pułku piechoty, poszczególne kompanie wykazały w toku walki słabe umiejętności w prowadzeniu natarcia. A więc, piechota nie posuwała się zdecydowanie do przodu, nadmiernie skupiała się w grupy, co tworzyło bardzo dogodne cele dla moździerzy i broni maszynowej nieprzyjaciela. Pododdziały ckm posuwały się równolegle z piechotą, zamiast wspierać ją ogniem ze skrzydeł, z krótkich przystanków.^{xx/}

Analizując całokształt czynników, należy stwierdzić, że natarcie planowane przez sztab 2 dywizji piechoty, od początku nie miało szans powodzenia. Sztab dywizji za mało wnikliwie rozpatrzył wszystkie warunki, mające wpływ na pomyślne wykonanie zadania.

Po nieudanych działaniach w dniu 19.8.1944 r. sztab 2 dywizji piechoty przystąpił do przygotowania następnego natarcia, w celu poprawienia położenia przedniego skraju obrony - odrzucenie nieprzyjaciela na zach od dróg /szosy i linii kolejowej/, biegnącej z Warki na Radom, a tym samym przerwanie łączności pomiędzy warszawskim i radomskim zgrupowaniem przeciwnika /p. zał. nr 51/.

Ponowne natarcie oddziałów 6 i 5 pułku piechoty w dniu 25.8.1944 r. nie miało powodzenia.

Przyczyny niepowodzenia powtórnego natarcia oddziałów 2 dywizji piechoty były w większości podobne, jak w dniu 19 sierpnia.

x/ CAW, 1 AWP, t.424, s.178.

xx/ CAW, 2 DP, 5t.19, s. 127.

3. Wnioski:

Działania zaczepne oddziałów 3 i 2 dywizji piechoty, przeprowadzone w drugiej połowie sierpnia 1944 r. odegrały dużą rolę w całokształcie walki o rozszerzenie i utrzymanie przyczółka magnuszewskiego. Działania te odbywały się w pierwszym etapie /15.8.1944 r/ przy ścisłym współdziałaniu z wojskami radzieckimi /29 KP gw/, w drugim zaś - samodzielnie.

W rezultacie walk oddziały polskie /3 i 2 DP/ opanowały punkt oporu w rejonie bezimienego wzgórza /1 km na pñ od m. m. Zakrzew/, m. Zakrzew i pñ-wsch część grobli na pñ od m. Zosin. W ten sposób zostało poprawione położenie przedniego skraju obrony naszych wojsk. Ponadto działaniami swoimi wiązały one znaczne siły nieprzyjaciela, uniemożliwiając ich wykorzystanie na innym kierunku. x/

Głównego celu walki - przecięcia dróg biegnących z Warki na Radom na odcinku od mostów na Pilicy do wzgórza 108,8 - na skutek niesprzyjającej sytuacji taktyczno-operacyjnej i błędów popełnionych przez sztaby dywizji i częściowo sztab armii, nie udało się jednak osiągnąć.

Działania zaczepne oddziałów 3 i 2 dywizji odbywały się w terenie lesisto-bagnistym, utrudniającym wykorzystanie broni ciężkiej /artylerii i czołgów/, obserwację oraz umacnianie się na zdobytych rubieżach. Tego rodzaju warunki terenowe ułatwiały jednocześnie przeciwnikowi manewrowanie swoimi odwodami i organizowanie zasadzek, co dla wojsk nacierających jest szczególnie niebezpieczne.

Natarcie naszych wojsk odbywało się na obronę niemiecką już skonsolidowaną, w której nieprzyjaciel nie tylko stawiał zdecydowany opór, lecz również wykonywał częste kontrataki siłami od kompanii do batalionu piechoty wzmocnionych czołgami i działami szturmowymi.

Niekorzystną sytuację dla naszych wojsk stwarzał sam zarys przedniego skraju obrony nieprzyjaciela, który od m. Warki na pñ-wsch zwisał nad prawym skrzydłem oddziałów prowadzących natarcie. W tych warunkach przeciwnik miał możliwość

x/ Od 19.8.1944 r. wojska 8 Agw prowadziły natarcie w pñd-zach i pñd części przyczółka w celu jego rozszerzenia.

prowadzenia ognia swojej artylerii na skrzydło i tyły nacierających oddziałów.

Wojska naszej armii /3 i 2 DP/, przystępując do działań nie posiadały żadnych dokładniejszych danych o nieprzyjacielu, a szczególnie o rozmieszczeniu jego artylerii i moździerzy. Stąd też natrafiano na trudności w planowaniu artyleryjskiego zabezpieczenia i obezwładnienia baterii artylerii niemieckiej.

Oddziały 3 i 2 dywizji piechoty, przystępując do organizacji i prowadzenia natarcia nie posiadały doświadczenia w tego rodzaju działaniach. Jedynie oddziały 2 dywizji zdobyły nieduże doświadczenie w czasie walki pod Puławami /28.7 - 4.8.1944 r/.

Doświadczenia z walk 3 i 2 dywizji piechoty w dniach od 19 do 25.8.1944 r. wykazały, że w warunkach kiedy nieprzyjaciel zdażył zorganizować system ognia, rozbudował swoją obronę pod względem inżynieryjnym i posiadał odwody /co w przypadku działań 3 i 2 DP miało miejsce/ natarcie wojsk własnych musi być starannie przygotowane, a dla realizacji jego celów należy wyznaczyć taką ilość sił i środków, by uzyskać znaczną przewagę nad przeciwnikiem. Natarcie powinno nosić cechy natarcia na obronę zawczasu przygotowaną, a nie doraźnie zorganizowaną. Trzeba było mieć na uwadze, że nieprzyjaciel, dążąc do zahamowania rozszerzenia przyczółka, będzie stawiał twardy opór i wykaże znaczną aktywność. Ponadto natarcie na ważne obiekty obrony nieprzyjaciela /chodziło o przecięcie dróg rakadowych, które łączyły zgrupowanie warszawskie i radomskie/ powinno odbywać się na szerszym froncie, by utrudnić przeciwnikowi koncentrowanie ognia swojej artylerii i lotnictwa na nacierające oddziały.

Dowódcy dywizji organizując natarcie nie uwzględniali w dostatecznej mierze konkretnej sytuacji nieprzyjaciela i wojsk własnych oraz warunków terenowych. Szczególnie dużo niedociągnięć i błędów popełniono w 2 dywizji piechoty, która usiłowała wykonywać zadanie samodzielnie /bez aktywnego współdziałania z lewym sąsiadem/.

Wyznaczone siły i środki /w 2 DP/ w stosunku do postawionego zadania, nie pozwalały na osiągnięcie należytej przewagi nad nieprzyjacielem, a tym samym nie gwarantowały powodzenia w walce. Jakkolwiek dywizja dysponowała stosunkowo dużą liczbą artylerii i moździerzy /116 dział i moździerzy na 1 km frontu - w planowanym pasie natarcia/, to sposób jej wykorzystania i ilość przydzielonej amunicji 70,1 jo/ nie odpowiadały konkretnym potrzebom pola walki.

W czasie pierwszego natarcia /19.8.1944 r./ nie wyznaczono specjalnej grupy artylerii, która zajęłaby się zwalczaniem baterii artylerii nieprzyjaciela.

Przy planowaniu natarcia przeznaczono za mało czasu pododdziałom na przygotowanie się do walki. Pododdziały w warunkach braku danych o obronie nieprzyjaciela oraz jego częstych kontrataków potrzebowały więcej czasu, aniżeli w warunkach normalnych. Nie uwzględnienie tego zagadnienia wpłynęło ujemnie na organizację współdziałania i przygotowania danych do prowadzenia ognia przez artylerię.

Dowódca 2 dywizji piechoty powierzając przygotowanie natarcia dowódcom pułków /6 i 5 pp/ nie zatroszczył się o koordynację tych działań. W obu przypadkach /19 i 25.8.1944 r/ oddziały dywizji rozpoczęły natarcie w różnym czasie, z czego skorzystał nieprzyjaciel, wykonując ogień własnej artylerii oddzielnie na poszczególne atakujące grupy. Nie został również zgrany ogień artylerii z ruchem oddziałów piechoty. W całej rozciągłości dał się zauważyć brak operatywnego kierownictwa, zarówno w okresie przygotowania natarcia, jak i w toku jego trwania.

Dokonując oceny całokształtu działań oddziałów 3 i 2 dywizji piechoty należy stwierdzić, że w konkretnej sytuacji taktyczno-operacyjnej, można było uzyskać większe rezultaty, o ile wykorzystywanoby własne możliwości oraz o ile zwróconoby baczniejszą uwagę na przygotowanie natarcia.

Podczas pierwszego natarcia /19.8/ 2 dywizji piechoty nie została wykorzystana armijna grupa artylerii /1 i 5 BAC/, natomiast w czasie drugiego natarcia /25.8/ grupie tej przydzielono tak małą /około 19 pocisków na działo/ liczbę pocisków, że nie mogło to mieć większego wpływu na zwalczanie słabo rozpoznanych baterii artylerii nieprzyjaciela.

Do zwalczania baterii artylerii nieprzyjaciela mogła być wykorzystana również artyleria 3 dywizji piechoty, a przede wszystkim jej dywizyjna grupa.

Jakkolwiek warunki terenowe nie sprzyjały użyciu czołgów do natarcia, to w konkretnej sytuacji można je było wykorzystać jako nieruchome punkty ogniowe, do zwalczania celów nieprzyjaciela położonych na przednim skraju obrony. W obu wymienionych wypadkach konieczna była decyzja dowódcy armii.

Odpowiednie wykorzystanie artylerii armijnej i czołgów z 1 brygady pancерnej miałyby duży wpływ na rezultaty działań oddziałów 2 dywizji piechoty.

Pomimo szeregu niedociągnięć i błędów popełnionych w toku natarcia 2 i 3 dywizji piechoty, zdobyto bogate doświadczenia bojowe, które posłużyły do wyciągnięcia pewnych wniosków do szkolenia i zastosowania ich w przyszłych walkach. W toku tych działań ujawniono również braki w szkoleniu pojedynczego strzelca oraz takich pododdziałów, jak drużyna i pluton.

W sumie, walki zaczepne 3 i 2 dywizji piechoty przyczyniły się w znacznym stopniu do rozszerzenia i umocnienia przyczółka magnuszewskiego.

V. INŻYNIERYJNA ROZBUDOWA OBRONY

1 armia WP przystępując do obrony przyczółka magnuszewskiego spotkała się po raz pierwszy z zagadnieniem rozbudowy struktury inżynierskiej w tego rodzaju działaniach. Konkretna sytuacja taktyczno-operacyjna i warunki terenowe miały istotny wpływ na przebieg prac i system struktury inżynierskiej w poszczególnych pasach dywizji. Zajmowanie obrony przez 1 armię WP odbywało się kolejno dywizjami, w warunkach kiedy trwały walki o rozszerzenie przyczółka, tzn. w momencie kiedy przedni skraj nie był ustabilizowany. Zadaniem związków armii w tym okresie było, oprócz organizacji obrony, prowadzenie częściowo natarcia w celu poprawienia położenia przedniego skraju obrony. Taki stan rzeczy istniał do końca sierpnia, tzn. do czasu wydania przez 1 Front Białoruski dyrektywy, nakazującej 1 armii WP przejście do obrony w dotychczas zajmowanym pasie^{x/}.

Tak więc właściwe planowanie w zakresie rozbudowy struktury inżynierskiej rozpoczęło się z dniem 1 września. Do tego czasu rozbudowa obrony odbywała się na podstawie doraźnych planów i zarządzeń sztabów dywizji.

W związku z tym, że teren w pasie obrony armii był nizinny, a na wielu odcinkach nawet zabagniony, nie można było budować okopów /transzej/ o późnym profilu. Zachodziła więc konieczność budowania transzej systemem nasypowym. Ponadto gleba na przyczółku jest piaszczysta, wskutek czego przy budowie obrony konieczne było wzmocnianie ścianek transzej i rowów łączących faszyną i żerdziami. W sumie wymagało x/ Dyrektywa dcy 1 Frontu Białoruskiego nr 00891/Op. 30.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.2, s.18-20.

to większego nakładu sił i środków i w rezultacie opóźniało wykonanie prac w wyznaczonym terminie.

Przyczółek magnuszewski w pasie obrony 1 armii WP przedstawiał sobą klin, którego szerokość u podstaw wyjściowych wynosiła 12-13 km, a u wierzchołka zaledwie 1,5 km. Fakt ten warunkował głębokość struktury lub ilość rubieży /pozycji/ obronnych. To z kolei wpływało na ilość prac w poszczególnych pasach obrony dywizji.

Reasumując, należy stwierdzić, że warunki sytuacji operacyjno-taktycznej w pasie obrony 1 armii WP sprzyjały rozbudowie struktury inżynieryjnej, natomiast warunki terenowe utrudniały jej rozbudowę.

Rozbudowa struktury obrony postępowała w miarę zajmowania obrony przez poszczególne dywizje.

Zasadniczy etap prac nad rozbudową obrony rozpoczął się z dniem 1 września, kiedy w tej sprawie zostały wydane odpowiednie rozkazy i opracowano odpowiednie plany. W myśl dyrektywy dowódcy 1 Frontu Białoruskiego nr 00891/op. z dnia 30.8.1944 r. 1 armia WP miała przejść do obrony w dotychczas zajmowanym pasie /z prawa - Garwolin, Uśniaki, ujście rz. Wilgi; z lewa - Krzywda, Żelechów, Łaskarzew, Wanaty, Osiemborów, Tomczyn, Grabów Zalesny/ i do 20.9.1944 r. rozbudować główny pas obrony, mając przedni skraj na osiągniętej rubieży. Do rozbudowy tego pasa miały być zaangażowane siły pierwszego rzutu armii.^{x/} Do tego czasu /20.9.1944 r./ miała być również rozbudowana pozycja na linii: Kobylicha, Wilczkowice, Osiemborów, której zadaniem miała być osłona przepraw na Wiśle.

Do 10.9.1944 r. armia powinna była rozbudować drugi pas obrony wzdłuż wsch. brzegu Wisły. Dla wykonania tego zadania miały być wykorzystane odwody armijne i oddziały inżynieryjne armii.

Przy opracowaniu planów obrony armia miała przewidzieć budowę zapór inżynieryjnych na całą głębokość taktycznej strefy, a szczególnie dla osłony kierunku Warka, Kobylicha, Wilga, Garwolin. Wojska armii miały przystąpić do rozbudowy obrony natychmiast nie czekając na rezultaty rekonesansu. Plan prac obronnych, z określeniem zarysu poszczególnych pozycji i batalionowych rejonów obrony miał być opracowany i przedstawiony dowódcy Frontu do godziny 18.00 3.9.1944 r.^{xx/}

x/ Kopia telefonogramu nr 30833 z dn. 31.8.1944 r.; AMO Sojuza, f.233, ^{op}20897, t.9, s.130-132.

xx/ Tamże.

Dowódca Frontu wydał również wskazówki odnośnie sposobu organizacji systemu ognia, wykorzystania odwodów oraz zabezpieczenia skrzydeł i styków. Oddziały armii, oprócz rozbudowy obrony, ^vpowinny były również prowadzić szkolenie, poświęcając wiele uwagi tematyce działań zaczepnych.

Wraz z dyrektywą o inżynierskiej rozbudowie obrony został wydany rozkaz o ewakuacji, według którego 1 armia WP miała wyewakuować ludność cywilną z przyczółka na głębokość 12-15 km, wydzielając do tego środki transportowe.^{x/}

Dla realizacji dyrektyw dowódcy Frontu dowódca armii wydał odpowiednie rozkazy 2 i 3 dywizji piechoty, dowódcy artylerii i wojsk inżynierskich. Równocześnie postanowił on przerzucić na przyczółek jeden pułk kawalerii, który winien był zająć obronę na odcinku od ujścia rz. Pilicy do m. Mniszew.^{xx/} Dowódcy dywizji i pułków powinni byli przeprowadzić natychmiast rekonesans terenu celem ustalenia zarysu poszczególnych pozycji i batalionowych rejonów obrony. Batalionowe rejonu obrony zostały ponumerowane od 1 do 16 /dla 3 DP - nr nr 1,2,3,4,9,12,13,15,16; dla 2 DP - 5,6,7,8,19,11,14 oraz jeden samodzielny kompanijny rejon obrony/.^{xxx/}

Każda dywizja piechoty miała wyznaczyć do prac obronnych nie mniej jak 60% stanu osobowego. Transzeje i rowy łączące na gruncie piaszczystym miały być wzmocnione żerdziami lub faszyną, a szczególnie w miejscach rozmieszczenia środków ogniowych. Dla rkm i ckm miano zbudować uniwersalne stanowiska ogniowe i schrony dla ukrycia obsługi i sprzętu. Rowy łączące powinny być przystosowane do obustronnej obrony. W miejscach, gdzie nie było skrytych podejść do przedniego skraju przewidziano ustawienie masek pionowych. Wszystkie urządzenia fortyfikacyjne miały być starannie maskowane.

Termin zakończenia prac obronnych na głównym pasie został wyznaczony na 10.9.1944 r., a pozycji osłaniającej przeprawy na Wiśle - do 15 września.

Wraz z rozkazem wydanym przez dowódcę armii dowódca wojsk inżynierskich opracował plan prac obronnych oddzielnie dla 2 i 3

x/ AMO Sojuza, f.233, op.2342, t.2, s.50-51.

xx/ Rozk.boj. nr 046 Szt. 1 AWP, 1.9.1944 r.; 21.00; CAW, 1 AWP, t.4, s.68.

xxx/ Chodziło tu najprawdopodobniej o wyciąg z projektu "Pozycjonajna oborona s primenieniem sistemy transzej". Wojenizdat Narodnogo Komissariata Oborony. 1944 r.; w CAW wspomnianych wytycznych nie odnaleziono.

dywizji, 1 brygady kawalerii i oddziałów inżynieryjnych armii.^{x/}

Całość prac przewidziana planem miała być zakończona do 20.9.1944 r. Ogółem planowano wykonać:

- transzej	- 93500 mb;
- rowów łączących	- 40780 "
- stanowisk og-niowych z przedpierszymi schroniskami	- 1852 szt.
- gniazd strzeleckich	- 638 "
- PO dla dowódców plutonów	- 94 "
- PO dla dowódców kompanii	- 31 "
- PO dla dowódców batalionów	- 11 "
- ziemianek i schronów	- 802 "
- pól minowych	- 4160 mb
- wzmocnienie ścianek transzej i SO	- 23420 m ²

W planie robót inżynieryjnych, opracowanym przez dowódcę wojsk inżynieryjnych, nie zostały uwzględnione prace oddziałów artylerii. Prace te miały być wykonywane na podstawie oddzielnych planów.

Dokonując krótkiej analizy i oceny zadań i planów prac, związanych z rozbudową inżynieryjnej struktury obrony, należy podkreślić, że oddziały armii musiały włożyć dużo wysiłku, by sprostać stawianym im zadaniom. Prace te miały być wykonane w przeciągu 20 dni. Według prowizorycznych danych, przewidzianych planem, należało zużyć 98150 dni roboczych. Należy również wziąć pod uwagę, że zgodnie z rozkazem dowódcy Frontu oddziały armii miały równocześnie organizować i prowadzić szkolenie. Fakt ten wymagał jeszcze bardziej sprężytej organizacji pracy. Nie ulega wątpliwości, że część tych prac była już wykonana w okresie od 12 do 30 sierpnia. Jednak nie były one prowadzone według jednolitego systemu i nie odpowiadały wymogom obrony pozycyjnej.^{xx/}

x/ Plan prac obronnych w strefie 1 AWP. CAW, 1 AWP, t.627. s.27,28,30.

xx/ Przeprowadzona kontrola w dniach 29-30.8.1944 r. /Rozk.ogólny nr 093. Szt. 2 DP. 31.8.1944 r. 14000; CAW, 2 DP, t.25, s.121/, w 2 DP wykazała, że: ugrupowanie bojowe oddziałów nie odpowiada warunkom terenu lesisto-bagnistego; brak jest jakiegokolwiek głębokości obrony; system ogni jest przemyślany źle, na niektórych odcinkach pierwsza pozycja przebiega od przedniego skrajku npla do 400 m; nie we wszystkich pododdziałach wystawia się straż przednią i czujki; pola minowe są stawiane blisko okopów, co w razie wybuchu może razić własne wojska; okopy w gruncie piaszczystym nie są wzmocniane.

Opracowany plan na szczeblu armii ujmował te zagadnienia jedną całość i zgrywał wysiłek wszystkich oddziałów w celu wykonania zadania. Z planu armii wynika, że główny pas obrony miał się składać z trzech linii transzej, które odpowiadały do pewnego stopnia pozycjom bronnym.^{x/} Warunki do rozbudowy tak głębokiej obrony istniały jedynie w pasie 2 dywizji piechoty i na lewym skrzydle 3 dywizji. Na pozostałym odcinku, ze względu na płytkość przyczółka nie było takich warunków.

Rozbudowanie głównego pasa w trzy pozycje stwarzało warunki do głębokiego ugrupowania dywizji. Na pierwszej pozycji rozmieściły bataliony pierwszego rzutu pułków, na drugiej - odwody /drugie rzuty/ pułkowe, a na trzeciej - odwody /drugie rzuty/ dywizyjne.^{xx/}

Reasumując, należy stwierdzić, że rozkaz dowódcy armii i plan dowódcy wojsk inżynieryjnych regulował całokształt prac i był podstawą organizacji i rozbudowy obrony przez związki taktyczne i oddziały.

Głębokość struktury głównego pasa obrony przewidziana planem armii i dywizji wynosiła - w pasie 3 dywizji od 3 do 6 km, a w pasie 2 dywizji - od 6 do 11 km. Głębokość ta była uwarunkowana konkretnymi warunkami terenowymi i zadaniem postawionym przez dowódcę Frontu. Tak więc specyfika organizacji obrony na przyczółku nie zawsze mogła zostać uczynić ówczesnym zasadom regulaminowym.^{xxx/}

Dalsza budowa urządzeń fortyfikacyjnych została poprzedzona dokładnym rekonesansem terenu przez dowódców dywizji, pułków i batalionów. Przedtem jednak został przeprowadzony instruktaż z szefami saperów pułków i dywizji i dowódcami pododdziałów inżynieryjnych, a z dowódcami batalionów piechoty zorganizowano zajęcia pokazowe nt. sposobu rozbudowy batalionowych rejonów obrony na specjalnie urządzonym kompanijnym rejonie obrony w m. Holendry. Natomiast pod kierownictwem szefów saperów

dywizji przeprowadzono zajęcia na podobny temat z dowódcami kompanii
^{x/} Główny pas obrony wg ówczesnych poglądów /Pozycjonajna obrona/, op.cit. s.8 i 9/ składał się z głównej pozycji i zapasowej pozycji ryglowej, samodzielnych, kompanijnych /batalionowych/ rejonów obrony rozmieszczonych pomiędzy główną a zapasową pozycją i pozycji stanowisk ogniowych artylerii. Na podstawie schematu taktyczno-inżynieryjnej decyzji 2 DP /CAW, 2 DP, t.30, s.243/ wynika, że pierwsza pozycja posiadała od 3 do 6 transzej, druga pozycja - 2 transzeje, a trzecia pozycja - 3 transzeje.

^{xx/} Szczegółowe rozmieszczenie batalionowych rejonów obrony przedstawia zał. nr 48.

^{xxx/} Wg regulaminu /Polewej ustaw Krasnoj Armii, op.cit. s.230/ głębokość głównego pasa obrony miała wynosić 5-6 km.

i plutonów saperów pułków piechoty.

Dla przeprowadzenia rekonesansu i kierowania pracami nad rozbudową batalionowych rejonów obrony zostali wyznaczeni komicandanci spośród oficerów piechoty, zajmujących stanowiska nie niżej dowódcy batalionu, a na ich pomocników do spraw technicznych oficerowie z pododdziałów inżynieryjnych.^{x/} Ponadto zostały wydane wskazówki odnośnie sposobów wykonania stanowisk dowodzenia, organizacji, sygnalizacji w celu ogłaszania alarmu i wykonania wyjść z okopów, w razie przejścia do kontrataku. Dla szybkiej orientacji w czasie posuwania się trasami lub rowami łączącymi nadawano im nazwę i oznaczono tabliczkami. Na odcinkach zagrożonych przez strzelców wyborowych nieprzyjaciela zostały wystawione tabliczki ostrzegawcze.^{xx/}

Dowódcy dywizji i pułków zakończyli rekonesans terenu do dnia 4 września, po którym zostały sporządzone tzw. schematy taktyczno-inżynieryjne decyzji do obrony. Na schematach tych został oznaczony zarys poszczególnych tras, rowów łączących, miejsca rozmieszczenia środków ogniowych do karabinu maszynowego włącznie oraz miejsca rozmieszczenia zapór inżynieryjnych /pól minowych, zasiek z drutu kolczastego/, punktów obserwacyjnych i stanowisk dowodzenia. Ponadto oznaczono stan dotychczas wykonanych prac /do 31.8.1944 r./ oraz kolejność wykonania następnych urządzeń fortyfikacyjnych.^{xxx/}

Oddziały dywizji wraz z rozbudową obrony prowadziły również rozpoznanie walką i obserwację oraz szkolenie. Szkolenie było prowadzone przeważnie w oddziałach, znajdujących się w drugim rzucie /odwodzie/.

Tempo prac obronnych w poszczególnych oddziałach nie przebiegało zgodnie z planem. W wielu wypadkach nie nadążano z wykonaniem norm, przewidzianych planem na poszczególne dni. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy był brak należytej organizacji pracy i dyscypliny w pododdziałach. W pracach przy rozbudowie fortyfikacji brała

x/ Zarz, nr 047. Szefa Szt. 1 AWP, 4.9.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.627, s.34-45. Meld.szefa Wojsk Inż. 1 AWP /bez numeru/ 15.9.1944 r. AMO Sojuza, s.223, op. 548345, t. 188, s.6.

xx/ Tamże.

xxx/ Schemat taktyczno-inż. decyzji dcy 2 DP do obrony; CAW, 2 DP, t.30 s.243. Schemat taktyczno-inż. decyzji 4,5 i 6 pp; CAW 2 DP, t.19. s.3,1,2.

udział znikoma liczba ludzi. Przeprowadzona kontrola postępu robót inżynierskich w 2 i 3 dywizji piechoty oraz 1 brygadzie kawalerii przez oficerów sztabu armii wykazała wiele niedociągnięć tak z zakresu organizacji pracy, jak i sposobu wykonywania poszczególnych urządzeń fortyfikacyjnych.

W rezultacie prowadzonych prac nad rozbudową głównego pasa obrony stan ważniejszych robót na 9.9.1944 r. został wykonany średnio w 50-60%^{x/}.

Prace nad rozbudową inżynierskiej struktury głównego pasa obrony zostały przerwane w dniu 11 września z powodu przegrupowania armii do rejonu Warszawy. W związku z tym wojska armii nie mogły ukończyć zaplanowanych prac, wykonanie których było przewidziane na 19-20.9.1944 r. Niemniej jednak procent wykonanych prac był bliski stu.

Dokonując porównania cyfr głównych prac przewidzianych planem z cyframi protokołów przekazania urządzeń inżynierskich /zał. nr 9/ wojskom radzieckim w dniu 12.9.1944 r. zobaczymy, że transzeje zostały wykonane - w 75%, rowy łączące - w 52,3%, a stanowiska ogniowe dla broni maszynowej, moździerzy i dział przeciwpancernych w 97%.

Podane dane nie są pełne z powodu braku protokołu zdawczo-odbiorczego urządzeń obronnych wykonanych przez 2 pułk kawalerii /1 BK/.

Jak wynika z akt zdawczo-odbiorczych^{xx/}, batalionowe rejonny na pierwszej pozycji zostały rozbudowane w 100%, natomiast na drugiej i trzeciej pozycji były w trakcie budowy.

Analizując zagadnienia planowania, organizacji i wykonania prac inżynierskich, związane z rozbudową obrony można wyciągnąć następujące wnioski:

- Zaplanowana i rozbudowana struktura obrony inżynierskiej sprzyjała wykonaniu zadania przez oddziały 1 armii WP;

- Transzeje i rowy łączących przypadało ponad 6 km na 1 km odcinka obrony, co zapewniałoby utworzenie dwóch pełnych pozycji obronnych, każda po trzy transzeje;

- Rozbudowana obrona systemem transzeje i batalionowych rejonów obrony w pełni odpowiadała ówczesnym wymogom regulaminowym i konkretnej sytuacji pola walki. System transzeje pozwalał na ukrycie

x/ Wykaz ważniejszych prac fortyfikacyjnych przedstawia zał.nr 8.

xx/ Akt zdawczo-odbiorczy pasa obrony 1 AWP dla 8 Agw na 13.9.1944 r.

CAW, 1 AWP, t.10, s.84-86. Akt zdania obrony przez 3 DP dla 82 DP gw na 12.9.1944 r.; CAW, 3 DP, t.10, s.26.

siły żywej i środków ogniowych, dokonanie manewru i tym samym stawianie silnego oporu, w razie ataku przeciwnika.

- Odległość drugiej i trzeciej pozycji od przedniego skraju obrony, ze względu na warunki terenowe i głębokość przyczółka, była bardzo nieregularna. I tak odległość drugiej pozycji od przedniego skraju wynosiła od 1,5 do 9 km, a trzeciej pozycji od 3,5 do 12 km. Pomiędzy pozycjami były rozbudowane odcinki rowów ciągłych /w toku natarcia przez oddziały radzieckie od 1 do 19.8.1944 r. i polskie w dniach 10-13.8.1944 r. i 19-25.8.1944 r./, które wypełniały tak duże luki pomiędzy pozycjami.

- Obecność przed frontem armii rz. Półicy była czynnikiem sprzyjającym organizacji i rozbudowie obrony. Natomiast teren przyczółka ze względu na swoją specyfikę /bagna, lasy, piaszczysta gleba/ stwarzał trudności w szybkiej rozbudowie obrony. Wymagało to większego nakładu sił i środków.

- W toku organizacji obrony /od 1.9.1944 r./ dowództwo armii przejawiało dużą troskę, która się wyrażała w przeprowadzeniu instruktażu do rekonesansu i przeprowadzeniu pokazowych ćwiczeń nt. sposobów rozbudowy batalionowych rejonów obrony. Sztab armii i dowództwa dywizji, przeprowadzając częste kontrole postępu robót inżynierskich, mogły na czas usuwać powstałe braki i niedociągnięcia i udzielać na miejscu rad i wskazówek.

- W systemie struktury głównego pasa obrony nie zaplanowano rozbudowy ani jednej pozycji ryglowej, która mogłaby służyć do kanalizowania ruchu nieprzyjaciela, na wypadek jego włamania się w naszą obronę i służyć jako podstawa wyjściowa do kontrataku. Pozycję taką mogły zastąpić rowy łączące, które były przygotowane do prowadzenia w nich obrony z obu stron.

- Oddziały 1 armii WP, przystępując po raz pierwszy do organizacji i rozbudowy obrony na przyczółku, zdobyły bogate doświadczenie w tej dziedzinie i wykazały swe umiejętności oraz poświęcenie w wykonywaniu postawionego im zadania.

VI. ZABEZPIECZENIE DZIAŁAŃ BOJOWYCH^{x/}

Głównym celem zabezpieczenia działań bojowych w czasie drugiej wojny światowej było uprzedzenie własnych wojsk przed niespodziewanym napadem nieprzyjaciela na ziemi i w powietrzu, zabezpieczenie im swobody działania i stworzenie warunków wejścia do walki w sposób zorganizowany i w najbardziej dogodnym ugrupowaniu bojowym.

Zabezpieczenie działań bojowych sprowadzało się do rozpoznania nieprzyjaciela i terenu, ubezpieczenia wojsk, organizacji obrony przeciwpancernej, przeciwlotniczej, przeciwchemicznej, maskowania wojsk, sztabów, węzłów łączności i tyłów.^{xx/}

1. Rozpoznanie.

Jednym z bardzo ważnych obowiązków każdego dowódcy i sztabów w każdej sytuacji pola walki jest organizacja i prowadzenie rozpoznania nieprzyjaciela i terenu. Dane zdobyte o nieprzyjacielu i terenie są podstawą do powzięcia właściwej decyzji i odpowiedniego wykorzystania rodzajów wojsk.^{xxx/}

1 armia WP, przystępując do organizacji obrony na przyczółku magnuszewskim, posiadała bardzo skromne wiadomości o nieprzyjacielu. Dlatego też nagłym problemem było między innymi zdobycie w jak najkrótszym czasie wyczerpujących danych o obronie nieprzyjaciela, jego ugrupowaniu i siłach na przednim skraju i w głębi. Jednak warunki terenowe i skonsolidowana obrona nieprzyjaciela stwarzały poważne trudności w rozwiązaniu tego problemu. Szczególnie duże trudności w wykonywaniu tego zadania stanowiła rzeka Pilica. Przed dotarciem do przedniego skraju obrony nieprzyjaciela grupy rozpoznawcze musiały pokonywać najpierw rzekę, co w warunkach dobrze zorganizowanego systemu obserwacji i ognia nieprzyjaciela było bardzo trudne do spełnienia.

Głównym organizatorem rozpoznania były: sztab armii, sztaby dywizji piechoty, rodzajów wojsk i służb. Sztab armii, przed zajęciem obrony na przyczółku magnuszewskim i w toku obrony opracowywał plany rozpoznawcze na okres dziesięciu - piętnastu dni, wydawał rozkazy i zarządzenia oraz przeprowadzał kontrolę pracy organów

x/ W rozdziale zostaną omówione tylko - rozpoznanie npla, oppanc i oplot.

xx/ Polewoj ustaw Krasnoj armii, op.cit. s.61.

xxx/ Tamże, s.61 i 62.

rozpoznawczych poszczególnych dywizji. Podobne czynności były wykonywane na szczeblu dywizji piechoty.

Zasadniczymi celami rozpoznania jaki^e stawiano przed oddziałami piechoty, rodzajami wojsk i organami rozpoznawczymi było:

- ustalenie systemu ognia, rozmieszczenia pozycji ogniowych artylerii i moździerzy nieprzyjaciela;
- ustalenie struktury obrony nieprzyjaciela - charakteru jego umocnień i zapór inżynieryjnych;
- ustalenie ugrupowania, składu, siły i numeracji oddziałów nieprzyjaciela działających przed frontem 1 armii WP;
- określenie rejonów rozmieszczenia odwodów nieprzyjaciela oraz ich siłę, skład i numerację;
- kontrolowanie ruchu odwodów przeciwnika po drogach przyfrontowych^{x/}.

Podstawowymi sposobami realizacji zadań rozpoznania była organizacja obserwacji, podsłuchy telefoniczne i radiowe, rozpoznanie dźwiękowe artylerii, nocne wypadki grup rozpoznawczych, nocne podsłuchy, zasadzki, wysyłanie specjalnych grup na tyły nieprzyjaciela i rozpoznanie walką.^{xx/}

Najbardziej efektywnym sposobem zdobywania wiadomości o nieprzyjacielu była obserwacja wzrokowa z naziemnych punktów obserwacyjnych, podsłuch radiowy, wypadki grup rozpoznawczych i rozpoznanie walką.^{xxx/}

Zgodnie z zarządzeniem sztabu armii i dywizji organizacja punktów obserwacyjnych przedstawiała się następująco: na odcinku każdej dywizji miały być zorganizowane dwa punkty obserwacyjne siłami i środkami dywizji: na odcinku obrony pułku /pierwszego rzutu dywizji/ po dwa punkty obserwacyjne - siłami pułku: w rejonach obrony batalionów i kompanii - po dwa punkty obserwacyjne; w plutonach piechoty - po jednym punkcie obserwacyjnym. Ponadto

x/ Plan rozpoznawczy sztabu 1 AWP na okres 10-15.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.64, s.15-16. Plan rozpoznawczy sztabu 1 AWP na okres 17-31.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.64, s.22-24. Plan rozpoznawczy Sztabu 1 AWP na okres 2-15.9.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.64, s.30-31.

xx/ Cyt.sprawozdanie z okresu 11-31.8.1944 r. /CAW, 1 AWP, t.69, s.4-12/. A. Jasiński, op.cit.s.78. W.Lang. WPH nr 2. 1962 r. op.cit. s.47.

xxx/ Zostanie omówiona organizacja rozpoznania przez obserwację wzrokową, wypadki i rozp.walką. Ze względu na bardzo szczupłą ilość mat.w CAW. dotyczących podsłuchów radiowych ten rodzaj rozp.nie zostanie omówiony.

punkty obserwacyjne miały organizować pułki artylerii lekkiej /po dwa na dywizjon/, baterie i kompanie moździerzy w pułkach piechoty /po jednym na baterię, kompanię/, bataliony saperów i kompanie OFChem dywizji, pułki artylerii i moździerzy, wchodzące w skład pułkowych i dywizyjnych grup artylerii /pod dwa na dywizjon/. Ogółem w pierwszej linii /na przednim skraju obrony/ zorganizowano 224 punkty obserwacyjne, co średnio wynosiło 16 punktów na 1 km frontu.^{x/}

Praca na punktach obserwacyjnych była prowadzona bez przerwy, w dzień i w nocy. Na każdym punkcie obserwacyjnym pracowało średnio 5 ludzi, pełniąc dyżur na zmianę. Rozpoczynając od pułku organizowano jeden punkt obserwacyjny podoficerski i jeden - oficerski. Każdy punkt obserwacyjny był wyposażony w środki łączności /w miarę możliwości/, lornetki /lornety nożycowe, peryskopy/, szkice obserwacji i dzienniki.

W celu zapewnienia ścisłego współdziałania piechoty z artylerią, punkty obserwacyjne dowódców piechoty i oddziałów artylerii były rozmieszczone w pobliżu /lub wspólnie/. Dzięki temu można było szybciej dokonywać wymiany wiadomości o nieprzyjacielu, konfrontowaniu ich i wyciąganiu właściwych wniosków.

W dywizjonach /pułkach/ artylerii została zorganizowana dwuboczna obserwacja, za pomocą której wcinano wykryte cele i rysowano je na mapę. Sztaby grup artylerii i brygad artylerii organizowały również dwuboczną obserwację, która miała na celu wykrywanie nie tylko nowych celów, lecz również kontrolowanie współrzędnych tych celów, które zostały wykryte przez podwładne organa rozpoznawcze.

Ważną rolę odegrała również obserwacja prowadzona przez pododdziały inżynieryjne. W rezultacie ich systematycznej obserwacji z samodzielnych punktów obserwacyjnych lub wspólnie z piechotą określono rozmieszczenie zapór inżynieryjnych, rozpoznano strukturę obronną na przednim skraju oraz rz. Wisłę i Pilicę w pasie obrony armii.

x/ Przy obliczaniu liczby punktów obserwacyjnych wzięto za podstawę zarządzenie boj. nr 4 dcy 2 DP z 22.8.1944 r., które regulowało ilość i sposób organizacji PO /CAW, 1 AWP, t.69, s.20/. oraz faktyczne ugrupowanie oddziałów i pododdziałów piechoty, artylerii i saperów /Schemat organizacji obrony 3 DP na 11.9.1944 r.; CAW, 3 DP, t.10, s.23. Schemat obrony 4 pp na 7.9.1944 r.; CAW, 2 DP, t.20, s.45. Schemat odcinka obrony 5 pp na 22.8.1944 r.; CAW, 2 DP, t.19, s.179/.

Pierwszy etap opracowania danych z obserwacji /i innych sposobów rozpoznania/ odbywał się na szczeblu batalionu /dywizjonu/, następnie na szczeblu pułku i dywizji /grupy artylerii/, brygady, w dowództwach rodzajów wojsk i służb, Po otrzymaniu tych wiadomości, sztab armii dokonywał konfrontacji z wiadomościami otrzymanymi z innych źródeł rozpoznania i opracowywał biuletyny informacyjne, w których zawarte były dane o strukturze obrony nieprzyjaciela, jego ugrupowaniu i zmianach ugrupowania oraz o jego działalności bojowej.

Drugim sposobem zdobywania wiadomości o nieprzyjacielu były wypadki i rozpoznanie walką. Wypadki były organizowane od szczebla batalionu do dywizji piechoty, przy pomocy pododdziałów rozpoznawczych i piechoty. Skład grup wypadowych był uzależniony od zadania i możliwości oddziału wystawiającego tę grupę. W skład grupy wypadowej mogło wchodzić od 5 do 20 ludzi.^{x/} Praktyka wykazała, że duże grupy wypadowe były szybciej demaskowane przez nieprzyjaciela i nie uzyskiwały żadnych rezultatów. Jedną z przyczyn szybkiego demaskowania działania naszych grup wypadowych była rz. Pilica, bowiem przed dotarciem do przedniego skraju obrony niemieckiej, należało pokonywać rzekę i w tym czasie były one demaskowane. Na lewym skrzydle pasa obrony dotarcie do przedniego skraju obrony nieprzyjaciela w porze nocnej utrudniał teren losisty, stwarzał on niebezpieczeństwo dostania się grupy w zasadzkę.

Głównym zadaniem grup wypadowych było schwytnie jeńca i ustalenie ugrupowania bojowego nieprzyjaciela. Należy nadmienić, że większość wypadów było nieudanych, z powodu braku dostatecznego doświadczenia bojowego u szeregowych i oficerów, złej organizacji i przygotowania grup do wykonywania zadania. W tak trudnych warunkach terenowych i złożonej sytuacji taktyczno-operacyjnej potrzeba było uzyskać wysoki poziom wyszkolenia i duże doświadczenie bojowe. _ _ _ _ _

x/ Grupa wypadowa z 1 BSap, wysłana w dniu 24.8.1944 r. na tyły npla posiadała w swoim składzie 5 ludzi /Meld. dcy 1 BSap do dcy wojsk inż. 1 AWP z dnia 26.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.624, s.44 grupa z 5 pp, działająca w rej. Grabowa Zaleśnego, składa się z 20 ludzi /Meld.boj. nr 388, Szt.5 pp, 9.9.1944 r.; CAW, 2 DP, t.20, s.87/.

Mimo wielu niepowodzeń grup wypadowych, ich działalność przyczyniła się jednak w dużym stopniu do rozpoznania ugrupowania nieprzyjaciela i jego struktury obrony. Schwytano między innymi 4 jeńców,^{x/} rozpoznano dokładnie strukturę obrony nieprzyjaciela na wyspie Kępa Konarska, w rejonie m. Ostrołęka, Nowa Brzura, Prusy i Dębnowola. Ogółem oddziały 2li 3 dywizji piechoty, 1 brygady kawalerii i 1 brygady saperów w okresie od 14.8. do 11.9.1944 r. przeprowadziły 67 wypadów, co średnio wynosiło 2-3 akcje na dobę.

W związku z tym, że wyniki rozpoznania grup wypadowych nie były zadowalające dowódcy dywizji zmuszeni byli prowadzić rozpoznanie walką. Rozpoznanie takie zostało przeprowadzone w dniu 19 sierpnia przez pododdziały 3 dywizji i w dniu 1 września przez pododdziały 3 i 2 dywizji piechoty.

Dokonując analizy i oceny organizacji i prowadzenia rozpoznania przez oddziały 2 i 3 dywizji piechoty oraz przez rodzaje wojsk należy zaznaczyć, że przyczyniło się ono w dużym stopniu do ustalenia systemu ognia nieprzyjaciela, jego struktury inżynierskiej oraz ugrupowania bojowego. W miarę upływu czasu pododdziały rozpoznawcze nagromadziły wiadomości o nieprzyjacielu, doskonaląc swe umiejętności i zdobywając praktykę bojową.

Główny ciężar prowadzenia rozpoznania spoczywał na barkach oddziałów piechoty i artylerii oraz pododdziałów rozpoznawczych pułków piechoty, a w mniejszym stopniu dywizji piechoty. Jeśli idzie natomiast o wysiłek armijnych organów rozpoznawczych, to nie był on duży.

Doświadczenia z działań rozpoznawczych wykazały, że do oddziałów rozpoznawczych wybierano ludzi słabych pod względem fizycznym i posiadających małe wykształcenie ogólne. Nie też dziwnego, że w krótkim okresie szkolenia nie można było odpowiednio przygotować zwiadowców do wykonywania zadań w czasie walki.

Uzupełnieniem rozpoznania oddziałów piechoty było rozpoznanie artyleryjskie i inżynierskie. Jeśli idzie o rozpoznanie artyleryjskie, to dane uzyskane przez poszczególne oddziały nie były analizowane, konfrontowane z wiadomościami z innych źródeł, lecz wysyłane w stanie surowym do sztabu artylerii armii. Czasami uważano jedną i tę samą baterię artylerii nieprzyjaciela za nowowykrytą.^{xx/} Wobec takiego stanu rzeczy nie można było określić

x/ Dziennik działań boj. 9 pp /CAW, 3 DP, t.178, s.59/. Dziennik działań boj. 1 AWP /CAW, 1 AWP, t.23, s.148 i 159,180/. Meld.boj. nr 0291. Szt.3 DP, 30.8.1944 r./CAW, 3 DP, t.7, s.65/.

xx/ CAW, 1 AWP, t.69, s.8.

rzeczywistej ilości artylerii przeciwnika.

Niezmiernie dużą pomoc w konfrontowaniu wiadomości uzyskanych przez piechotę i artylerię byłoby rozpoznanie lotnicze. Wprawdzie od 23 sierpnia zaczęły działać oddziały 1 polskiej dywizji lotnictwa mieszanego w rejonie przyczółka magnuszewskiego^{x/} to jednak wiadomości uzyskane przez lotnictwo nie były przekazywane do sztabu artylerii armii i konfrontowane z wiadomościami uzyskanymi przez artyleryjskie organa rozpoznawcze. Ponadto to skromne i niesystematyczne rozpoznanie lotnicze było przeważnie nastawione na śledzenie ruchów odwodów nieprzyjaciela, a nie na rozpoznawanie struktury obrony i rozmieszczenia baterii artylerii niemieckiej.

Zdobyte doświadczenia bojowe w zakresie organizacji i prowadzenia rozpoznania przez oddziały 1 armii WP w rejonie przyczółka magnuszewskiego były dokładnie analizowane i ich dodatnie strony zostały wykorzystane w dalszej działalności bojowej i szkoleniu oddziałów rozpoznawczych.

2. Obrona przeciwpancerna.

Jednym z niezwykle ważnych rodzajów zabezpieczenia działań bojowych 1 armii WP w obronie przyczółka magnuszewskiego była obrona przeciwpancerna. Podstawą każdej obrony, a w obronie przyczółka w szczególności była obrona przeciwpancerna. Doświadczenia wojenne wykazały, że nieprzyjaciel dążąc do likwidacji przyczółków wojsk radzieckich używał dużej liczby jednostek pancernych^{xx/}. Tak było zresztą i w rejonie przyczółka magnuszewskiego. Stąd też wynikła konieczność organizacji takiej obrony na przyczółku, o którą rozbiłyby się wszystkie ataki wojsk pancernych nieprzyjaciela.

x/ J.Koliński "Działanie 1 dywizji lotniczej w rejonie przyczółka warecko-magnuszewskiego i Pragi". Wojskowy Przegląd Lotniczy wrzesień 1961 r. s.47.

xx/ Niemcy, usiłując zlikwidować radziecki przyczółek na Dnieprze w rejonie Kijowa, użyli 8 dywizji pancernych i 7 dywizji piechoty. W niektórych dniach Niemcy rzucali do ataku po 300-400 czołgów wspartych lotnictwem. /Druka wojna światowa 1939-1940. Wyd. MON, Warszawa 1961 r. s.406/. Dla likwidacji przyczółka sandomierskiego 10.8.1944 r. Niemcy użyli 4 dywizje pancerne, 1 dywizję zmotoryzowaną i kilka brygad piechoty. /Istobnia Wielikoj Otieczestwiennoj Wojny Sowietского Sojuza 1941-1945. T.4. Wojenizdat MO Sojuza SSR, Moskwa, 1962. s.222/. Do zlikwidowania przyczółka magnuszewskiego Niemcy użyli 2 dywizje pancerne i 1 dywizję grenadierów.

W pasie obrony 1 armii WP warunki terenowe sprzyjały organizacji obrony przeciwpancernej. Najpoważniejszą przeszkodą, utrudniającą natarcie czołgom nieprzyjaciela, była rz. Pilica wraz z jej podmokłą doliną /po prawej stronie rzeki/.

Najdogodniejszym kierunkiem do działań czołgów nieprzyjaciela był Grabów Zalesny, Żelazna Stara, Wielkolas. Ogólnie na całym lewym skrzydle obrony /od Wymysłów Grabowski do Grabów Zalesny/ istniało zagrożenie przez czołgi nieprzyjaciela. Drugim kierunkiem wrażliwym na uderzenie czołgów nieprzyjaciela był Ostrówek, Mniszew. Jakkolwiek przepływała tu Pilica, to w razie jej sforsowania przeciwnik mógł drogą najkrótszą wyjść w rejon przepraw na Wiśle i zagrozić całemu ugrupowaniu naszych wojsk na przyczółku. Zatem więc główną uwagę przy organizacji obrony przeciwpancernej należało zwrócić na oba skrzydła pasa obrony armii.

Organizacją obrony przeciwpancernej zajęły się sztaby artylerii /3 i 2 DP, 1 armii WP/ oraz dowódca wojsk inżynieryjnych armii. Podstawą do organizacji obrony przeciwpancernej była decyzja i zadanie dowódcy armii. Decyzje dowódców dywizji /3 i 2 DP/, posiadane siły i środki przeciwpancerne, prawdopodobne kierunki zagrożenia czołgów nieprzyjaciela oraz naturalne przeszkody terenowe.

Podstawowym środkiem do organizacji obrony przeciwpancernej była artyleria /batalionowe i pułkowe działa 45 mm, pułkowe armaty 76 mm, działa pancerne SU-76, działa 57 mm, "Zis-2" z 19 i 20 pappanc i działa 76 mm "Zis-3" z 4 pappanc/.

Dokonując oceny możliwości artylerii przeciwpancernej, która znajdowała się na wyposażeniu 1 armii WP, należy stwierdzić, że jednym sprzętem nadającym się do walki z ówczesnymi czołgami nieprzyjaciela, były działa 76 mm AD /"Zis-30"/ i działa 57 mm /"Zis-2"/. Pozostałe działa /45 mm i 76 mm AP/ ze względu na małą zdolność przebijania pancerza, nie nadawały się do zwalczania czołgów nieprzyjaciela. Działa te nadawały się raczej do zwalczania gniazd ogniowych /ckm, rkm/ nieprzyjaciela, a nie jego czołgów.^{x/}

x/ W tym okresie najczęściej używanym czołgiem był czołg T-6 /"Tygrys"/, który posiadał następujące grubości pancerza; przedniego 180 mm, bocznego i tylnego 80 mm, dennego 40 mm. Poza tym Niemcy wykorzystywały działa szturmowe "Ferdynand", które posiadały pancerz o grubości od 40 do 200 mm /CAM, 2 pk, t.2, s.44/.

Organizacja obrony przeciwpancernej na przyczółku odbywała się w miarę zajmowania przez poszczególne dywizje obrony. W pierwszej kolejności przystąpiła do organizacji obrony przeciwpancernej 3 dywizja piechoty, do której przydzielono 4 i 19 pułk artylerii przeciwlotniczej /z 4 BAPpanc/. Sztab artylerii 3 dywizji piechoty przystępując do organizacji obrony przeciwpancernej, oparł się o instrukcję wydaną w tym celu przez sztab artylerii armii.

W pasie obrony dywizji zostało zorganizowanych pięć rejonów przeciwpancernych.

Oprócz rejonów przeciwpancernych został wyznaczony artyleryjski odwód w składzie 4 pułku artylerii i 3 dywizjonu dział SU-76 i batalion saperów /3 DP/. Jednostki artyleryjskie /4pappanc i 3 dapanc/ niezależnie od tego wchodziły w skład rejonów przeciwpancernych.

W planie obrony przeciwpancernej ustalono sygnały alarmowe i współdziałania i zorganizowano służbę obserwacyjno-meldunkową.

Z rozmieszczenia środków przeciwpancernych wynika, że główny wysiłek obrony przeciwpancernej został skupiony na lewym skrzydle pasa obrony dywizji. Ogółem zostało tu zorganizowanych dwa rejon przeciwpancerne o łącznej liczbie 94 dział. Obrona przeciwpancerna na tym skrzydle była zorganizowana na głębokość do 6 km. Oba rejon były rozdzielone pasem błot i lasu i osłonięte od płd batalionowymi rejonami obrony /3/8pp i 3/7pp/. W sumie stwarzało to silną barierę przeciwpancerną na wypadek uderzenia czołgów nieprzyjaciela. Podać należy, że w obu tych rejonach przeciwpancernych znajdowało się prawie 90% dział większych kalibrów, zdolnych do niszczenia ówczesnych czołgów nieprzyjaciela /8 dział 45 mm, 2 działa 76 mm AP, 12 dział 57 mm, 47 dział 76 mm AD, 13 dział S-76 i 12 dział 122 mm/.

W sumie do obrony przeciwpancernej zostało przeznaczonych 128 dział różnych kalibrów, co przy 10 km szerokości pasa obrony wynosiło prawie 13 środków przeciwpancernych na 1 km frontu. Natomiast na głównym wysiłku obrony /od m. Rozniszew do Zakrzewa szer. 3,5 km/ nasycenie wynosiło ponad 26 dział na 1 km frontu^{x/}.

x/ Dowódca artylerii 3 DP włączając do rejonów przeciwpancernych /nr 2/ 3 pał zamierzał wykorzystać go jednocześnie jako pułkową grupę artylerii /dla 8 pp/.

Baterie artylerii przeciwpancernej znajdujące się w pierwszym rzucie zajmowały stanowiska ogniowe w odległości 400-800 m od przedniego skraju obrony. Stanowiska ogniowe były wybierane zazwyczaj przy drogach, na skraju lasu lub miejscowości. Jako zasada działa zajmowały stanowiska ogniowe parami.

Rozmieszczone w ten sposób działa zapewniały zwalczanie czołgów nieprzyjaciela w odległości 1000 m/dla dział 45 mm/ i 1500 m /dla dział 76 mm AD/, od swych stanowisk ogniowych.

Uzupełnieniem obrony przeciwpancernej w pasie obrony 3 dywizji piechoty były rusznice przeciwpancerne, których na dzień 15.8.1944 r. było 277 szt. Ówczesna instrukcja zalecała włączenie do systemu obrony przeciwpancernej rusznice.

Ponadto uzupełnienie obrony przeciwpancernej stanowił ogień artylerii do ognia pośredniego. Zgodnie z rozkazem dowódcy 3 dywizji piechoty zostały zaplanowane ześrodkowania ogniowe na prawdopodobne rejon koncentracji czołgów i piechoty nieprzyjaciela /m. Konary, Magierowa Wola, Klonowa Wola, Dębnowola, Piaseczno, Józefów, Wymysłów, Antoniówka, Nowa Brzuza, Ostrówek, Ostrołęka/, stałe ognie zaporowe i ruchomy ogień zaporowy /"Tygrys" - na most na pld od Pólka i "Wilki" - na Zosin/. Zadania te miała wykonywać dywizyjna i armijska grupa artylerii.

Oceniając całokształt wysiłków związanych z organizacją obrony przeciwpancernej w pasie 3 dywizji piechoty należy stwierdzić, że przebiegały one w kierunku zapewnienia trwałości i uporuzywości obrony przyczółka. Konkretnie warunki terenowe oraz nasycenie obrony środkami przeciwpancernymi gwarantowało odparcie ataków czołgów nieprzyjaciela ze wszystkich kierunków i na całą głębokość. Szczególnie silnie została zorganizowana obrona przeciwpancerna na lewym skrzydle dywizji. Na tym skrzydle urzutowanie środków przeciwpancernych było tak głębokie, że gwarantowało odparcie ataku czołgów nieprzyjaciela nawet w wypadku, gdyby im udało się włamać w obronę lewego sąsiada. Ogólnie więc zorganizowana obrona przeciwpancerna przez 3 dywizję piechoty odpowiadała ówczesnym zasadom i warunkom pola walki.

Następny etap organizacji obrony przeciwpancernej nastąpił z chwilą przeprawy na przyczółek 2 dywizji piechoty i zluzowania przez nią oddziałów radzieckich /17.8.1944 r./. Zgodnie z rozkazem dowódcy Frontu, pas obrony 1 armii WP został poszerzony do 15 km. Zatem więc zaszła konieczność organizacji obrony przeciwpancernej na odcinku /od m. wyk., Zakrzew do Grabów Zalesny - szer. 5 km/ przyjętym do wojsk

radzieckich. W tej sytuacji nastąpiła również zmiana podporządkowania jednostek artylerii przeciwpancernej.

Wobec tego, że 2 dywizja piechoty miała bronić się na głównym wysiłku obrony armii przydzielono jej 19 i 20 pułk artylerii przeciwpancernej, 3 Brygadę artylerii i 1 pułk moździerzy. Natomiast 3 dywizja piechoty pozostała ze swoimi środkami organicznymi, a dla zabezpieczenia jej działań przydzielono 2 brygadę artylerii. Ponadto na korzyść 3 dywizji piechoty miał działać 13 pułk artylerii pancernej. Natomiast na korzyść 2 dywizji piechoty miała działać 1 brygada pancerna.

Po zajęciu obrony na przyczółku przez 2 dywizję piechoty podział środków przeciwpancernych przedstawiał się następująco:

Nazwa sprzętu	3 DP	2 DP	W odwodzie dcy armii x/	Uwagi
Działa 45 mm	32 szt.	30 szt.	-	x/ W odwodzie dcy 1 armii WP
działa 57 mm	-	48 "	-	znajdowały się
działa 76 mm AP	12 szt.	12 "	-	4 papanc, 13
działa 76 mm AD ^{xx/}	22 "	24 "	24	papanc, 1 BPanc
działa SU-76	13 "	13 "	-	Dokładne zesta-
działa SU-85	-	-	21	wienie sił i
Czołgi /różne/	-	-	64	środków przed-
	79 szt	127	109	stawia zał. nr 7
				xx/ W 3 i 2DP
				wzięto pod
				uwagę dzia-
				ła 76 mm AD
				z pal.

Dokonany w ten sposób podział środków przeciwpancernych pozwalał na osiągnięcie następującego nasycenia w pasach poszczególnej dywizji:

- w 3 dywizji piechoty - 9,8 dział na 1 km frontu
- w 2 dywizji piechoty - 18,4 dział na 1 km frontu.

Nasycenie to przy wykorzystaniu armijnych odwodów przeciwpancernych drogą manewru mogło znacznie wzrosnąć.

W związku z zabraniami 19 i 4 pułku artylerii przeciwpancernej z 3 dywizji piechoty i zwężeniem jej pasa obrony /do 8 km/^{x/} zaszła konieczność reorganizacji obrony. Sztab artylerii zorganizował

x/ Do czasu zajęcia obrony na przyczółku przez 2 DP szerokość pasa obrony 3 DP wynosiła 10 km.

cztery rejonu przeciwpancerne.

Artyleryjski odwód przeciwpancerny miał stanowić 3 dywizjon dział pancernych /SU-76/, który wchodził jednocześnie do rejonu przeciwpancernego nr 3. Dywizjon ten miał przejść do rejonu wsch skraj lasu Żelazna Stara i być w gotowości do wykonania kontrataków w kierunku Mniszew; Zakrzew, Osiemborów^{x/}.

Obrona przeciwpancerna w 2 dywizji piechoty została zorganizowana nieco w inny sposób. Do organizacji rejonów przeciwpancernych zostały wykorzystane na prawo /w 6 pp/ 19 pułk artylerii i na lewo /w 5 pp/ - 20 pułk artylerii. Rejon przeciwpancerny w pasie 5 pułku piechoty miał zadanie zabezpieczenia styku z 8 armią gw.^{xx/} W skład wymienionych rejonów przeciwpancernych weszła również artyleria organiczna pułków pierwszego rzutu. W związku z tym siła poszczególnych rejonów jeszcze bardziej się spotęgowała.

W pierwszej linii zostały rozmieszczone działa organiczne pułków, które zajmowały stanowiska ogniowe na przednim skraju. Natomiast 19 i 20 pułk artylerii zajęły stanowiska ogniowe bateriami w dwóch liniach /średnio 1000 m linia od linii/, tworząc tym samym głębokość ugrupowania obrony przeciwpancernej.

2 dywizjon artylerii pancernej stanowił artyleryjski odwód przeciwpancerny dowódcy dywizji, który zorganizowany w rejonie fw. Bagna miał być gotowy do wykonania kontrataków w kierunku Wymysłów i Grabów Zalesny.^{xxx/}

2 pułk artylerii lekkiej nie wchodził w skład żadnego rejonu przeciwpancernego, tak jak to miało miejsce w 3 dywizji piechoty. Został on rozdzielony do pułków pierwszego rzutu dywizji /3 2 pał do 6 pp, 1 i 2/2 pał do 5 pp/ i wspólnie z dywizyjną grupą artylerii /3 BAH/ tworzył drugą rubież przeciwpancerną w pasie obrony 2 dywizji piechoty.

Pozostający w odwodzie dowódcy armii 4 pułk artylerii przeciwpancernej w rejonie Żelazna Nowa i Żelazna Stara miał przygotować

- x/ Zarz.boj. nr 16. Szt. 3 DP 16.8.1944 r. 18.00; CAW, 3 DP, t.2 s.11. Schemat oppanc 3 DP na 31.8.1944 r; CAW, 1 AWP, t.424, s.219.
xx/ Dziennik działań bojowych art.2 DP, CAW, 1 AWP, t.429, s.72. Rozk.boj. nr 06. Sztab 4 BRPpnc 16.8.1944 r. /CAW, 4 BAPpnc, t.3, s.10/.
xxx/ Rozk.boj. nr 017. Szt. 2 DP 16.8.1944 r. 14.30; CAW, 2 DP, t.24, s. 79.

cztery rubieże rozwnięcia celem odparcia ataku czołgów nieprzyjaciela.

13 pułk artylerii pancernej jako jeden z odwodów dowódcy armii zajął bateriami rejon przeciwpancerne w m. Wólka Tarnowska frontem w kierunku zach, pń-zach i pńd-zach i być w gotowości do wykonywania kontrataków.

A więc bazy wysięk pułku miał być skierowany dla odparcia ataku czołgów nieprzyjaciela w pasie obrony 3 dywizji piechoty.

Rolę odwodu przeciwpancerne miała również odegrać 1 brygada pancerna, która po zakończonych walkach pod Studziankami rozlokowała się w lesie na pńd zach od Magnuszewa. W dniu 18 sierpnia brygada miała nawiązać łączność z dowódcą 2 dywizji piechoty w celu przygotowania i wykonania kontrataków przeciwko nieprzyjacielowi w ogólnym kierunku na Wołę Magnuszewską, Osiemborów, Roznieszew, Boguszków, Zakrzew.^{x/}

Dalsze zmiany i uzupełnienie obrony przeciwpancernej nastąpiły z chwilą zajęcia obrony przez 1 brygadę kawalerii /3.9.1944 r/.

Dowódca brygady, zgodnie z zarządzeniem sztabu artylerii armii, zorganizował obronę przeciwpancerne w następujący sposób. Na lewym brzegu Wisły utworzył dwa rejony przeciwpancerne, każdy w składzie po dwa działa 76 mm AP z 2 pułku kawalerii. Rejony te były wzmocnione rusznicami przeciwpancernymi.

Na prawym brzegu Wisły zostały utworzone również dwa rejony przeciwpancerne, z tą jednak różnicą, że ich siła była znacznie większa. Z 4 dywizjonu została wydzielona 3 bateria, która wzmocniona plutonem saperów stanowiła artyleryjski odwód przeciwpancerne i miała być w gotowości do odparcia ataku czołgów nieprzyjaciela^{xx/}.

W pasie 2 dywizji piechoty obrona przeciwpancerne została wzmocniona od 23.8.1944 r. jedną kompanią miotaczy ognia /2 sam.zmot. ppanc bmo/, wzmocniona plutonem ckm i drużyną łączności, która

zajęła stanowiska ogniowe na skraju lasu od fw. Bagna do m.Tomczyn^{xxx/}.

x/ Zarz.boj. nr 016. Sztab Wojsk Panc i Zmech. 1 AWP, 18.8.1944 r. 15.00g CAW, 1 AWP, t.626, s.99.

xx/ Zarz.obrony przeciwpancernej 1 BK na 4.9.1944 r.; CAW, 1 BK, t.7, s.23-24. Schemat oppanc 1 BK na 7.9.1944 r. CAW, 1 BL, t.7, s.40. Dziennik działań 1 BK; CAW, 1 AWP, t.430, s.136. Rozk.boj. nr 016 szt. 1 BK 3.9.1944 r. 10.00; CAW, 1 BK, t.7, s.14-15.

xxx/ Zarz.spec.nr 0172/Ch.Szt.1 AWP. 23.8.1944 r.; 2 sam. zmot. ppanc bmo, t.1 s.1. Meld. /bez numeru/ 2 sam.zmot.ppanc bmo 24.8.1944 r.; CAW, 2 sam. zmot.ppanc bmo, t.2, s.4. Rozk.boj. nr 019 Szt, 2 DP, 3.9.1944 r.; CAW, 2 DP, t.24, s.125-126.

Natomiast od 6.9.1944 r. został zaangażowany do obrony przeciwpancernej całej 2 samodzielny zmotoryzowany przeciwpancerny batalion miotaczy ognia, który zajął pozycje ogniowe w drugim rzucie 5 pułku piechoty, zabezpieczając w ten sposób lewe skrzydło dywizji.^{x/} Do 9 września zostało ustawionych 383 fugasowych miotaczy ognia, które były gotowe w każdej chwili do odparcia ataku czołgów nieprzyjaciela.^{xx/}

Należy nadmienić, że do systemu obrony przeciwpancernej wchodziły ponadto następujące elementy:

- ruchome i stałe ognie zaporowe zaplanowane na kierunkach możliwych do działania, czołgów i piechoty nieprzyjaciela;
- system ognia rusznic przeciwpancernych;
- rejony stanowisk ogniowych artylerii strzelającej ogniem pośrednim przystosowanych do strzelania na wprost;
- system zapór inżynieryjnych przed przednim skrajem obrony.

Dokonując analizy i oceny obrony przeciwpancernej w drugim etapie jej organizacji /od 18.8.1944 r/ należy stwierdzić, że odpowiadała ona zadaniu postawionemu przez dowódcę armii, możliwościami własnym i zapewniała odparcie ataku większej liczby czołgów nieprzyjaciela.

Główną myślą przewodnią i dążnością dowództwa armii i dowódców dywizji było skupienie głównego wysiłku obrony przeciwpancernej na lewym skrzydle pasa obrony, na kierunku najbardziej zagrożonym przez czołgi nieprzyjaciela.

Dowódca armii, z chwilą zajęcia obrony na przyczółku przez 2 dywizję piechoty, zdecydowanie masuje środki przeciwpancerne na lewym skrzydle i rzutuje je na całą głębokość obrony. Oprócz organicznych i przydzielonych 2 dywizji piechoty środków przeciwpancernych /razem 127 dział/ przewidziane jest działanie 4 pułku artylerii przeciwpancernej i 1 brygady pancernej /razem 88 środków ppanc/. Ponadto w pasie obrony 2 dywizji piechoty znajdowała się 3 brygada artylerii /jako DGA/, która posiadała przygotowane stanowiska ogniowe do strzelania na wprost /razem 60 dział 122 mm/ i 13 pułk artylerii pancernej /21 dział SU-85/, posiadający przygotowany i zorganizowany rejon przeciwpancerny w m. Wólka Tarnowska. Nie ulega wątpliwości, że

x/ Meld.boj. nr 1 Szt.2 sam.zmot.ppanc bmo 6.9.1944 r.; CAW, 2 sam. zmot.ppanc bmo, t.2, s. 6.

xx/ Meld.boj. nr 2. Szt.2 sam.zmot.ppanc bmo 9.9.1944 r.; CAW, 2 sam. zmot.ppanc bmo, t.2 s.7. Schemat obrony 2 sam.zmot.ppanc bmo /brak daty/; CAW, 2 DP, t.19 s.4.

że znajdujący się w rejonie Cychry Stare 1¹/₂ pułk artylerii przeciwlotniczej /22 działa plot 37 mm/ byłyby, w razie nagłego ataku czołgów nieprzyjaciela również wykorzystany do obrony przeciwpancernej. W sumie więc w pasie obrony 2 dywizji piechoty /szer. 7 km/ znajdowało się i miało brać udział w walce z czołgami przeciwnika na korzyść tej dywizji 308 dział i czołgów.^{x/}

Istotną rolę w obronie przeciwpancernej miały odegrać artyleryjskie odwody przeciwpancerne i pancerne, których na szczeblu armii i dywizji było pięć /2 i 3 dapanc, 4 pappanc, 13 papanc i 1 BPanc/. Biorąc pod uwagę wąskie pasy obrony dywizji odwody te mogły szybko dokonywać manewru na kierunki zagrożone. Dywizyjne odwody przeciwpancerne były rozmieszczone w rejonach odległych od 3 do 3,5 km od przedniego skraju. Rozmieszczenie ich nie zawsze jednak odpowiadało konkretnej sytuacji pola walki. Na przykład 2 dywizjon artylerii pancernej został rozmieszczony w fw. Bagna, gdzie ze względu na bliskość od przedniego skraju obrony i złe zamaskowanie, był ciągle ostrzeliwany przez artylerię nieprzyjaciela, ponosząc przy tym straty w ludziach.^{xx/} Dywizjon, jako odwód przeciwpancerny dywizji, w takiej sytuacji nie mógł spełnić swojego zadania. Dlatego też na rozkaz dowódcy armii musiano zmienić rejon rozmieszczenia i przenieść go do m. Osiemborów. Usytuowanie dywizjonu w tym rejonie, ze względu na jego odległość od przedniego skraju obrony /5-7 km/ i drożnię, zapewniało mu większe bezpieczeństwo i możliwość szybkiego zajęcia rubieży na prawym, względnie na lewym skrzydle pasa obrony dywizji.

Rejon rozmieszczenia 3 dywizjonu artylerii pancernej znajdował się za wzniesieniem, ciągnącym się od m. Gruszczynek do Żelazna Stara. Miał on doskonałe warunki do manewru, bowiem stąd biegły drogi tak na lewo, jak i na prawe skrzydło pasa obrony dywizji.

Armijne odwody przeciwpancerne /4 pappanc i 13 papanc/ znajdowały się w odległości od 5 do 8.5 km od przedniego skraju, a ich rejony rozmieszczenia były położone na styku 3 i 2 dywizji

x/ 2 DP - 91 szt.; 19 i 20 pappanc - 48 szt.; 3 BAH - 60 szt.;
4 pappanc - 24 szt.; 13 papanc - 21 szt.; 1 BPanc - 64 szt.
xx/ Zarz. boj. nr 05/op. Szt. 1 AWP. 30.8.1944 r.; CAW, 1 AWP,
t.6, s.90.

piechoty. Centralne ich położenie dawało możliwość ^{doby} armii wpływania na przebieg walki, a w razie ataku nieprzyjacielskiego czołgów, na korzyść obu dywizji.

1 brygada pancerna znajdowała się poza pasem obrony armii, niemniej jednak nieduża odległość /1 km na pld od lwej linii rozgraniczenia armii/ nie nastęrczała żadnych trudności w jej użyciu na zagrożonym kierunku. Z zadań dowódcy armii wynikało, że wysiłek brygady ma być skierowany na odpieranie ataku czołgów i piechoty nieprzyjaciela w pasie obrony 2 dywizji i na styku pomiędzy 3 i 2 dywizją piechoty.

Jedną z ujemnych stron w organizacji wykorzystania odwodów przeciwpancernych było to, że nie otrzymały one zadania na rozpoznanie i przygotowanie rubieży stanowisk ogniowych do odparcia ataku czołgów nieprzyjaciela.^{x/} Podane zostały jedynie kierunki przypuszczalnego ataku czołgów nieprzyjaciela, który miał być odpierany z miejsca /z rejonu rozmieszczenia/. Błąd ten starano się naprawić w późniejszym okresie kiedy między innymi dowódcy 1 brygady pancerniej i 13 pułku artylerii pancerniej otrzymali rozkaz rozpoznania i przygotowania pięciu rubieży rozwinięcia, każda na jeden batalion czołgów i dwie baterie artylerii pancerniej.^{xx/} Rubieże te były przewidziane w pasie obu dywizji oraz na styku z lewym sąsiadem /79 DP radziecka/.

Rozpatrując organizację rejonów przeciwpancernych w pierwszej linii należy stwierdzić, że nie pokrywały się one z batalionowymi rejonami obrony, wbrew temu co nakazywała instrukcja wydana przez sztab artylerii armii. Były to raczej pułkowe, a nie batalionowe rejon przeciwpancerne, które w wielu wypadkach obejmowały dwa-trzy batalionowe rejon obrony. Wydaje się, że w konkretnej sytuacji taktycznej i warunkach terenowych, było to właściwe rozwiązanie. Ponieważ obrona

x/ Jedynie dla 4 pappanc zostały określone bardzo ogólnie rubieże rozwinięcia. Nie było natomiast mowy w żadnym zarządzeniu o przygotowaniu na nich stanowisk ogniowych.

xx/ Rubieże takie miały być przygotowane na linii:

- a/ pld skraj Chmielów, Żelazna Nowa, zach skraj lasu za wzgórzem 103,5 /500 m na pkn-zach od m. Wojtasówka/;
- b/ pld skraj Nowy Gruszczyn, punkt wysokościowy 99,8 /500 m na zach od Nowy Gruszczyn/, pkn skraj lasu /1,5km na wsch od Roznieszew/;
- c/ zach skraj lasu Żelazna Stara, skrzyżowanie dróg /2 km na pld-zach od Osiemborów/;
- d/ Urszulin, wzg.103,7, Lucjanów.

Prace organizacyjne w tym zakresie miały być zakończone do 11.9.44 r. /Zarz.boj. nr 019.Szt.Wojsk Panc i Zmot. 1 AWP 9.9.1944 r.; CAW, 1 AWP, t. 585, s.102/.

była organizowana za rzeką, zagrożenie istniało jedynie na niektórych odcinkach, a przede wszystkim na lewym skrzydle pasa obrony. Ponadto teren na wielu odcinkach na przednim skraju obrony był podmokły, a nawet zabagniony, z tego względu nie nadawał się do zajmowania i budowy stanowisk ogniowych dla dział.

Sztaby artylerii tworząc większe rejony przeciwpancerne miały możliwość scentralizowanego dowodzenia artylerią i organizowania współdziałania pomiędzy piechotą i artylerią. Każdy tego rodzaju rejon przeciwpancerny mógł prowadzić ogień wg jednolitego systemu.

Należy zwrócić uwagę na pewne różnice, jakie występowały w organizacji rejonów przeciwpancernych w pasie 3 i 2 dywizji piechoty. W 3 dywizji piechoty w skład organizowanych rejonów przeciwpancernych wchodziły wszystkie działa /batalionowe, pułkowe i dywizyjne/. Natomiast w 2 dywizji piechoty tego rodzaju rejony przeciwpancerne były organizowane tylko z pułków artylerii przeciwpancernej /19 i 20 papanc/ przydzielonej do pułków piechoty pierwszego rzutu dywizji. Pozostała artyleria /batalionowa i pułkowa/ wchodziła w skład batalionowych rejonów obrony, stanowiąc pierwszą rubież obrony przeciwpancernej. Artyleria dywizyjna /2 pal, 2 dapanc/ wchodziła w skład pułkowych grup artylerii /3/2 pal - do PGA-6, 1 i 2/2 pal - do PGA-5/ i odvodu przeciwpancernego dywizji. Można by więc śmiało stwierdzić, że w pasie obrony 2 dywizji piechoty, oprócz pułkowych rejonów przeciwpancernych, były zorganizowane batalionowe rejony przeciwpancerne /z artylerii batalionowej i pułkowej/.

Bardzo poważnym wzmocnieniem obrony przeciwpancernej w pasie 2 dywizji piechoty, a szczególnie na jej lewym skrzydle, było zajęcie obrony przez 2 samodzielny zmotoryzowany przeciwpancerny batalion miotaczy ognia. Batalion zajmując pozycje obronne na odcinku 2,5 km ustawił do działania 383 fugasowe miotacze ognia, co średnio wynosiło 153 fugas na 1 km frontu. Ogień fugasowy miotaczy ognia w powiązaniu z systemem ognia artylerii przeciwpancernej i broni maszynowej, stanowił trudno przekraczalną rubież dla czołgów i piechoty nieprzyjaciela.

Dowództwo armii, organizując obronę przeciwpancerną, zwróciło baczną uwagę na silne zabezpieczenie nie tylko lewego, lecz również prawego skrzydła pasa obrony. Do organizacji obrony

na tym skrzydle została wykorzystana artyleria 1 brygady kawalerii. Należy jednak zaznaczyć, że dowódca brygady niezbyt właściwie poddoszedł do organizacji obrony przeciwpancernej na odcinku 2 pułku kawalerii. Wyznaczył on tylko 4 działa 76 mm AP, co w praktyce osłabiło obronę przeciwpancerną, w porównaniu z^{po} przednim etapem/w czasie, kiedy w tym rejonie zajmowały obronę oddziały 3 dywizji piechoty/. Odcinek ten aczkolwiek osłonięty był z dwóch stron rz. Pilicą, nie mniej mógł stanowić ważny obiekt ataku nieprzyjaciela, bowiem po opanowaniu jego, przeciwnik mógł bardzo szybko wyjść na tyły zasadniczych sił 1 armii WP, broniących się na przyczółku.

Powyższa analiza pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

- Głównym organizatorem obrony przeciwpancernej były sztaby artylerii armii, 2 i 3 dywizji piechoty oraz 1 brygady kawalerii;

- Obrona przeciwpancerna była organizowana etapami, w miarę przeprowadzania się związków i oddziałów na przyczółek;

- Podstawę obrony przeciwpancernej stanowiły: system obserwacji i alarmowania, rejony przeciwpancerne /batalionowe i pułkowe/, artyleryjskie i pancerne odwody, system ognia rusznic przeciwpancernych i ognia artylerii strzelającej z pozycji zakrytych oraz system zapór inżynierskich;

- Obrona przeciwpancerna została zorganizowana na całą głębokość przyczółka. Jej główny wysiłek został skupiony na lewym skrzydle pasa obrony armii. Ogólnie do realizacji tego zadania przeznaczono 319 dział przeciwpancernych, pancernych i czołgów, co średnio wynosiło 21,3 środków przeciwpancernych na 1 km frontu. Na głównym wysiłku obrony armii /w pasie 2 DP/, w pierwszym rzucie znajdowało się 127 środków przeciwpancernych. Łącznie z odwodami przeciwpancernymi, rozmieszczonymi w pasie 2 dywizji piechoty, na styku z 3 dywizją /4 papanc, 13 papanc/ i na pld od linii rozgraniczenia /1 BPanc/ znajdowało się 236 środków przeciwpancernych, czyli 74%;

- Rejony przeciwpancerne były rozmieszczone na kierunkach zagrożenia przez czołgi nieprzyjaciela. Jednak ze względu na rodzaj sprzętu /działa 45 i 76 mm AP/ nie wszystkie one były dostatecznie odporne na uderzenia czołgów nieprzyjaciela;

- Dowództwo armii przy organizacji obrony przejawiało dużą troskę o zabezpieczenie skrzydeł i styków. Działanie większości odwodów przeciwpancernych było przewidziane na zabezpieczenie styku

pomiędzy 3 i 2 dywizją piechoty, prawego skrzydła 3 dywizji i lewego skrzydła armii. Troska dowództwa wypływała z konkretnej sytuacji pola walki i była w pełni uzasadniona.

Oceniając całokształt organizacji obrony przeciwpancernej w pasie I armii WP, należy stwierdzić, że była ona zdolna do zakamania natarcia wojsk pancernych nieprzyjaciela na całą głębokość przyczółka. Oddziały i ich sztaby po raz pierwszy zdobyły cenne doświadczenia bojowe w zakresie organizacji tak ważnego rodzaju zabezpieczenia bojowego, jakim była obrona przeciwpancerna. Doświadczenie to zostało wykorzystane w późniejszych walkach obronnych /w rejonie Warszawy od października do grudnia 1944 r. i na Pomorzu Zachodnim w marcu i kwietniu 1945 r./.

3. Obrona przeciwlotnicza.

Obrona przeciwlotnicza wojsk w czasie drugiej wojny światowej była jednym z bardzo istotnych rodzajów zabezpieczenia bojowego. Zagadnienie to, w warunkach obrony przyczółka przybierało jeszcze bardziej na znaczeniu.

I armia WP przystępując do organizacji obrony przeciwlotniczej na przyczółku magnuszewskim spotkała się z wieloma specyficznymi momentami. Na specyfikę organizacji jej obrony miały zasadniczy wpływ warunki terenowe, silne oddziaływanie w pierwszym etapie lotnictwa nieprzyjaciela, mała liczba środków obrony przeciwlotniczej oraz brak doświadczenia bojowego sztabów i wojsk.

W związku z tym, że w pasie obrony armii znajdowała się rz. Pilica i Wisła /ujście Pilicy/ lotnictwo niemieckie miało doskonałe warunki orientacyjne. Masyw leśny przyległy do rejonu przyczółka /od wsch. brzegu Wisły/ ułatwiał bombardowanie przepraw naszej armii i sąsiadów oraz ich ugrupowania bojowego. Samoloty przeciwnika, po zrzuconiu bomb, lecąc na niskim pułapie, mogły szybko wychodzić z zasięgu ognia artylerii przeciwlotniczej.

Ze względu na dominujący teren na lewym brzegu Pilicy, Niemcy mieli możliwość głębokiego wglądu w obronę I armii WP, a tym samym posiadali dogodne warunki do prowadzenia ognia, zagrażając artylerii przeciwlotniczej osłaniającej przeprawę i ugrupowanie wojsk.

Sytuacja powietrzna nieprzyjaciela do 13-14.8.1944 r. była dla niego pomyślna. Nieprzyjaciel w celu wsparcia swoich wojsk,

usiłujących zlikwidować przyczółek magnuszewski i inne przyczółki na Wiśle, zgrupował na lotniskach: Radom, Tomaszów, Grójec znaczne ilości lotnictwa. Jego wysiłek do dnia 13 sierpnia był skupiony na bombardowaniu przepraw na Wiśle w rejonie Skurczy, Tarnowa oraz na bombardowaniu i ostrzeliwaniu wojsk w rejonach ześrodkowania. Dowództwu niemieckiemu chodziło bowiem o zerwanie dopływu świeżych sił na przyczółek i ułatwienie w ten sposób wykonania zadania swoim wojskom lądowym. Największe nasilenie działalności lotnictwa niemieckiego miało miejsce pomiędzy 9 a 12 sierpnia.^{x/}

W tym właśnie czasie trwała przeprawa na przyczółek 3 dywizji piechoty i 1 brygady pancernej.

W następnych dniach, tzn. od czasu zrezygnowania przez nieprzyjaciela z działań zaczepnych /13-14.8.1944 r./ działalności jego lotnictwa znacznie zmalała a od 26.8.1944 r. ograniczała się jedynie do lotów rozpoznawczych.

W tej więc sytuacji istniała potrzeba należytej osłony wojsk, przepraw i tyłów przed atakami lotnictwa nieprzyjaciela. Potrzeby w tym zakresie były bardzo duże, natomiast ilość środków do realizacji zadań była bardzo skąpa. Armia posiadała w sumie dział 85 mm - 20 szt., 37 mm - 90 szt., WKM-12,7 - 66 szt. Należy nadmienić, że z tej ilości 6 dział 37 mm znajdowało się w składzie 1 brygady kawalerii i 9 WKM - 1 brygadzie pancernej, jako organiczne środki obrony przeciwlotniczej. Była to więc ilość artylerii przeciwlotniczej daleko niewystarczająca dla zaspokojenia potrzeb 1 armii WP.

Dowództwo i sztab armii musiały więc stosować w szerokim zakresie manewr środkami przeciwlotniczymi, by osłonić najważniejsze elementy ugrupowania bojowego, urządzeń tyłowych armii, a przede wszystkim przeprawy na Wiśle. Nie było to proste zadanie jeśli weźmiemy pod uwagę, że zarówno sztaby jednostek artylerii przeciwlotniczej, jak i obsługi poszczególnych działonów nie posiadały doświadczenia bojowego, stawiały swe pierwsze kroki w tak trudnej i skomplikowanej sytuacji pola walki.

Organizacja obrony przeciwlotniczej 1 armii WP na przyczółku magnuszewskim następowała w miarę przeprowadzania poszczególnych związków na lewy brzeg Wisły i zajmowania przez nie obrony. Była ona organizowana na szczeblu armii środkami artylerii przeciwlotniczej

x/ Wykres działalności lotnictwa npla w pasie 1 AWP w dniach od 6.8 do 12.9.1944 r.; CAW, 1 DAPlot, t.6, s.18 i 32.

/1 DAPlot/, a na szczebku dywizji piechoty środkami broni strzeleckiej.

Z chwilą zajęcia obrony na przyczółku /10-11.8.1944 r./ przez 3 dywizję piechoty i oddziały wzmocnienia, obrona przeciwlotnicza środkami artylerii przeciwlotniczej była zorganizowana w następujący sposób:

16 pułk artylerii przeciwlotniczej zajął stanowiska ogniowe w rejonie m. Wilga z zadaniem osłony zgrupowania artylerii armii /1 i 5 BAC, 2 i 3 BAH/. 17 i 18 pułk artylerii przeciwlotniczej znajdowały się na stanowiskach ogniowych na pód od m. Holendry /na wprost m. Wielkolas/, gdzie osłaniały budowę mostu na Wiśle przez oddziały inżynieryjne armii oraz rejon ześrodkowania 2 dywizji piechoty i 1 pułku moździerzy. Oba te pułki spełniały w tym czasie najważniejszą rolę w całokształcie obrony przeciwlotniczej armii, bowiem lotnictwo niemieckie usiłowało za wszelką cenę zerwać budowę mostu, by w ten sposób nie dopuścić do przeprawy dalszych sił na przyczółek. 15 pułk artylerii wraz z 3 baterią 1 sam. dywizjonu artylerii przeciwlotniczej podporządkowany był operacyjnie 8 armii gw i zajmował stanowiska ogniowe w rejonie m. Tarnów, gdzie wspólnie z 31 radziecką dywizją artylerii przeciwlotniczej osłaniał przeprawę na Wiśle.

1 sam. dywizjon artylerii przeciwlotniczej /bez 3 bat./ osłaniał stanowiska dowodzenia armii w rejonie m. Żabieniec.^{x/} Środkie obrony przeciwlotniczej 1 brygady kawalerii i 1 brygady pancernej znajdowały się w swoich rejonach rozmieszczenia i osłaniały te rejon.

W związku z przesunięciem w dniach 10-11.8.1944 r. armijnej grupy artylerii /1 i 5 BAC/ do rejonu /wył/ Wilga, wzg. 99,2 /1 km na pón-wsch od Woli Celejowskiej/, Nowy Zamrzyków, Mariańskie Porzeczce, Kępa Celejowska,^{xx/} 16 pułk artylerii przeciwlotniczej zmienił swoje stanowiska ogniowe i zajął je w rejonie /wył/,

x/ Zarz.boj. nr 14 Szt. 1 DAPlot. 10.8.1944 r. 12.00; CAW, 1 DAPlot, t.1, s.19. Operac. zwiad. sprawozd.nr 13/ Oplot. Szt. 1 DAPlot 9.8.1944 r. 22.00; CAW, 1 DAPlot t.3 s.59. Meld.boj. nr 13. Szt.1 DAPlot. 10.8.1944 r. 13.00, CAW, 1 DAPlot, t.1, s.20. Schemat szyków bojowych 1 DAPlot na 06.00. 12.8.1944 r.; CAW, 1 DAPlot, t.3, s.213.

xx/ Zarz.boj. nr 014 Szt.Art. 1 AWP 9.8.1944 r. 11.00; CAW, 3 DP, t.171, s.4.

Zalesie, /wył/ Nieciecz, Kępa Zalewska, Wola Celejowska, gdzie realizował swoje pierwotne zadanie.^{x/} Usytuowanie rejonu stanowisk ogniowych 16 pułku artylerii razem z obiektami osłony nie było najlepsze. Nie obejmowały one pozycji ogniowych 2 brygady artylerii haubic, wysuniętych bardziej na zach. Biorąc jednak pod uwagę możliwości pułku i troskę dowódcy 1 dywizji artylerii o osłonę głównego zgrupowania artylerii armii, należy stwierdzić, że wybór stanowisk ogniowych dla 16 pułku artylerii nie mógł być inny.

W dniach 15-17.8.1944 r. 2 dywizja piechoty przeprowadzała się na zach brzeg przyczółka. Dowódca 1 dywizji artylerii, po przeanalizowaniu dotychczasowego ugrupowania artylerii przeciwlotniczej, nakazał przerzucić na zach brzeg Wisły dwie baterie 17 pułku artylerii i część kompanii WKM i zająć nimi stanowiska ogniowe w rejonie Wilkolasu I Ostrówka.^{x x/} Dzięki temu przedsięwzięciu została skuteczniej zapewniona osłona przeprowadzających się wojsk 2 dywizji piechoty i jednostek wzmocnienia na zach brzeg Wisły po nowowybudowanym moście. Pozwalało to na skuteczniejsze zwalczanie samolotów nieprzyjaciela, jeszcze przed ich wejściem w lot nurkowy.

Przerzucenie połowy 17 pułku artylerii na lewy brzeg Wisły wymagało dokonania nieznacznych zmian w ugrupowaniu artylerii przeciwlotniczej. Zbliżono do brzegu /w rejon mostu/ pozostałą część 17 pułku artylerii i część 18 pułku artylerii.

Wraz z 2 dywizją piechoty przeprowadziła się na zach brzeg Wisły 3 brygada artylerii, 1 pułk moździerzy oraz przydzielone dywizji 19 i 20 pułki artylerii przeciwpancernej. Tak więc, na wąskim odcinku /szer. 7 km/ znalazło się znaczne zgrupowanie artylerii /3 BAH, 1 pm, 19 i 20 pappanc, 2 pal, 2 sam. dapanc/, które ze względu na bliską odległość od przedniego skraju obrony, mogło być łatwym obiektem ataku dla lotnictwa nieprzyjaciela. Dlatego też zastępca dowódcy armii d/s OPL nakazał przesunięcie 17 pułku artylerii do rejonu fw. Bagna Cychry Stare, Tomczyn, Stasin z zadaniem osłony artylerii w pasie 2 dywizji piechoty. Na miejsce 17 pułku artylerii wszedł 16 pułk artylerii przeciwlotniczej, który wspólnie z 18 pułkiem artylerii miał osłaniać przeprawy w rejonie Wielkolasu.^{xxx/} Chwilowa rezygnacja

x/ Zarz.boj. nr 15. Szt. 1 DAPlot, 12.8.1944 r. 17.00; CAW, 1 DAPlot, t.3, s.6. Zarz.boj. nr 017/OPlot. Szt.Art.1 AWP, 12.8.1944 r. 16.00; CAW, 1 DAPlot, t.2, s.4.

xx/ Ustne zarz.boj.dcy 1 DAPlot z dn.15.8.1944 r.; CAW, 17paplot, t.5, s.28. Schemat skupienia ognia artylerii 1 DAPlot na 15.8.1944 r.; CAW, 1 DAPlot, t.3, s.213,214.

xxx/ Zarz.boj. nr 008/OPlot Szt.Art. 1 AWP 16.8.1944 r. 22.00; CAW, 1 DAPlot, t.2, s.7. Schemat ugrupowania boj.1 DAPlot na 17.8.1944 r. CAW, 1 DAPlot, t.3, s.216.

z osłony armijnej grupy artylerii była całkowicie uzasadniona, bowiem punkt ciężkości osłony przeciwlotniczej artylerii został przesunięty w pas obrony 2 dywizji piechoty, która broniła się na głównym wysiłku armii.

Poprawa w osłonie wojsk 1 armii WP środkami artylerii przeciwlotniczej nastąpiła z momentem zwolnienia 15 pułku artylerii przeciwlotniczej od wykonywania zadań na rzecz 8 armii gw /osłony przepraw w rejonie Tarnowa/. W dniu 26.8.1944 r. pułk ten otrzymał rozkaz przejścia do rejonu Wola Celejowska, młyn 500 m pñn od Woli Celejowskiej, Zakrzew i tam osłaniać 1,5 i 2 brygadę artylerii.^{x/} Przejście 15 pułku artylerii na nowe stanowisko ogniowe nastąpiło 26.8.1944 r.^{xx/}. W tej więc sytuacji zostały osłonięte środkami artylerii przeciwlotniczej najważniejsze elementy ugrupowania operacyjnego armii. Stan taki nie trwał jednak długo. Wkrótce wyłoniły się nowe potrzeby w zakresie osłony artylerią przeciwlotniczą.

W drugiej połowie sierpnia przegrupowały się ona lotniska polowe w Zadybiu Starym i Woli Rowskiej pułki /1 plm "Warszawa", 611 plsz, 2 pñb /Kraków"/ lotnictwa polskiego /1 DL/. Wobec tego, że odległość tych lotnisk od linii frontu wynosiła zaledwie 20-24 km, zachodziła konieczność ich osłony przed atakami lotnictwa niemieckiego. Dla wykonania tego zadania w dniu 24 sierpnia została skierowana 3 bateria /1 sdaplot/ na lotnisko Zadybie Stare,^{xxx/} a 30.8.1944 r. wzmocniono osłonę tego lotniska, przeznaczając jedną baterię z 15 pułku artylerii przeciwlotniczej. W dniu 30 sierpnia wyznaczono również kompanię WGM z 15 pułkiem artylerii do osłony lotniska w Woli Rowskiej.^{xxxx/}

x/ Meld.boj.nr 18 Szt. 1 DAPlot 26.8.1944 r. 16.00; CAW, 1 DAPlot, t.3, s.41. Schemat szyków bojowych i strefy ognia 1 DAPlot na 27.8.44 r.; CAW, 1 DAPlot, t.3, s.210.

xx/ Rozk.nr 087 dcy 1 DAPlot 26.8.1944 r.; CAW, 1 DAPlot, t.3, s.7.

xxx/ 3/1 sdaplot do tego czasu znajdowała się w rejonie Tarnowa, gdzie razem z 15 paplot osłaniała przeprawy na Wiśle.

xxxx/ Zarz.boj. nr 011/OPlot Szt.Art.3 AWP. 29.8.1944 r. 18.00; CAW, 1 DAPlot, t.2, s.19. Meld.boj. nr 2B Szt. 15 DAPlot 29.8.1944 r.; 23.00; CAW, 1 DAPlot, t.3, s.9. Meld.boj. nr 23 Szt. 15 paplot 30.8.1944 r.; 22.00; CAW, 1 DAPlot, t.2, s.12.

Dalsza zmiana w ugrupowaniu artylerii przeciwlotniczej nastąpiła w dniu 6 września. Spowodowana ona była koniecznością osłony tyłów 1 armii WP, których polowa baza została rozmieszczona na stacji kolejowej Krzywda. Dla osłony tej bazy zastępca dowódcy artylerii armii d/s OPL nakazał skierowanie 1 sam. dywizjonu artylerii przeciwlotniczej. 1 i 2 bateria tego dywizjonu opuściła swoje stanowiska ogniowe w Żabieńcu, a 3 bateria lotnisko w Zadybiu Starym i przeszły do rejonu Krzywda.^{x/} Natomiast na miejsce 3 baterii /1 sdaplot/ została skierowana /do Zadybia Starego/ 1 bateria 18 pułku artylerii przeciwlotniczej, a do osłony stanowiska dowodzenia armii /na miejsce 1 i 2/1 sdaplot/ 3 bateria tego pułku.^{xx/}

Jednym z istotnych elementów obrony przeciwlotniczej była organizacja systemu obserwacji i powiadamiania o nalotach nieprzyjaciela. Do wykonania tego zadania konieczna była etatowa kompania obserwacyjno-meldunkowa, której 1 armia WP nie posiadała w czasie walk na przyczółku magnuszewskim.^{xxx/} W tej sytuacji zaszła konieczność częściowego korzystania z usług kompanii obserwacyjno-meldunkowej 8 armii gw, która posiadała sieć swoich posterunków na przyczółku. Sygnały o nalotach lotnictwa niemieckiego były przekazywane z głównego posterunku obserwacyjno-meldunkowego 8 armii gw /w m. Oronne 4 km na wsch od Maciejowic/, w sieci którego sztab 1 dywizji artylerii przeciwlotniczej posiadał odbiornik^{xxxx/}. Jednak ze względu na niedużą głębokość przyczółka /w pasie obrony armii/ powodowało to, że wcześniej zaobserwowano samoloty nieprzyjaciela ze stanowisk ogniowych, aniżeli zaalarmowano o tym z głównego posterunku obserwacyjno-meldunkowego. Dane te mogły być użyteczne jedynie dla wojsk rozmieszczonych głębiej /na wsch brzegu Wisły/. Bardziej pożyteczną rolę odegrały więc wysunięte punkty obserwacyjne - organizowane przez pułki artylerii przeciwlotniczej oraz bezpośrednia obserwacja ze stanowisk ogniowych. Od 13.8.1944 r. 18 pułk artylerii przeciwlotniczej, posiadał wysunięte punkty obserwacyjne, które były wyposażone w dalmierze i lornety przeciwlotnicze, co w znacznym stopniu zwiększało zasięg obserwacji.

x/ H. Sołtysiak. Analiza organizacji OPlot 1 AWP w okresie działań na przyczółku magnuszewskim /6.8.-12.9.1944 r. - praca dypl ASG - 1960 r s.44.

xx/ Zarz.boj. nr 012/OPlot Szt.Art.1 AWP 6.9.44 r. 14.00; CAW, 1 DAPlot t.2, s.15.

xxx/ Sprawozdanie jednostek OPlot 1 AWP na okres od 1 do 31.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.424, s.1.

xxxx/ Sprawozdanie 1 DAPlot za miesiąc sierpień i wrzesień 1944 r.; CAW, 1 DAPlot, t.3, s.15 i 29.

Rozwijanie większej liczby wysuniętych punktów obserwacyjnych w poszczególnych pułkach artylerii przeciwlotniczej zależało od ilości dysponowanego sprzętu łączności. W praktyce sprzętu łączności było bardzo mało. Pomimo to łączność z posterunkami obserwacyjno-meldunkowymi wszyskiopułki i sztab dywizji artylerii przeciwlotniczej posiadały.

Oprócz posterunków obserwacyjno-meldunkowych przygotowano tzw. doły podsłuchowe przy wszystkich stanowiskach dowodzenia i punktach obserwacyjnych.^{x/} Żołnierze pełniący służbę w takim dole mieli zadanie określenia kierunku zbliżania się samolotów nieprzyjaciela i meldowania o tym do sztabu lub na punkt obserwacyjny. Szczególnie pożyteczną rolę doły podsłuchowe odgrywały w nocy, kiedy słyszalność była większa i łatwiejsze określenie kierunku lotów samolotów nieprzyjaciela.

System obserwacyjno-meldunkowy artylerii przeciwlotniczej był uzupełniony przez posterunki obserwacyjno-meldunkowe organizowane w oddziałach i związkach piechoty.

Należy podkreślić, że zorganizowany system obserwacji i powiadamiania w związkach piechoty i oddziałach artylerii przeciwlotniczej zapewniał możliwość wczesnego uprzedzenia wojsk o nalotach lotnictwa nieprzyjaciela i dokonania przedsięwzięć związanych ze zwalczaniem samolotów przeciwnika. Wykrycie samolotu nieuzbrojonym okiem było możliwe już na odległość 5-6 km. Odległość tę ówczesne samoloty nieprzyjaciela mogły pokonać w ciągu 1-2 minuty, co w praktyce wystarczało na ogłoszenie alarmu i ukrycie ludzi. Czas ten był nieco skąpy dla oddziałów znajdujących się na przednim skraju obrony, natomiast dla drugich rzutów był on w zupełności wystarczający. Należy tu zauważyć, że obsługi posterunków obserwacyjno-meldunkowych były wyposażone w sprzęt optyczny /dalmierze, lornetki/, co w znacznym stopniu zwiększało

x/ Wskazówki w sprawie organizowania dołów podsłuchowych; CAW, 1 DAPlot, t.3, s.16. Dół podsłuchowy budowany był w kształcie koła o średnicy 1,1 m, głębokości - 1,6 m, a razem z nasypem do 2,2 m. Do dołu doprowadzony był rów łączący z innymi urządzeniami obronnymi. Dla określenia kierunku lotu samolotów npla dół był podzielony na 8 części i oznaczony wskaźnikami, na których były wypisane cyfry przedstawiające stopnie. Wskaźnik z cyfrą 360° musiał się pokrywać z kierunkiem północy. W związku z tym, że w nocy cyfry były niewidoczne, dla określenia kierunku lotu samol. wyznaczano charakterystyczne dozory /domy, pojed.drzewa/ lub ustawiano wiechy w odl. 10-15 m od dołu.

odległość obserwacji i tym samym wykrywano wcześniej naloty lotnictwa nieprzyjaciela,

Doknując krótkiej analizy organizacji obrony przeciwlotniczej środkami artylerii przeciwlotniczej należy stwierdzić, że w praktyce spełniła ona swoje zadanie. W pierwszym okresie jej organizacji /9-13.8.1944 r./ główne ataki lotnictwa niemieckiego były skierowane na przeprawy na Wiśle. Jednak dzięki zmasowanemu ogniewi artylerii przeciwlotniczej /16, 17 i 18 paplot/ samoloty nieprzyjaciela zmuszone były do wykonywania swoich zadań z dużych wysokości, co zmniejszało skuteczność ich ognia.

O skuteczności działania artylerii przeciwlotniczej może świadczyć fakt, że pomimo bardzo dużego nasilenia działalności lotnictwa nieprzyjaciela /248 samolotów/^{x/}, saperzy armii mogli bez większych przeszkód prowadzić prace nad budową mostu, a 3 dywizja piechoty wraz ze środkami wzmocnienia dokonać przeprawy na zachodni brzeg Wisły. W ciągu całego okresu czasu przeprawy /w rejonie Wielko-
lasu/ zostały uszkodzone w nieznacznym stopniu dwa razy. Ruch w obu wypadkach wznowiono po dwóch godzinach. Stosowane bardzo chętnie przez nieprzyjaciela bombardowanie z lotu nurkowego, po kilku próbach zostało zaniechane. Bombardowanie jego odbywało się z lotu poziomego z wysokości 4-5 tysięcy.^{xx/}

Wymieniony okres był pożyteczną szkołą dla sztabów i obsługi dział w organizacji i prowadzeniu ognia do samolotów nieprzyjaciela. Zdobyte zostało pierwsze doświadczenie w dość trudnej sytuacji pola walki. Szczególnie wyróżnił się 15 pułk artylerii przeciwlotniczej, który w ciągu krótkiego okresu czasu zestrzelił dwa samoloty nieprzyjaciela /11.8.1944 r. - samolot / Fw-190, 12.8.1944 r. - samoloty He-111/^{xxx/}

W związku z przejściem nieprzyjaciela od 13.8.1944 r. do obrony, intensywność działania jego lotnictwa gwałtownie zmalała. O ile od 9 do 13.8.1944 r. zarejestrowano 248 samolotolotów w pasie obrony 1 armii WP, to od 14.8.1944 r. stwierdzono tylko 153 samolotoloty. Działalność lotnictwa ograniczała się jedynie do lotów rozpoznawczych. Tego rodzaju sytuacja wpłynęła dodatnio na dalszą

x/ Wykres działalności lotnictwa nieprzyjaciela w dniach od 6.8 do 12.9.1944 r.; CAW, 1 DAPlot t.6, s.18 i 32.

xx/ Sprawozdanie 1 DAPlot za sierpień 1944 r.; CAW, 1 DAPlot, t.6, s.10.

xxx/ Meldunki o zestrzeleniu samolotów /brak numeru/ z dnia 11 i 12.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.465, s.2.

organizację obrony przeciwlotniczej, a przede wszystkim na szkolenie obsługi dział. Okres ten /od 14.8. do 12.9.1944 r./ charakteryzował się częstą zmianą ugrupowania jednostek artylerii i różnorodnością wykonywanych zadań. Główny wysiłek artylerii przeciwlotniczej w tym okresie skupiony był na dwóch obiektach, a mianowicie na osłonie zgrupowania artylerii polowej w pasie obrony 2 dywizji piechoty i osłonie mostu w rejonie Wielkolasu.

Od 7.9.1944 r. daje się zauważyć rozśrodkowane użycie artylerii przeciwlotniczej /1 DAPlot/. Odległość pomiędzy poszczególnymi oddziałami artylerii przeciwlotniczej wynosiła od 6 do 44 km. Tak duże rozśrodkowanie tej nielicznej ilości artylerii przeciwlotniczej nie sprzyjało skuteczności strzelania, dowodzeniu i zapatrywaniu. Należy przypuszczać, że sztab artylerii armii zdawał sobie sprawę z ujemnych stron takiego użycia artylerii, jednak konkretne potrzeby wymagały, a sytuacja nieprzyjaciela umożliwiały rozwiązanie powyższego zagadnienia w ten sposób.

Organizacja systemu obserwacji i powiadamiania przez oddziały artylerii przeciwlotniczej dokonywana była stopniowo. W miarę upływu czasu była ona coraz sprawniejsza. System obserwacyjno-meldunkowy 1 dywizji artylerii przeciwlotniczej przy współpracy z kompanią obserwacyjno-meldunkową 8 armii gw oraz z posterunkami obserwacyjno-meldunkowymi związków piechoty zapewniał na czas powiadamianie wojsk o nalotach lotnictwa nieprzyjaciela. Zdobyte w tym zakresie doświadczenie bojowe zostało wykorzystane w następnych walkach.

Organizacja obrony przeciwlotniczej środkami artylerii przeciwlotniczej na szczeblu armii była uzupełniana środkami broni piechoty /kb, rkm, ckm, rusznice ppanc/. W zakres organizacji obrony przeciwlotniczej na szczeblu dywizji /pułku piechoty/ wchodziły: organizacja obserwacji i powiadamiania; wykorzystanie broni piechoty i artylerii polowej^{x/}; budowa ukryć dla ludzi, koni i sprzętu; likwidacja skutków napadu powietrznego.

x/ W czasie Wielkiej Wojny Narodowej ZSRR wykorzystywano w niektórych wypadkach działa 76 mm z dywizyjnych pal. Ogień z tych dział był prowadzony bez żadnych przyrządów celowniczych i tylko w warunkach lotu samolotu przeciwnika wzdłuż linii frontu na wys. do 700 m i na odległość od 1,5 do 2 km od stanowiska ogniowego. Dla nadania działu odpowiedniego kąta nachylenia /45-50/ przygotowywano specjalne stanowiska ogniowe.

Poruszone problemy z zakresu organizacji i prowadzenia obrony przeciwlotniczej 1 armii WP w obronie przyczółka magnuszewskiego pozwalają na wyciągnięcie następujących wniosków:

- Osłona wojsk i przepraw, zorganizowana środkami artylerii przeciwlotniczej i środkami piechoty, zapewniała minimum bezpieczeństwa przed atakami lotnictwa niemieckiego. Decydującą rolę w wykonywaniu tego zadania odegrała artyleria przeciwlotnicza.

- Główny wysiłek obrony przeciwlotniczej był skupiony na osłonę najważniejszych obiektów i elementów ugrupowania operacyjnego armii.

- Zmiany w ugrupowaniu artylerii przeciwlotniczej były dokonywane w zależności od konkretnej sytuacji powietrznej nieprzyjaciela i zadań armii.

- Doświadczenia bojowe wykazały, że dywizja artylerii przeciwlotniczej powinna posiadać etatowy pododdział reflektorów przeciwlotniczych, zapewniających prowadzenie ognia w nocy. Dla obserwacji i powiadamiania o nalotach lotnictwa nieprzyjaciela dywizja powinna być również wyposażona w swym składzie kompanię obserwacyjno-meldunkową, wyposażoną w dostateczną ilość środków łączności.

- przy organizacji obrony przeciwlotniczej należało unikać skomplikowanego manewru jednostkami artylerii, tak jak to miało miejsce z 17 pułkiem artylerii przeciwlotniczej.

- Oddziały artylerii przeciwlotniczej osłaniające ugrupowanie związków piechoty /artylerii/ powinny mieć nawiązaną łączność i zorganizowane współdziałanie dla lepszej informacji o położeniu naziemnym nieprzyjaciela i lepszej realizacji zadań.

- Artyleria przeciwlotnicza powinna była otrzymywać wcześniej zadania, aniżeli związki piechoty /artylerii/, które przez nią mają być osłaniane. Chodziło o to, by zapewnić osłonę związków piechoty nie tylko po zajęciu obrony, lecz również w czasie ich przegrupowania i luzowania.

Wysiłek artylerii przeciwlotniczej, nie mógł być rozstrzelony. Jedynie jej zmasowane użycie mogło zapewnić skuteczniejszą walkę z lotnictwem nieprzyjaciela;

- Ze względu na ograniczony zasięg artylerii przeciwlotniczej, zwalczanie samolotów przeciwnika na większych pułapach powinno

się odbywać przez własne lotnictwo myśliwskie. W tej sytuacji potrzebne było ścisłe współdziałanie pomiędzy artylerią przeciwlotniczą a lotnictwem myśliwskim.

- Obrona 1 armii WP na przyczółku magnuszewskim dowiodła, że środkami ogniowymi piechoty nie można zapewnić osłony wojsk przed atakami lotnictwa nieprzyjaciela.

Rolę tę mogły spełnić jedynie środki artylerii przeciwlotniczej. Zadania te mogły być spełnione na czas wówczas, jeżeliby każdy związek /oddział/ piechoty posiadał organiczne środki przeciwlotnicze /działa plot i WKM/. Obecność organicznych środków przeciwlotniczych w 1 brygadzie kawalerii i 1 brygadzie pancernej może być tego potwierdzeniem.

- Dla sprawnej obserwacji i powiadamiania, koniecznym było posiadanie w dywizjach i pułkach piechoty etatowego pododdziału obserwacyjno-meldunkowego.

- Praktyka bojowa wykazała, że na szczeblu pułku i dywizji piechoty powinna znajdować się komórka OPL, która zajęłaby się planowaniem i organizowaniem obrony przeciwlotniczej.

VII. WYNIKI Z DZIAŁAŃ OBRONNYCH 1 ARMII WP NA PRZYZCZOŁKU MAGNUSZEWSKIM

1 armia WP w dniach od 9.8 do 12.9.1944 r. stoczyła drugą z kolei większą walkę z nieprzyjacielem, zadając mu duże straty. Znaczenie tej walki w całokształcie bitwy o utrzymanie przyczółka magnuszewskiego, w końcowej fazie operacji brzesko-lubelskiej 1 Frontu Białoruskiego, było bardzo duże. Szczególnie ważną rolę oddziały i związki 1 armii WP odegrały w pierwszym etapie walki obronnej, który się wiązał z niepomyślną sytuacją wojsk radzieckich 8 armii gw, przeciwko której Niemcy wykonywali silne przeciwuderzenia swoimi jednostkami pancernymi. Wysiłek oddziałów polskich /1 BPanc/ w tym czasie był skierowany na odparcie przeciwuderzenia niemieckiego w rejonie m. Studzianki, na obronę płu części przyczółka magnuszewskiego /przez 3 DP/ oraz na osłonę przepraw na Wiśle /przez 1 DAPlot/. Wysiłek ten został uwieńczony całkowitym powodzeniem. Dzięki energicznym i umiejętnym działaniom 1 brygady pancerniej, współdziałającej z radzieckim 4 korpusem piechoty gw /8 A gw/, udało się całkowicie załamać uderzenie doborowej dywizji pancerniej "H. GÖring" i jednostek 19 dywizji pancerniej nieprzyjaciela i zadać im znaczne straty w sile żywej i sprzęcie. W ten

sposób udaremniono próby dowództwa niemieckiego wyjścia w rejon przepraw na Wiśle i likwidacji przyczółka.^{x/}

Przyjęcie od wojsk radzieckich 10 km odcinka obrony przez 3 dywizję piechoty dało możliwość dowództwu 8 armii gw zmasowania swoich sił i przygotowania ich do natarcia z zadaniem poszerzenia przyczółka. Ponadto szybkie zajęcie stanowisk ogniowych przez jednostki 1 dywizji artylerii przeciwlotniczej nad Wisłą /w rejonie Wielkolasu i Tarnowa/oraz ich działalność ogniowa wzbronila lotnictwu niemieckiemu bombardowania przepraw z niskich pułapów. Tym samym celność jego bombardowania została zmniejszona. Fakt ten ułatwił dowództwu radzieckiemu kontynuowanie przeprawy swoich sił na przyczółek i wzmocnienie tam obrony zajmowanych rubieży.

Wysiłek związków i oddziałów w drugim etapie /od 16 do 28.8.1944 r/ skupiony był na utrzymanie 15 km pasa obrony oraz na krótkie ataki, mające na celu poprawienie położenia przedniego skraju obrony i rozpoznanie nieprzyjaciela. W wyniku tych ataków zdołano opanować dwa ważne punkty oporu w systemie obrony nieprzyjaciela - jeden w rejonie bezimiennego wzgórza /500 m na pñn od m. Zakrzew/, drugi - w m. Zakrzew. Walki te, podobnie jak w pierwszym etapie, umożliwiły dowództwu 8 armii gw zwiększenie siły uderzeniowej w natarciu oraz związały znaczną ilość sił nieprzyjaciela.

W trzecim etapie /od 28.8. do 12.9.1944 r/ walki 1 armii WP sprowadzały się do utrzymywania zajmowanych rubieży i działalności rozpoznawczej.

Związki i oddziały 1 armii WP, prowadząc aktywne działania, wiązały przez cały czas od 9 do 12 batalionów piechoty nieprzyjaciela wspartych 20-30 czołgami i działami szturmowymi oraz 210 działami i moździerzami.^{xx/} Wiązanie tak znacznych sił nieprzyjaciela przez 1 armię WP miało duży wpływ na całokształt działań Frontu. W tym bowiem okresie czasu dowództwu niemieckiemu były niezbędne siły celem powstrzymania natarcia radzieckiego na podejściach

x/ Działania 1 BPanc im. Bohaterów Westerplatte pod Studziankami jest omówione w oddzielnym skrypcie.

xx/ Wymienione siły i środki npla znajdowały się przed frontem obrony 3 i 2 DP. Należy nadmienić, że od 22.8 do 1.9.1944 r. 1 DP, działając na froncie od Karczewa do ujścia rz. Wilgi /szer.29 km/ wiązała około 9 batalionów piech. /w tym 6 batalionów w pierwszej linii a 3 - w odwodzie/ wspartych około 90 działami i moźdz. /Sumar.biulet. inf.nr 2, Szt. 1 AWP 31.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.71, s.7-9. Meld. o stanie liczbowym oddziałów i pododdziałów npla na 30.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.456, s.44/.

do Warszawy oraz do stłumienia powstania warszawskiego, które wybuchło w dniu 1 sierpnia. Jednak groźba natarcia wojsk radzieckich i polskich z przyczółka magnuszewskiego zmusiła dowództwo niemieckie do utrzymywania tam dużej ilości sił, a tym samym uniemożliwiła ich wykorzystanie na innych, ważnych kierunkach.

Dzięki aktywnym działaniom obronnym wojska 1 armii WP zadały przeciwnikowi znaczne straty w ludziach i sprzęcie. Otóż w okresie od 9.8. do 12.9.1944 r. nieprzyjaciel przed frontem naszej armii poniósł następujące straty:

a/ <u>ludzie</u> : zabitych, rannych i wziętych do niewoli	- 4404
b/ <u>konie</u> :	- 18
c/ Uzbrojenie i sprzęt - zniszczono, zdobytu lub obezwładniono:	
- karabinów i pistoletów maszynowych	- 1124 szt.
- rkm	- 57 "
- ckm	- 69 "
- rusznic ppanc	- 21 "
- baterii artylerii	- 8 "
- baterii moździerzy	- 8 "
- pojedynczych dział różnych kalibrów	- 71 "
- pojedynczych moździerzy	- 47 "
- miotaczy ognia	- 25 "
- czołgów i dział szturmowych	- 39 "
- transporterów opancerzonych	- 9 "
- samochodów	- 19 "
- motocykli	- 2 "
- kuchni polowych	- 2 "
- wozów konnych /furmanek/	- 75 "
- samolotów	- 3 "
- składów z amunicją i materiałami pędnymi	- 3 "
- schronów bojowych różnego typu	- 15 "
- punktów obserwacyjnych	- 16 "

Na pierwszy rzut oka wydaje się, że przytoczone dane o stratach nieprzyjaciela są nieco wygórowane. Biorąc jednak pod uwagę aktywność działań oddziałów naszej armii należy przypuszczać, że podane cyfry nie odbiegały daleko od stanu faktycznego. x/

x/ Dane o stratach o nplu są podane na podstawie meldunków sztabu armii i uwzględniają również straty zadane przez 1BPanc, walczącą w rejonie Studzianek i 1 DP działającą do 1.9.1944 r. na prawym brzegu Wisły, na płu od przyczółka magnuszewskiego. Szczegółowe dane o stratach o nplu przedstawia zał. nr 13 i 14.

Uzyskane rezultaty przez oddziały 1 armii WP w działaniach obronnych zostały jednak okupione dużymi stratami. Armia w ciągu miesiąca czasu /od 10.8 do 12.9.1944 r/ poniosła następujące straty /związane bezpośrednio z walką w obronie przyczółka magnuszewskiego/x/:

a/ Ludzie:

- zabitych	- 406
- zaginionych bez wieści	- 31
- rannych i kontuzjowanych	-1371
- dostało się do niewoli	- 2

razem:	1810

b/ konie:

- zabitych	- 17
- zaginęło bez wieści	- 5
- rannych i kontuzjowanych	- 5

Razem:	27

Analizując straty własne w sile żywej, należy stwierdzić, że były one zbyt duże w stosunku do osiągniętych rezultatów działań. Przyczyna ta dużych strat tkwiła w większości wypadków w niaumiejącym zachowaniu się żołnierzy na przednim skraju obrony, braku odpowiednich schronów dla ukrycia ludzi i braku nawyków w natychmiastowym okopywaniu się tak w natarciu, jak i w obronie. Przeprowadzona analiza dokumentów bojowych wykazała, że największe straty miały miejsce od ognia artylerii i moździerzy nieprzyjaciela /np. 2 DP za okres od 17 do 21.8.1944 r. poniosła straty: zabitych 111, rannych 428, razem 529, z tej liczby od ognia broni maszynowej 120, czyli 22%; 3 DP - za ten sam okres - zabitych 42, rannych 130, razem 172, z tej liczby od ognia broni maszynowej - 58, czyli 33%/xx/

Jednym z niewątpliwych rezultatów działań obronnych oddziałów 1 armii WP na przyczółku magnuszewskim było zdobycie bogatych doświadczeń bojowych z zakresu organizacji, przygotowania

x/ Nie brano pod uwagę strat poniesionych przez 1 DP, która nie brała bezpośredniego udziału w obronie przyczółka. Dokładny wykaz strat przedstawiają zał. nr 13 i 14. Globalne straty w uzbrojeniu i sprzęcie, z powodu braku odpowiednich dokumentów w CAW, jest trudno ustalić.

xx/ Rozk.ogólny nr 042 dcy 1 AWP 24.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.4, s.54-55.

i przeprawy wojsk na przyczółek w warunkach silnego oddziaływania lotnictwa nieprzyjaciela; odpierania silnych uderzeń jednostek pancernych przeciwnika; organizacji i wykonania krótkich ataków celem poprawienia własnego przedniego skraju obrony i rozpoznania obrony nieprzyjaciela; organizacji i prowadzenia walki obronnej. Doświadczenia te były tym cenniejsze, że zostały zdobyte w dość skomplikowanych warunkach sytuacji taktyczno-operacyjnej.

OPRACOWAŁ

płk dypl. Antoni KARPINSKI

Odbito 100 egz.

Egz.nr 1-10 Katedra Hist.Szt.Woj.

Egz.nr 11-100 bibl.nauk.

Wyk.płk KARPINSKI

Druk.K.L.

Nr.ks.1410/WW

CW-0-XV-2697

WYKAZ ZAŁĄCZNIKÓW

1. Wykaz zmian w ugrupowaniu nieprzyjaciela przed frontem 1 armii WP od 9.8 do 12.9.1944 r.
2. Krótka charakterystyka niektórych jednostek i oddziałów nieprzyjaciela działających przed frontem 1 armii WP /9.8-12.9.1944 r./.
3. Siły i środki przeznaczone do obrony przyczółka magnuszewskiego wg zadania dowódcy 1 armii WP z 9.8.1944 r.
4. Wykaz sił i środków 3 DP i oddziałów wzmocnienia przeprowadzających się w nocy z /9/10.8.1944 r. na lewy brzeg Wisły.
5. Siły i środki 2 DP przeznaczone do obrony przyczółka magnuszewskiego /16.8.1944 r/.
6. Siły i środki 2 DP przeznaczone do natarcia w dniu 19.8.1944 r.
7. Siły i środki przeznaczone do obrony przyczółka magnuszewskiego wg zadania dowódcy 1 armii WP z dnia 16.8.1944 r.
8. Wykaz ważniejszych prac inżynierskich wykonanych przez 2 i 3 DP i 1 BK w okresie od 2 do 9.9.1944 r.
9. Wykaz ważniejszych prac inżynierskich 2 i 3 DP na 11.9.1944 r.
10. Plan obrony przeciwpancernej 3 DP na 16.8.1944 r.
11. Wykaz strat oddziałów 2 DP w natarciu w dniu 19.8.1944 r.
12. Wykaz strat nieprzyjaciela zadanych przez oddziały 1 armii WP w okresie od 1 do 10.9.1944 r.
13. Wykaz strat stanu osobowego 1 armii WP za okres od 10.8. do 10.9.1944 r.
14. Wykaz strat koni 1 armii WP za okres od 10.8 do 10.9.1944 r.
15. Wykaz strat stanu osobowego 1 armii WP na okres od 1.8 do 10.9.1944 r.
16. Wykaz strat stanu koni 1 armii WP za okres od 1.8 do 10.9.1944 r.
17. Stan bojowy 1 armii WP na 15.9.1944 r.
45. Przegrupowanie 1 armii WP z rejonu Dęblina i Puław na zaplecze przyczółka magnuszewskiego /5-9.8.1944 r/.
46. Położenie operacyjne na przyczółku magnuszewskim w dniach 6-9.8.1944 r.
47. Organizacja obrony 1 armii WP na przyczółku magnuszewskim w dniach 9-16.8.1944 r.
48. Organizacja obrony 1 armii WP na przyczółku magnuszewskim w dniach 16.8-12.9.1944 r.
49. Działania bojowe pododdziałów 8 pułku piechoty /3 DP/ w dniu 15.8.1944 r.

50. Działania bojowe oddziałów 6 i 5 pułku piechoty /2 DP/ w dniu 19.8.1944 r.
51. Działania bojowe oddziałów 6 i 5 pułku piechoty /2 DP/ w dniu 25.8.1944 r.

Wykaz zmian w ugrupowaniu npla przed frontem 1 AWP
w okresie od 9.8 do 12.9.1944 r.

lp	Oddział / pod-oddział	Pas działania /szer.w km/	ilość batalionów /dywizjonów/	Pas działania /szer.w km/	ilość batalionów /dywizjonów/	Ugrupowanie na: 9-10.8.1944 r.	Ugrupowanie na: 18-20.8.44	Ugrupowanie na: 1-10.9.1944 r.
1	2	3	4	5	6	m. Pólko - m. Pillica 7 km	m. Pólko - m. Pillica 7 km	8
1	1132 BGren/bez 1/1132 BGren/ + 976 bochr.	m. Pólko - m. Pillica 7 km	2	m. Pólko - m. Pillica 7 km	2		m. Pólko - m. Pillica 7 km	2
2	146 bsap	m. Pillica - /wyż/ Stara Warka 2 km	1	m. Pillica - /wyż/ Stara Warka 2 km	1		m. Pillica - Stara Warka 2,5 km	1
3	550 bkarny	Stara Warka - /wyż/ Wymysłów 1,5 km	1	Stara Warka - Winiary 3-3,5 km	1		m. Ostrówek /odwód/	1
4	2/73 pzmot /19 DPanc/	W rej. Wymysłów 1 km	1	las na pld od Warki /odwód/	wybył		-	wybył
5	2/23 paplot i 1/1132 BGren	Cychry Stare - Broncin 3,5 km	2	? /odwód/ Dębnowola, Klonowa Wola /odwód/	1		? odwód Dębnowola /odwód/	1
6	333 bsap	? /odwód/	1	? /odwód/	1		? /odwód/	1
7	398 bgren	m. Laski ? /odwód/	1	m. Laski ? /odwód/	1		m. Laski ? /odwód/	1
8	448 pp /137 DP /dwa bataliony/		1	Wymysłów Grabowski Wyborów 4 km	2		/wyż/ Stara Warka - Winiary 3 km	1
9	86 grupa dywizyjna /167 i 184 pułkowa gr. boj/		1	? /odwód/	2		rz. Pillica-Grabów Zalesny 167 pułk. gr. boj. /2,5 km/	1
		razem 14-15 km	razem 9 bat	razem 15 km	razem 12 bat		razem 15 km	12

Krótką charakterystyką niektórych jednostek i oddziałów npla działających przed frontem 1 AWP /9.8-12.9.1944 r/.

1. 1132 BGren /dca płk Schlipper/ w składzie 1 i 2 batalion oraz 976 batalion ochrony podporządkowane czasowo brygadzie. Brygada sformowana przeważnie z uzdrowieńców. Jej skład narodowościowy to sami Niemcy w wieku od 25 do 40 lat. Wszyscy żołnierze przeszli normalne przeszkolenie rekruckie i posiadali duże doświadczenie bojowe. Batalion składał się z trzech kompanii piechoty i kompanii broni ciężkiej. Stan bojowy batalionu /np. 2/1132 BGren na 9.8.1944 r/. wynosił 850 ludzi, 800 karabinów, 58 pistoletów maszynowych, 20 rkm, 18 ckm i 8 moździerzy 81 mm. Należy przypuszczać, że stan bojowy 1/1132 BGren. był mniejszy bowiem batalion od 4.8.1944 r. brał udział wspólnie z oddziałami 19 DPanc w wykonywaniu kontrataków /Rodowód 1132 BGren.; CAW, 1 AWP, t.75, s.88-92/. Protokół przesłuchania jeńca; CAW, 1 DP, t.144, s.31 i CAW, 1 AWP, t.456, s.71-72 oraz J. Kirchmayer op.cit. s.481/.
2. 164 bsap liczył 125 ludzi /W. Lang, op.cit. s.18/.
3. 550 batalion karny składał się z trzech kompanii piechoty - kompanii broni ciężkiej i kompanii ppanc. Każda kompania piechoty liczyła ok. 200 ludzi i 12 rkm. Kompania broni ciężkiej posiadała 6 ckm i 4 moździerze 120 mm, a kompania ppanc 4 działa 75. Batalion ten został skierowany 3.8.1944 r. w rejon przyczółka magnuszewskiego i podporządkowany 19DPanc, w składzie której brał udział w przeciwuderzeniu w rejonie Anielin Roznieszewski. Tutaj stracił on ok. 500 ludzi. Pomimo częstego uzupełniania batalionu, jego stan osobowy nie wynosił więcej jak 150 ludzi. Wartość batalionu pod względem moralnym była nieduża. Do batalionu byli kierowani dezercerzy, pospolici przestępcy - po wyrokach sądowych opiewających od 2 miesięcy do 10 lat. Wobec czego zdarzały się częste dezercje /Protokół przesłuchania zbiega z 550 baonu karnego; CAW, 3 BAH, t.33, s.75-77. W.Lang op.cit. s.18/.
4. 2/73 pzmot /19 DPanc/ - bliższych danych o batalionie brak. Wiadomo tylko, że 73 pzmot składał się z dwóch batalionów, a batalion z czterech kompanii. Skład bojowy komp.liczył średnio 60-70 ludzi, 11 rkm, 4 pistolety maszynowe, 15 karabinów, 20 pięści panc /pauzerfaust/ /Sprawozdanie o jednostkach npla

- działających przed frontem ~~77~~ KP radz.,; CAW, 2 DP, t.61, s.68/.
5. 23 paplot został przegrupowany do rejonu przyczółka ok. 8.8.1944r. Jego skład bojowy nie został ustalony. Wiadomo, że 1/23 paplot liczył 140 ludzi i walczył jako oddział piechoty /W.Lang. op.cit. s.18/.
 6. Skład szkolnej brygady dział szturmowych nie został ustalony. Przypuszcza się, że liczba dział szturmowych wynosiła ok.20-30 wozów bojowych.
 7. 333 bsap składał się z czterech kompanii i liczył ok. 350 ludzi.
 8. 398 batalion grenadierów liczył ok. 150 ludzi. /W. Lang op.cit. s.18/.
 9. 448 pp wchodził w skład 137 DP /dca - gen.art.Felsman/, która posiadała trzy pułki piechoty /447, 448 i 449 pp/, pułk artylerii /137/. Jej 449 pp od 1943 r. walczył na froncie zachodnim we Francji. Miejsca rozmieszczenia 447 pp nie ustalono. Prawdopodobnie zajmował on obronę na pld od 448 pp. Jak wynika bowiem z książki Horst Grossmanna, "Geschichte der rheinisch - westfälischen 6 Infanterie - Division 1939-1945/ Bad Nauheim 1958. s.233, że lewym sąsiadem 6 DP była grupa bojowa "E" /K.Abt.E/ a styk z nią znajdował się na wsch od Augustowa /ok. 5,5 km/ od m. Wyborów - prawego skrzydła 448 pp/. W. Lang op.cit. s.19 - podaje, że 447 pp znajdował się w odwodzie w rejonie Kalina, Piaseczno. Wydaje się, że jest to mało prawdopodobne, bowiem na odcinku od Wyborowa do Augustowa jakiś oddział musiał zluzować 19 DPanc, której pułki ok. 20.8.1944 r. przeszły do lasu na pld od Warki.
448 pp składał się z dwóch batalionów. Bataliony posiadały po pięć kompanii - trzy piechoty, jedna - ckm i jedna - sztabowa. Pułkowi podlegał również szwadron rozpoznawczy. Pułk w lipcu podczas walk w obronie Brześcia poniósł bardzo duże straty. Po wyjściu z okrążenia jego kompanie liczyły 30-40 ludzi. W dniu 9.8.1944 r. jego skład bojowy przedstawiał się następująco: ludzi 740 /w tym bezpośrednio zaangażowanych w walce 450/, pistoletów maszynowych 100, rkm - 90, ckm - 20, moździerzy 81 mm - 28, dział ppanc - 50 mm - 6 /CAW, 1 AWP, t.75. s.73-77; Protokół zeznania jeńców; CAW, 1 AWP, t.456, s.28/.
 10. 86 grupa dywizyjna /dca płk Piwer/ przybyła w rejon przyczółka magnuszewskiego 19.8.1944 r. Składała się ona z trzech pułkowych grup bojowych /184, 167 i 216/ i batalionu fizylierów. Każda grupa

składała się tylko z jednego batalionu, w liczbie pięciu kompanii - trzech piechoty, jednej ckm i jednej - ppanc.

Np. 167 pułkowa grupa bojowa na 1.9.1944 r. liczyła 570 żołnierzy, 22 rkm, 2 ckm, 1 moździerz 81 mm, 3 moździerze 120 mm, 6 dział ppanc 88 mm.

216 pułkowa grupa bojowa walczyła w Norwegii /CAW, 1 AWP, t.75, s. 2/.

11. 27 pcz składał się z dwóch batalionów. 1 batalion liczył 40 czołgów ciężkich typu "Pantera", 2 batalion na skutek poniesionych strat posiadał tylko 4 czołgi typu T-IV.

19 part składał się z trzech dywizjonów. 1 dywizjon posiadał jedną baterię 105 mm á 6 dział i dwie baterie 150 mm á 6 dział. 2 dywizjon á trzy baterie 105 mm, á 4 działa. 3 dywizjon á trzy baterie 150 mm á 4 działa. 19 dappanc - posiadał dwie kompanie dział szturmowych á 6 dział i kompanię dział 75 mm á 6 dział. /CAW, 2 DP, t.61, s.68/.

Sily i środki przeznaczone do obrony przyczółka magnuszewskiego
wg zadania dcy I AWP z 2.8.1944 r.

lp	Nazwa oddziału	ilość batalionów	Broń strzelecka	dział	rkm	ruszki	ppanc.	AP	AD	SU	mm	mm	mm	mm	mm	Moździerze	Razem artylerii	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1	3 DP	9	469	128	245	30		12	24	13	12		91	85	24	109	200	Szer. pasa obrony
2	4 pappanc								24				24				24	3 DP - 10 km
3	19 pappanc							24					24				24	
4	2 BAH				60						59		59				59	
5	3 BAH				60						60		60				60	
6	1 BAC				36						36		36				36	
7	5 BAC				24							36	36				36	
8	Razem	9	469	128	425	30		12	48	13	167	36	330	85	24	109	439	

x/ Na podstawie stanu bojowego I AWP na 5.8.1944 r.:

CAW, I AWP, t.29, s.45-46.

Uwaga: - artylerii organicznej razem 91 dział /w tym 13 dz. panc/
109 moździerzy

-200-

- artylerii wzmocnienia 119 dział
- artylerii wsparcia 72 "

Nasylenie ogólne na 1 km frontu 0,9 bataliona

43,9 dział i moźdz. /w tym art.ppanc 10,3 dział - wliczono działa
76 mm AP, 45 mm, 57mm i 76 mm AD z 4 pappanc/

Wykaz sił i środków 3 DP i oddziałów

wzmocnienia przeprowadzających się w nocy z 9/10.8.1944 r. na lewy brzeg Wisły x/

lp	Nazwa oddziału	ludzie	konie	samocho- dy	ckm	rusz- nice	dzia- ła	76mm AP	76mm AD	SU-76	122 mm	Moździerze
1	2	3	4	5	6	7	8	10	11	12	13	14
1	3 DP	9090	906	264	128	218	30	12	24	13	12	85
2	4 pappanc	490		ok. 50					24			
3	19 pappanc	490		ok. 50								
	Razem: xx/	10070	906	364	128	218	30	12	48	13	12	85

x/ Stan bojowy 1 AWP na 5.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.29 s.45-46.

xx/ Uwzględniono również samochody kwatery mistrzostwa.

Siły i środki 2 DP przeznaczone do obrony przyczółka magnuszewskiego /16.8.1944 r./x/

lp	Nazwa oddziału	szerokość pasa obrony	Dziła ppanc		Dziła i moździerze		na km frontu	ogólne nasycenie w art.na 1 km frontu	Uwagi										
			45 mm	57 mm	76 mm	SU-76 mm				na 1 km frontu	76 mm	122 mm	152 mm	120 mm					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	6pp z: 4,5 km	3	0,6	12	4	16	3,2,5		23	8	31	6,8	10,3	x/CAW, 1					
2	19ppanc	7	24	24	24	15,3					12	2,6	2,6	WVP, t. 98, s. 48					
3	3/2 pal	3	12	24	4	8,8					43	9,5	18,3						
4	5 pp z: 2,5 km	3	1,2	10	4	14	6,0				35	14,0	20,0						
5	20ppanc	1	24	24	24	9,6					24	9,6	9,6						
6	1 2/2 pal	3	10	24	4	38	15,6				59	23,6	32,2						
7	ogółem w pierwszym rzucie	6	22	48	8	78	11,1				102	14,5	25,7						
8	4 pp	3	12	4	4	16					30								
9	2dapanc	1				13													
10	3 BAH																		
11	1 pm																		
	Razem w DGA																		
	ogółem w dywizji	19	1,8	34	48	12	113	107	15,2	24	172	12	172	60	228	32,5			

Siły i środki przeznaczone do obrony przyczółka magnuszewskiego wg zadania dowódcy 1 AWP z 16.8.1944 r.^{x/}

Lp	Nazwa oddziału	Ilość batalionów	Broń strzelecka										Moździerze			Czołgi i działka panc.				Działka plot		Uwagi					
			rkm	ckm	rppanc	45 mm	57 mm	76 mm /AP/	76 mm /AD/	SU-76	122 mm	152 mm	razem dział	120 mm	82 mm	razem moźdz	razem dział i moździerzy	czołgi	działka panc	razem	37 mm		85 mm	razem			
1	2 DP ^{x/}	9	467	188	277	32	-	12	22	13	12	-	91	24	85	109	200	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x/Szer. pasa obro- ny 3 DP- 8 km
2	2 BAH	-	-	-	60	-	-	-	-	-	58	-	58	-	-	-	58	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Razem	9	467	188	337	32	-	12	22	13	70	-	149	24	85	109	258	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	2 DP ^{x/}	9	209	103	197	30	-	12	24	13	12	-	91	24	78	102	193	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x/ Szer. pasa obro- ny 2 DP 7 km
4	19 pappanc	-	-	-	16	-	24	-	-	-	-	-	24	-	-	-	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	20 pappanc	-	-	-	16	-	24	-	-	-	-	-	24	-	-	-	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	3 BAH	-	-	-	60	-	-	-	-	-	60	-	60	-	-	-	60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	1 pm	-	-	-	36	-	-	-	-	-	-	-	36	-	-	36	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Razem	9	209	103	325	30	48	12	24	13	72	-	199	60	78	138	337	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	1 BAC	-	-	-	36	-	-	-	-	-	36	-	36	-	-	-	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	5 BAC	-	-	-	18	-	-	-	-	-	-	36	36	-	-	-	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	1 BPanc	-	-	-	41	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	64	-	64	-	-	-	-	-	-	-
11	13 papanc	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	21	-	-	-	-	-	-	-
12	17 paplot	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22	-	-	-	-	22	-
13	4 pappanc	-	-	-	-	-	-	-	24	-	-	-	24	-	-	-	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Razem	-	-	-	95	-	-	-	24	-	36	36	96	-	-	-	96	64	21	85	22	-	-	-	-	22	-
	Ogółem	18	676	291	757	62	48	24	70	26	178	36	444	84	163	247	691	64	21	85	22	-	-	-	-	22	-

x/ Na podstawie stanu bojowego 1 AWP na 15.8.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.98, s.48.

Wykaz ważniejszych prac inżynierskich wykonanych przez 3 i 2 DP i 1 BK w okresie od 2 do 9.9.1944 r.

lp	Wyszczególnienie prac	2 DP		% wyko- nania	wg planu	3 DP		% wy- konania	wykonano od 2 do	1 BK xx/
		wg planu	wykonano od 2 do			wykonano od 2 do	wykonano od 2 do			
1	Transzeje ciągle	48.500 mb	26.450 mb	54,7%	35.000 mb	18.637 mb	53%	2.500 mb	9.9.1944 r.	1.500 mb
2	Transzeje nasypowe	-	2.100 mb	-	-	300 mb	-	-	-	-
3	Rowy łączące	22.800 mb	8.880 mb	39%	16.600 mb	7.250 mb	44%	1.500 mb	-	-
4	SO karabinów maszyn.	763 szt.	496 szt.	65%	740 szt	569 szt.	76%	12 szt.	-	-
5	SO dział ppanc	76 "	49 "	64%	90 "	79 "	87%	6 "	-	-
6	SO moździerz	170 "	87 "	52%	180 "	126 "	70%	10 "	-	-
7	Ziemiańki	230 "	180 "	78%	-	142 "	-	-	-	-
8	Ukrycia	1.050 "	126 "	12%	-	151 "	-	-	-	-
9	Schroniska przedpiersne	1.850 "	379 "	20,5%	360 szt.	176 "	48%	-	-	-
10	Schrony bojowe /DZOT/	-	1 "	-	-	19 "	-	-	-	-
11	PO	100 "	71 "	71%	108	49	45%	-	-	-
12	SD	-	14	-	-	48	-	-	-	-
	Procent wykonania w stosunku do całości	-	-	50,5%	-	-	60%	-	-	-

x/ Meld.o wykonaniu robót inż. w pasie obrony 2 DP na 9.9.1944 r.; CAW, 2 DP, t.17, s.108.

Wykaz wykonanych prac w batalionowych rejonach obrony od 2 do 9.9.1944 r.; CAW, 3 DP, t.7.
s.9. Komunikat operac. nr 0010/op.5zt. 1 AWP 10.9.1944 r.; CAW, 1 AWP, t.32, s.25-27. A.Jasiński,
op.cit. s.66.

xx/ W 1 BK wykonano ponadto 18 oddzielnych okopów dla drużyn i 20 SO dla rusznic ppanc.

Załącznik nr 9

Wykaz ważniejszych prac inżynierskich 2 i 3 DP na 11.9.1944 r. ^{x/}

Wyszczególnienie prac	Jednostka miary	Ilość wykonanych prac		Ogółem
		2 DP	3 DP	
1. Transzeje	mb	47305	23637	70942
2. Rowy łączące	mb	16119	4204	21323
3. SO dla ckm i rusz. panc	szt.	664 ^{1/}	803	1467
4. SO dla moźdz. 82 mm	szt.	112	96	208
5. SO dla artylerii panc	szt.	56	59	115
6. SO dla artylerii do ognia pośredn.	szt.	- ^{2/}	176	176
7. Ziemianki	szt.	200	158	358
8. Szczeliny i ukrycia przedpiersne	szt.	607	418	1025
9. PO dców plut, komp. batalionów, pułków	szt.	86	99	185
10. SD dców pułków i batal.	szt.	16	12	28
11. PO dców dywizji	szt.	2	2	4
12. SD dców dywizji	szt.	1	1 ^{3/}	2
13. Zasięki z drutu kolczastego	mb	-	-	-
14. DZOT	szt.	1	-	1
15. Materiał do budowy mostów dług. 57 m i nośności 30 t.	szt.	-	2	2
16. Podpory pod budowę mostów	szt.	-	16	16
17. Drewniane młoty do wbijania pali	szt.	-	16	16
18. Materiał drzewny	m ³	-	20	20
19. Łaźnie	szt.	-	1	1

Uwaga: 1/ W dokumencie podane są tylko SO dla ckm.

2/ Brak danych o ilości SO art. do ognia pośredniego.

3/ Przy SD 3 DP rozbudowano 57 ziemianek.

x/ Sprawozdanie ze stanu prac inż. w batalionowych rejonach obrony 2 DP na 12.9.1944 r.; CAW, 2 DP, t.20, s.128.
Wykaz inż. urządzeń w pasie 3 DP na 11.9.1944 r.; CAW, 3 DP, t.10, s.24.

Plan oppanc 3 DP na 16.8.1944 r.

lp	Element oppanc	Dowódca	Miejsce rozmieszczenia elementu oppanc	Siłki i środki	Nazwa oddz. wydzielającego środki oppanc	Zadanie	Uwagi
1	Rej. ppanc nr 1	Szef art. 9pp mjr Krukowski	Mniszew, Mniszew Nowy	16 dział	9pp - 12 dział 19 pappanc - 4 działa	1. Nie dopuścić czołgów npla do przerwania się w głąb naszej obrony.	Sygnak: -Atak czołgów npla - "STAL"
2	Rej. ppanc nr 2	dca 19pappanc mjr Zawiałkow	Boguszków	22 działa	8pp - 10 dział 19 pappanc - 12 dział	2. Niszczyc czołgi npla, którym udało się wkamać w naszą obronę.	-Atak czołgów npla odparty - "BRON"
3	Rej. ppanc nr 3	dca 4 pappanc ppłk Iżyk	płd skraj lasu Żelazna Stara, rozdlenie dróg na płd od Żelazna Stara.	72 działa	3 pal-35 dział 4pappanc-24 dz. 3dapanc-13 dz.		
4	Rej. ppanc nr 4	szef art. 8 pp - kpt. Bereźnicki	Zagroby, Roznieszew	18 dział	8 i 9pp-10 dz. 19pappanc-8 dz.		
5	Rej. ppanc nr 5/za-pasowy/	dca 4pappanc ppłk Iżyk	płn skraj lasu Żelazna Stara, Reko-wice, Odcinki	30 dział	9pp - 30 dział		
6	Art. odwód ppanc	dca 4pappanc ppłk Iżyk	jak rej. ppanc nr 3/	37 dział bsap /3 DP/	4pappanc-24 dz. 3dapanc - 13 dz.		

Załącznik nr 11

Wykaz strat oddziałów 2 DP w natarciu w dniu 19.8.1944 r.

Nazwa oddziału	Zabici			Ranni			Razem			Zniszczono lub uszkodzono			Uwagi
	szer. i podof.	ofic. i podof.	razem	szer. i podof.	ofic. i podof.	razem	zabi- tych i ran- nych	zabi- tych i ran- nych	zabi- tych i ran- nych	działał moźdz. 45 mm 82 mm	ckm	rkm	
6 pp XL	11	1	21	26	1	27	39	1	1	1	1	2	
5 pp XXV	60	3	63	115	6	121	184	2				1	
ogółem:	71	4	75	141	7	148	223	3	1	1	1	3	

x/ meld.boj. nr 0428 dcy 6 pp, 19.8.1944 r.; CAW, 2 DP, t.19, s.273. Sprawozdanie bojowe dcy 6 pp; CAW, 2 DP, t.19, s.125. Dane odnośnie strat 6 pp z 19.8.1944 r. są sprzeczne. Np. w meld.boj. nr 301 dcy 2 DP /CAW, 2 DP, t.17, s.79-78/ jest podane: 4 zabitych i 10 rannych, natomiast w sprawozdaniu dcy 6 pp - 31 zabitych i 266 rannych.

xx/ Cyt. meld.boj. nr 368 /CAW, 2 DP, t.19, s.272/.

Wykaz strat nieprzyjaciela zadanych przez oddziały 1 armii WP w okresie od 1.8 do 10.9.1944 r. x/

Straty za okres	Ludzie		Konie	Uzbrojenie i sprzęt - zniszczono, zdobyto i obezwładniono																			
	zabitych i rannych	wziętych do niewoli	zabitych i rannych	bat. art.	bat. moździerzy	działa różniczkali brów	moździerzy różniczkali brów	ckm	rkm	rusznice panc.	kbk i pistolety maszynowe	samochozy różniczkali	czołgi i działka szturmowe	transportowe i opancerzone	samochozy	miotaczek	kuchnie polowe	wozy konne	składowe żywności i amun.	schrony bojowe	PO	motocykle	
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
1-10,8	1000 ^{xx}	19	-	3	5	17	3	22	30	-	7	3	-	-	-	-	-	2	-	17	8	-	-
10-20,8	2300	26	-	-	-	35	12	23	34	16	1110	14	39	9	3	25	-	14	-	3	5	2	-
21-31,8	1170	-	-	9	7	18	16	28	1	2	-	1	-	-	-	-	1	47	2	6	6	-	-
1-12,9	900	8	18	-	1	18	19	18	22	3	14	4	-	-	-	-	-	14	1	6	5	-	-
Razem:	5370	53	18	12	13	88	50	91	87	21	1131	22	39	19	13	25	1	77	3	32	24	2	3

x/ Meld.o stratach 1 AWP i npla za okres od 10 do 20.8.1944 r. i za okres od 1 do 10.9.1944 r. /CAW, 1 AWP, t.8, s.150 i 249. Meld.boj. nr nr: 0382 z dn. 21.8; 0386 z dn. 22.8.; 0390 z dn. 23.8; 0394 z dn. 24.8; 0398 z dn. 25.8; 0402 z dn.26.8; 0406 z dn. 28.7; 0410 z dn. 28.8; 0414 z dn. 29.8; 0418 z dn. 30.8; z dn0422 z dn. 31.8.1944 r. Szt. 1 AWP /CAW, 1 AWP, t.8, ss. 149,155,156, 161, 167, 174-175, 180, 185, 190, 195, 200, 205/. Sprawozdanie o stratach i zdobyczach 1 AWP za okres 1-10.8.1944 r. /AMO Sojuza SSR, f. 233, op. 2356, t.111, s.348/.

Uwaga: W wykazie są uwzględnione straty npla zadane przez 1 BPanc w walce pod Studziankami i 1 DP walczącej do 1.9.1944 r. na prawym brzegu Wisły, na płu od przyczółka magnuszewskiego.

xx/ W sprawozdaniu o stratach /AMO Sojuza SSR, f.233, op.2356, t.111, s.348/ jest mowa o dwóch batalionach. W wykazie przyjęłem batalion w liczbie 500 ludzi.

Wykaz strat stanu osobowego 1 AWP za okres od 10.8 do 10.9.1944 r. x/

Jednostki i oddziały	Zabito			Zaginęło bez wieści			Dostało się do niewoli			Straty nie związane z walką			Ranni, kontuzjowani i oparzeni			Zachorowało i odeszło do szpitala			Razem strat			Ogółem
	ofic.	podofic.	szereg.	ofic.	podofic.	szereg.	ofic.	podofic.	szereg.	ofic.	podofic.	szereg.	ofic.	podofic.	szereg.	ofic.	podofic.	szereg.	ofic.	podofic.	szereg.	
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1 DP	14	14	52	-	4	25	-	-	-	2	5	11	17	41	140	8	16	59	41	80	287	408
2 DP	15	57	152	-	-	8	-	-	-	-	-	9	56	159	475	10	16	55	81	232	699	1012
3 DP	2	11	38	-	5	6	-	1	-	2	1	12	17	63	195	19	67	186	40	148	437	625
1 komp.karna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5
1 BK	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
1 BFanc	12	37	21	2	1	2	-	-	1	-	-	-	23	77	139	7	6	10	44	121	173	338
13 papanc	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	6	6	-	7	6	13
1 sam.baon rozpozn.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1	1	1	1	3
1 BAC	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	1	2	1	1	2	3	3	5	11
2 BAH	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	9	-	-	-	-	2	10	12
3 BAH	3	3	8	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4	4	13	2	4	9	10	11	31	52
4 BAPpanc	1	2	8	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	7	38	-	1	3	3	11	50	64
5 BAC	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	5	1	2	7	2	4	12	18
1 pm	-	5	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	19	1	1	1	3	8	30	41
5 sam.dyw.rozpozn.	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Bat.dowodz.d-twa art.armii	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	4	4
1 DAPlot	1	2	2	-	-	-	-	-	-	2	2	12	5	3	14	3	2	16	11	9	44	64
1 sam.daplot.	-	2	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	8	-	-	-	-	4	13	17
1 BSap	1	2	2	-	1	2	-	-	-	-	-	1	1	2	8	-	-	10	2	5	23	30
6 sam.zmot.bsap	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
2 sam.bat.bud.prog.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	1	2	3	1	6
3 sam.bat.bud.most.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
1 sam.bat.opchem	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
2 sam,zmot.bat.fmo	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	4	14	1	5	16	22
8 sam.komp.kabl-tycz.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1
sam.komp.inform.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	1
3 zapas. pp	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	3	23	1	3	24	28
Razem strat:	50	137	299	2	12	46	-	1	1	9	14	53	130	365	1065	56	131	399	247	661	1873	2781

x/ Wykazy strat stanu osobowego 1 AWP za okres 11-20.8.1944 r. /CAW, 1 AWP, t.103, s.48-50/; za okres 21-21.8.1944 r. /CAW, 1 AWP, t.103, s.39-40/; za okres 1-10.9.1944 r. /CAW 1 AWP, t.103, s.51-52/; za okres 1-31.8.1944 r. /CAW, 1 AWP, t.103, s.42-45/.

Wykaz strat stanu koni 1 AWP za okres od 10.8 do 10.9.1944 r.^{x/}

Jednostki i oddziały	Zabito				Zdechło				Zginęło bez wieści				Raniono i kontuzjowano				Zachorowało i odesłano do szpitala				Razem strat				
	wierz chowe	arty leryj skie	tabo rowe	razem	wierz chowe	arty leryj skie	tabo rowe	razem	wierz chowe	arty leryj skie	tabo rowe	razem	wierz chowe	arty leryj skie	tabo rowe	razem	wierz chowe	arty leryj skie	tabo rowe	razem	wierz chowe	arty leryj skie	tabo rowe	razem	
	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	
2																									
1 DP	1	1	-	2	-	1	-	1	-	-	-	-	-	2	-	2	1	1	-	2	2	5	-	7	
2 DP	-	2	4	6	-	1	2	3	-	-	4	4	-	-	-	-	-	-	8	8	-	3	18	21	
3 DP	-	1	8	9	-	-	2	2	-	-	1	1	-	-	3	3	-	-	5	5	-	1	19	20	
2 sam.baon budowy dróg	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	
8 sam.komp. kabł.-tycz.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	4	-	-	4	4	
295 sam.baon łączn.	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
sam.komp. oddz.inf.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	-	-	1	
Razem	1	4	12	17	-	2	5	7	-	-	5	5	-	2	3	5	2	1	18	21	3	9	43	55	

x/ Wykazy strat stanu koni 1 AWP na okres 11-20.8.1944 r.; 21-31.8.1944 r.; 1-10.9.1944 r. /CAW, 1 AWP, t. 103, s.48-50, 39-40, 51-52/.

Wykaz strat stanu osobowego 1 AWP za okres od 1.8 do 10.9.1944 r. x/

lp	Jednostki i oddziały	Zabito			Zginęło bez wieści			Dostało się do niewoli			Straty nie związane z walką			Ranni, kontuzjowani i oparzeni			Zachorowało i odeszło do szpitala			Razem strat			ogółem
		ofic.	pod-ofic.	sze-reg.	ofic.	pod-ofic.	sze-reg.	ofic.	pod-ofic.	sze-reg.	ofic.	pod-ofic.	sze-reg.	ofic.	pod-ofic.	sze-reg.	ofic.	pod-ofic.	sze-reg.	ofic.	pod-ofic.	sze-reg.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	1 DP	17	17	83	25	39	324	-	-	8	2	6	24	26	56	134	8	23	85	78	141	658	877
2	2 DP	32	88	297	10	33	157	-	-	-	-	-	9	96	216	760	14	19	64	152	356	1287	1795
3	3 DP	5	18	47	-	5	6	-	1	-	2	1	14	20	69	230	20	71	212	47	165	509	721
4	1 sam.baon kobiec.	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4	-	2	5	7
5	1 komp.karna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	1	-	-	5	5
6	1 BK	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
7	1 BPanc	12	37	21	2	1	2	-	-	1	1	-	1	23	79	140	8	9	19	46	126	184	356
8	13 papanc	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	6	6	-	7	7	14
9	1 sam.baon rozpozn.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1	1	1	1	3
10	1 BAC	2	2	4	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	2	7	2	1	4	6	5	17	28
11	2 BAH	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	14	-	-	-	-	2	15	17
12	3 BAH	3	3	8	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4	4	13	2	4	9	9	11	31	51
13	4 BAPpenc	1	2	8	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	7	38	-	1	3	3	11	50	64
14	5 BAC	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	1	-	5	1	3	8	2	5	14	21
15	1 pm	-	5	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	2	27	1	1	1	4	8	39	51
16	5 sam.dyon rozp.	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
17	Bat.dowodz.d-twa art.armii	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	4	4
18	1 DAPlot	1	2	2	-	-	-	-	-	-	2	2	12	5	3	14	3	2	16	11	9	44	64
19	1 sam.daplot	-	1	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	8	-	-	-	-	-	4	13	17
20	1 BSap	1	4	10	-	3	10	-	-	-	-	-	3	2	5	32	-	-	13	3	12	68	83
21	6 sam.zmot.bsap	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	1	-	5	-	-	-	1	1	6	8
22	2 sam.bat.bud.dróg	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2	1	1	2	3	1	6
23	3 sam.bat.bud.most.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
24	1 sam.bat.opchem	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
25	2 sam.bat.zmot.fmo	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	4	19	1	5	21	27
26	8 sam.komp.kabl.tycz.	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	1	3	4
27	Sam.komp.inform.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	1
28	3 zapas. pp	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	3	23	1	3	24	28
		74	182	498	137	82	503	-	1	19	10	15	73	186	449	1429	63	151	494	370	883	3006	4256

x/ Wykazy strat stanu osobowego 1 AWP za okres 1-10.8.1944 r.; 11-20.8.1944 r.; 21-31.8.1944 r.; 1-10.9.1944 r. /CAW, 1 AWP, t.103. s.34-35, 48-50, 39-40, 51-52/.

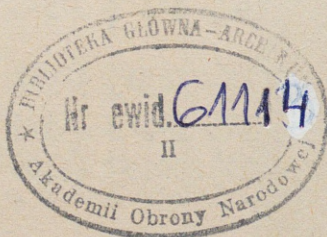
Wykaz strat stanu koni 1 AWP za okres od 1.8. do 10.9.1944 r.^{x/}

p	Jednostki i oddziały	Zabito				Zdechło				Zginęło bez wieści				Raniono i kontuzjowano				Zachorowało i odesłano do szpitala				Razem strat			
		wierz' chowe	arty- leryj skie	tabo- rowe	ra- zem	wierz' chowe	arty- leryj skie	tabo- rowe	ra- zem	wierz' chowe	arty- leryj skie	tabo- rowe	ra- zem	wierz' chowe	arty- leryj skie	tabo- rowe	ra- zem	wierz' chowe	arty- leryj skie	tabo- rowe	ra- zem	wierz' chowe	arty- leryj skie	tabo- rowe	ra- zem
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
	1 DP	2	1	2	5	-	1	-	1	-	-	-	-	1	3	1	5	1	1	4	6	4	6	7	17
	2 DP	1	7	14	22	-	1	3	4	-	-	4	4	-	-	-	-	-	-	17	17	1	8	38	47
	3 DP	2	6	35	43	-	-	2	2	-	-	1	1	-	-	4	4	-	-	5	5	2	6	4	55
	1 BSap	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	3	3
	2 sam. baon budowy dróg	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1
	8 sam. komp. kabł. - tycz.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	4	-	-	4	4
	295 sam. baon łączn.	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
	Sam. komp. oddz. inform.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	2	-	-	2
	Razem	5	14	53	72	-	2	6	8	-	-	5	5	1	3	6	10	3	1	31	35	9	29	116	130

x/ Wykazy strat koni 1 AWP za okres 1-10.8.1944 r.; 11-20.8.1944 r. 1-10.9.1944 r. /CAW, 1 AWP.
t.103, s.48-50, 39-40, 51-52/.

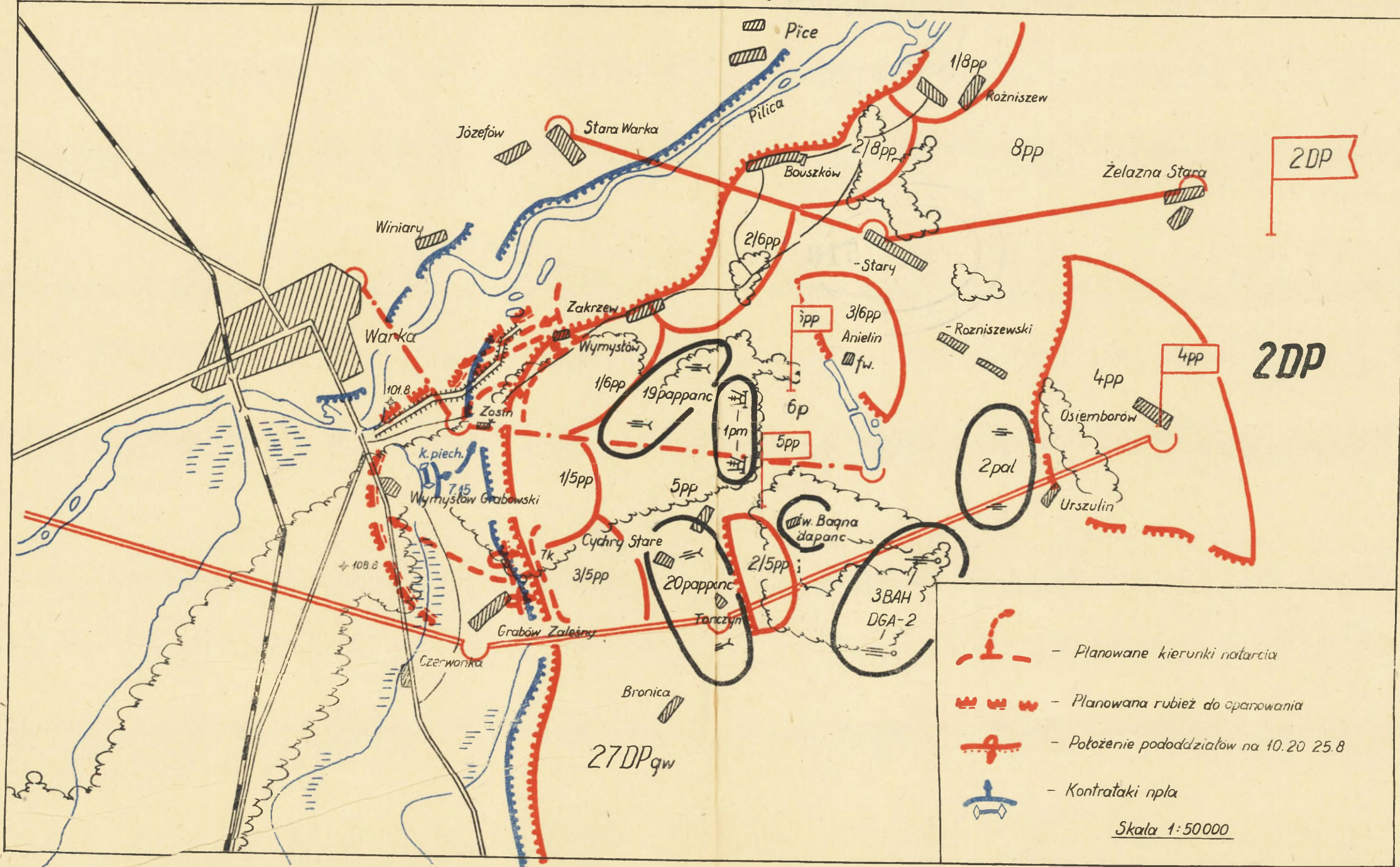
Stan bojowy 1 armii WP na 15.9.1944 r.^{x/}

Nazwa związków i oddziałów	Stan osobowy				ko- nie	kara- biny róż- nych ty- pów	Karabiny maszyn.			pisto- lety maszy- nowe	rusz- nice ppanc.	Moździerze			Dziąka			SU-76 i SU-57	plot 85 i 37mm	czoł- gi róż- nych ty- pów	samo- chody		
	ofic	pod- ofic	sze- reg.	razem			ręcz- ne	maszy- nowe	plot			pisto- lety maszy- nowe	120 mm nowe	82 mm ppanc	50 mm ppanc	122 i 152 mm	76mm /AD/ i 152 mm						76mm /AP/ i 152 mm
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
1 DP	774	1856	4366	6996	1113	4688	213	101	-	1916	184	23	67	29	12	24	12	32	9	-	-	236	x/CAW, 1 AWP t.98 s.57
2 DP	674	2124	5494	8292	965	4082	212	100	-	2177	169	24	73	-	12	24	10	33	13	-	-	234	
3 DP	830	2376	6108	9314	805	5562	458	186	-	2356	244	24	84	58	11	22	12	30	13	-	-	264	
1 sam.batal.kobiecey	46	106	354	506	6	237	20	8	-	136	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	Stan boj.
1 sam.batal.rozpozn.	39	168	202	409	-	74	8	-	-	152	9	-	-	9	-	-	-	-	-	-	10	36	został podany bez całości
1 sam.batal.pow-des	77	90	848	1015	12	264	74	1	-	648	2	-	12	27	-	-	-	-	-	-	-	-	wojsk inż. i wojsk chemicz- nych
1 BK	238	776	1966	2980	374	2068	72	32	6	424	48	-	24	-	-	12	7	-	-	6	-	61	
1 BPanc	262	669	886	1817	-	711	14	-	9	571	48	-	-	5	-	-	-	-	-	-	68	215	
13 papanc	63	126	151	340	-	201	-	-	-	96	-	-	-	-	-	-	-	-	21	-	-	35	
7 sam.dywiz.SU-57	23	40	71	134	-	20	-	-	-	40	-	-	-	-	-	-	-	-	12	-	-	14	
1 BAC	111	274	809	1194	2	471	-18	-	-	207	36	-	-	-	36	-	-	-	-	-	-	87	
2 BAH - 7 pah	66	106	458	630	-	372	10	-	-	142	20	-	-	-	20	-	-	-	-	-	-	58	
8 pah	61	55	528	644	-	367	10	-	-	111	19	-	-	-	18	-	-	-	-	-	-	57	
9 pah	62	109	472	643	-	367	10	-	-	99	20	-	-	-	19	-	-	-	-	-	-	57	
3 BAH - 10 pah	60	71	460	599	-	367	10	-	-	114	20	-	-	-	20	-	-	-	-	-	-	54	
11 pah	64	72	451	587	-	364	10	-	-	111	20	-	-	-	20	-	-	-	-	-	-	55	
12 pah	62	55	471	588	-	359	10	-	-	114	20	-	-	-	20	-	-	-	-	-	-	55	
4 BAPpanc-4pappanc	49	175	289	513	-	338	12	-	-	158	24	-	-	-	-	24	-	-	-	-	-	66	
19pappanc	47	62	351	460	-	293	18	-	-	130	-	-	-	-	-	-	-	24	-	-	-	34	
20pappanc	53	104	352	509	-	251	18	-	-	134	-	-	-	-	-	-	-	24	-	-	-	34	
5 BAC	103	243	815	1161	-	762	18	-	-	195	36	-	-	-	36	-	-	-	-	-	-	84	
1 sam. pm	71	175	489	735	1	321	-	-	-	139	36	34	-	-	-	-	-	-	-	-	-	80	
1 DAPlot	239	615	1357	2211	-	1421	-	-	52	168	-	-	-	-	-	-	-	-	-	88	-	143	
1 sam.dywizjon art.plot.	31	78	233	342	-	206	-	-	5	67	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	-	32	
Razem w oddziałach bojowych	4105	10525	27981	42611	3278	25161	1215	428	72	10402	955	105	259	128	224	106	41	145	68	106	78	1988	
1 BSap	153	287	1054	1494	97	477	97	-	-	559	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62	
Łącznie	4258	10812	29035	44105	3375	24638	1312	428	72	10961	955	105	259	128	224	106	41	145	68	106	78	2050	

DZIAŁANIA BOJOWE ODDZIAŁÓW 6 i 5pp (2DP) W DNIU 25.8.1944r.

Zał. nr 51

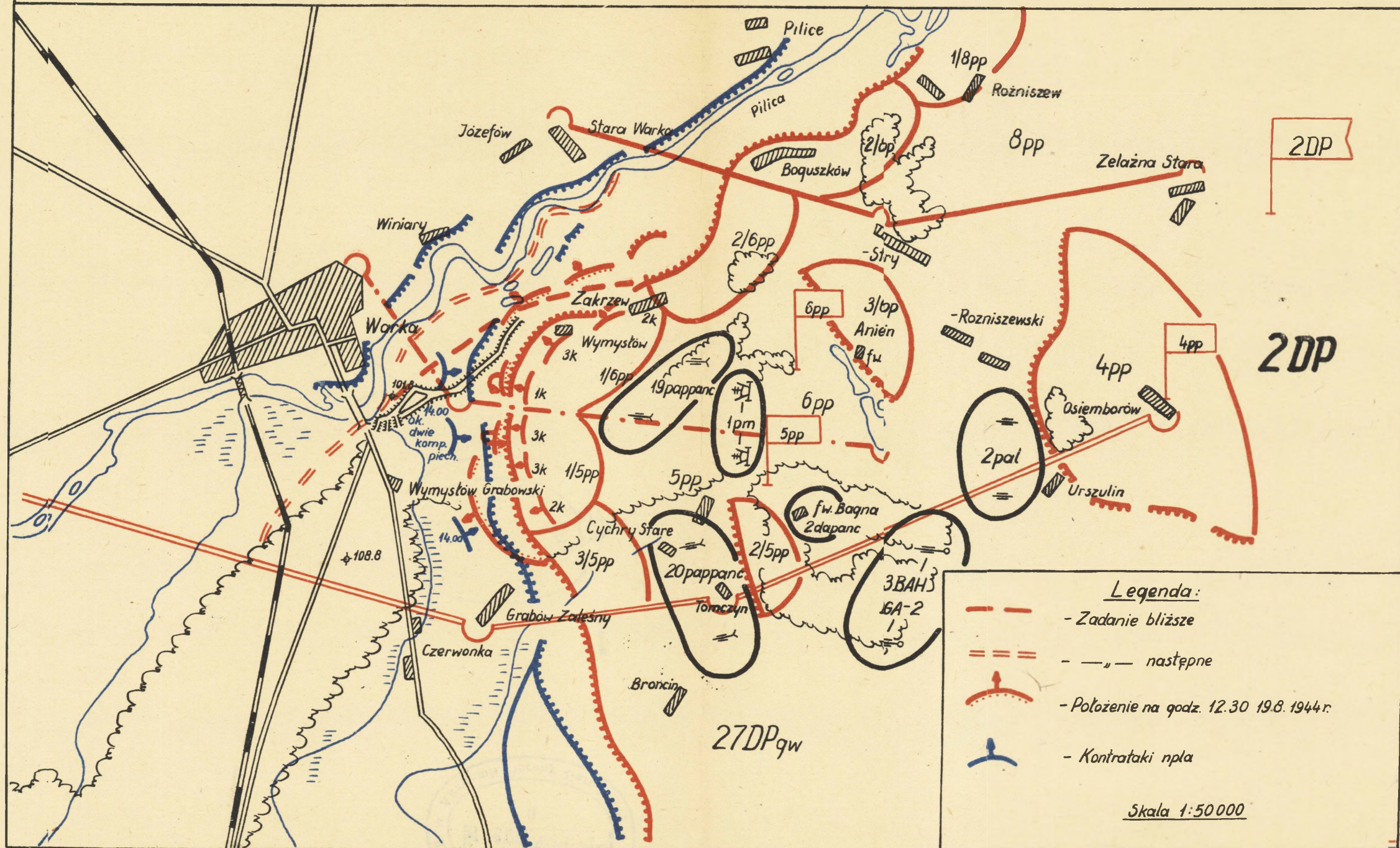

- - Planowane kierunki natarcia
- - Planowana rubież do oparowania
- - Płożenie pododdziałów na 10.20 25.8
- - Kontrataki npla

Skala 1:50000

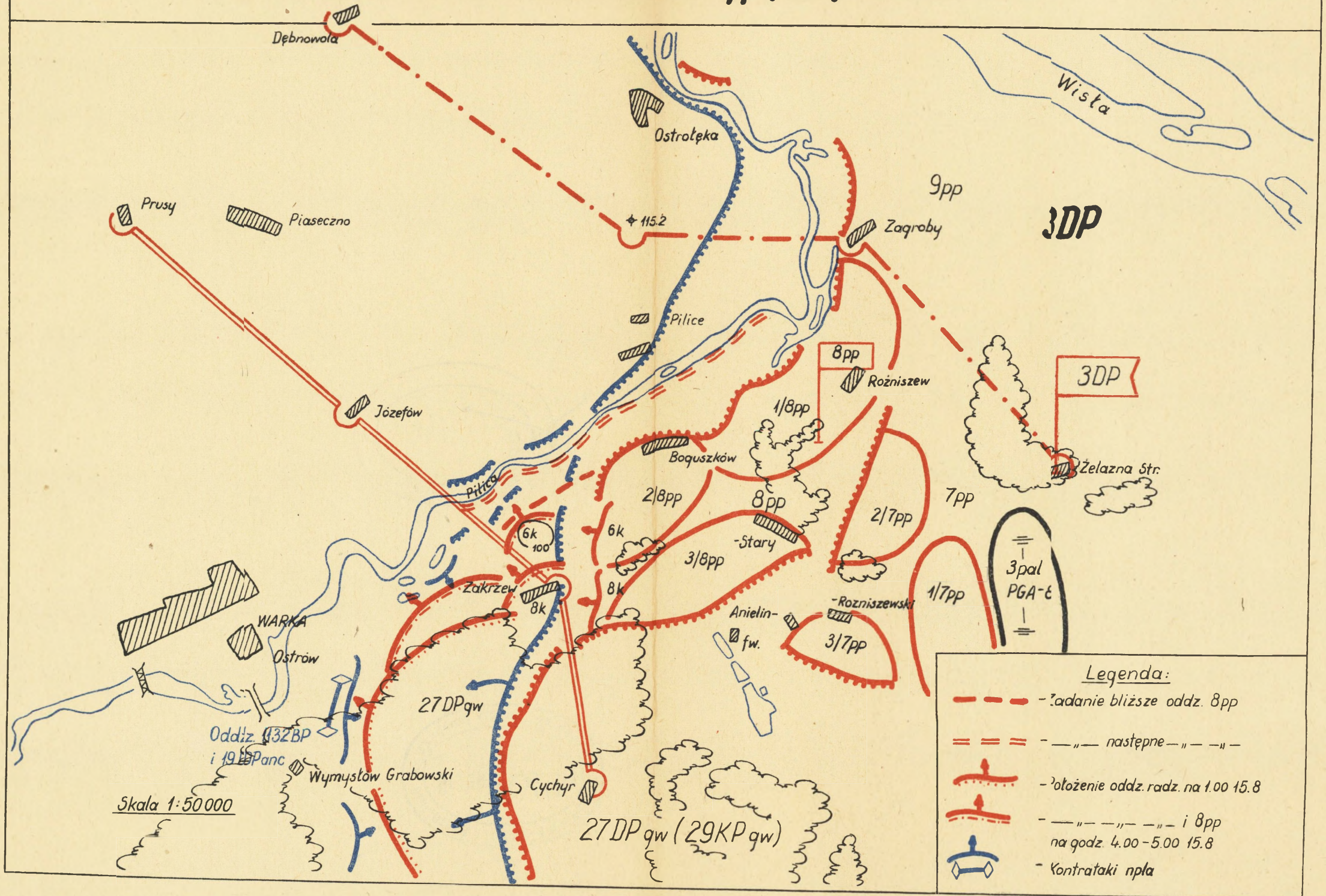
DZIAŁANIA BOJOWE ODDZIAŁÓW 6 i 5 pp (2DP) W DNIU 19.8.1944 r

Zat. nr 50

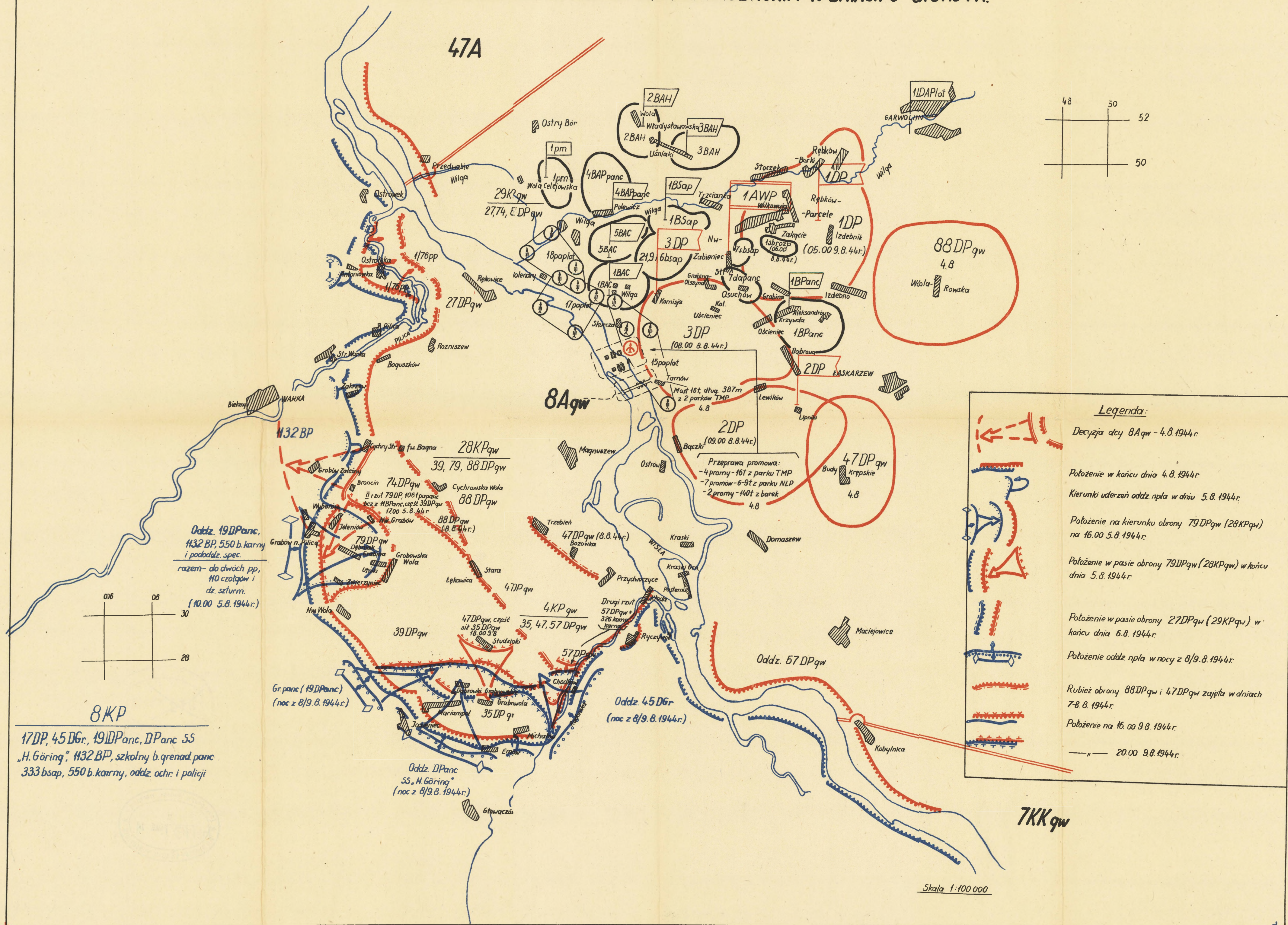
DZIAŁANIA BOJOWE PODODZIAŁÓW 8pp (3DP) 15.8.1944r.

Zał. nr 49

POŁOŻENIE OPERAC'JNE NA PRZYZCÓŁKU MAGNUSZEWSKIM W DNIACH 6-9.8.1944r.

Zat. nr 46

Oddz. 19 DPanc.
1132 BP, 550 b. kar. i pododdz. spec.
razem - do dwóch pp.
110 czołgów i dz. szturm.
(10.00 5.8.1944r.)

8KP
17DP, 4.5 DG, 19 DPanc, DPanc SS
„H. Göring”, 1132 BP, szkolny b. grenad. panc.
333 bsap, 550 b. kar. i policji

Gr. panc (19 DPanc)
(noc z 8/9.8.1944r.)

Oddz. DPanc
SS „H. Göring”
(noc z 8/9.8.1944r.)

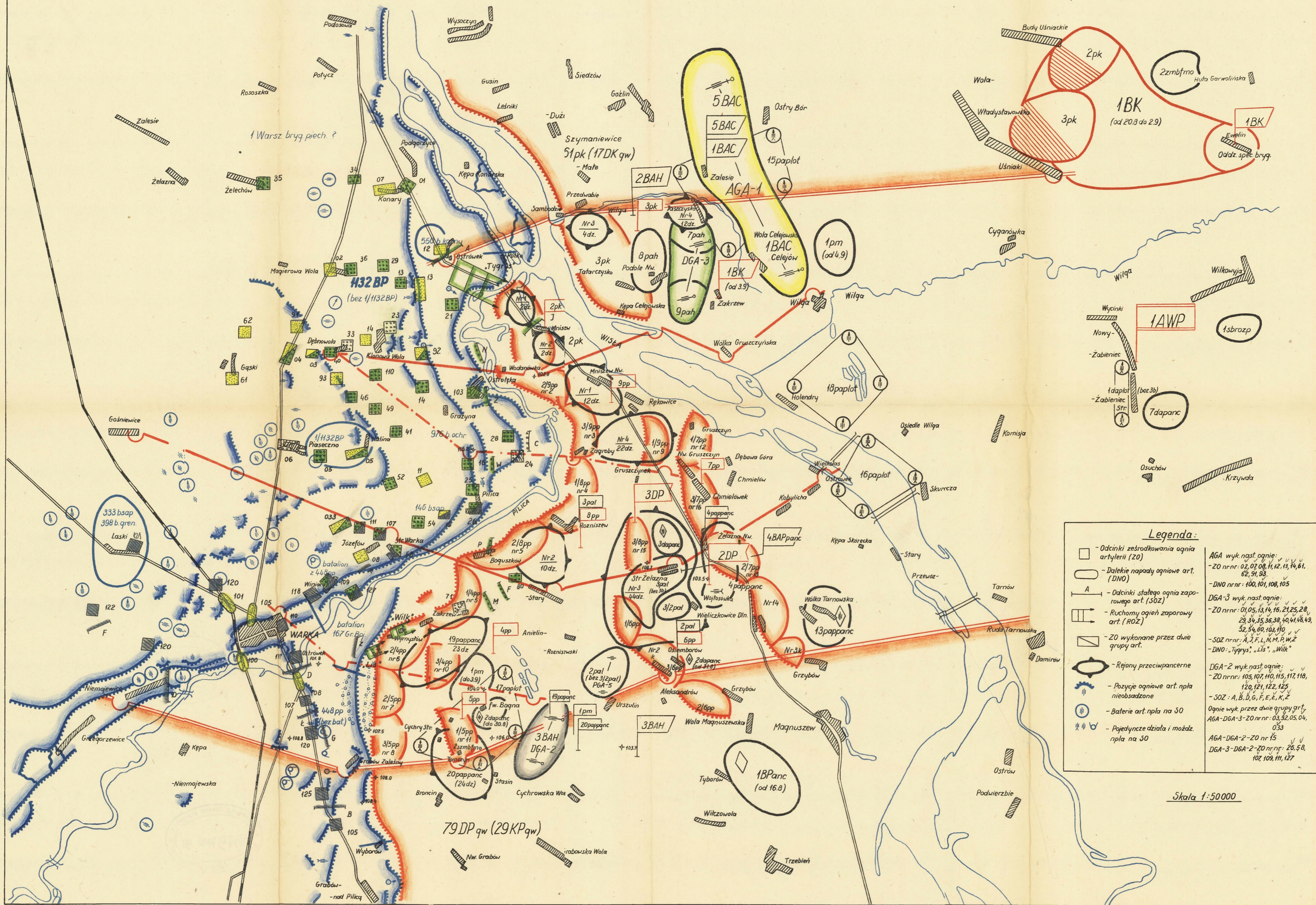
Oddz. 4.5 DG
(noc z 8/9.8.1944r.)

- Legenda:**
- Decyzja ocy 8A gw - 4.8.1944r.
 - Położenie w końcu dnia 4.8.1944r.
 - Kierunki uderzeń oddz. npla w dniu 5.8.1944r.
 - Położenie na kierunku obrony 79 DPgw (28 KPgw) na 16.00 5.8.1944r.
 - Położenie w pasie obrony 79 DPgw (28 KPgw) w końcu dnia 5.8.1944r.
 - Położenie w pasie obrony 27 DPgw (29 KPgw) w końcu dnia 6.8.1944r.
 - Położenie oddz. npla w nocy z 8/9.8.1944r.
 - Rubież obrony 88 DPgw i 47 DPgw zajęta w dniach 7-8.8.1944r.
 - Położenie na 16.00 9.8.1944r.
 - 20.00 9.8.1944r.

Skala 1:100 000

ORGANIZACJA OBRONY 1AWP NA PRZECZÓŁKU MAGNUSZEWSKIM W DNIACH 16.8-12.9.1944 R.

Zat nr 48

Legenda:

- - Odcinki zesrodzkodowania ognia artylerii (ZO)
- - Dalekie napady ogniwe art. (DNO)
- A - Odcinki stalego ognia zaporowego art. (SOZ)
- ▢ - Ruchomy ogień zaporowy art. (ROZ)
- ▤ - ZO wykonane przez dwie grupy art.
- (z kropką) - Rejonny przeciwpancerne
- ⊕ - Pozycje ogniwe art. npla nieobsadzone
- ⊖ - Baterie art. npla na SO
- ⊗ - Pojedyncze działa i moźdz. npla na SO

AGA wyk. nast. ogni:
 - ZO nrnr: 02, 07, 08, 11, 12, 13, 14, 61, 62, 91, 93
 - DNO nrnr: 100, 101, 108, 105

DGA-3 wyk. nast. ogni:
 - ZO nrnr: 01, 05, 13, 14, 16, 21, 25, 28, 29, 34, 35, 36, 38, 40, 41, 46, 49, 52, 54, 80, 103, 110
 - SOZ nrnr: A, F, L, M, P, W, Z
 - DNO: „Tygrys”, „Lis”, „Wilk”

DGA-2 wyk. nast. ogni:
 - ZO nrnr: 105, 107, 110, 115, 117, 118, 120, 121, 122, 125
 - SOZ: A, B, D, G, F, E, K, Z

Ognie wyk. przez dwie grupy art. AGA-DGA-3-ZO nrnr: 03, 32, 05, 04, 033

AGA-DGA-2-ZO nr nr 15
DGA-3-DGA-2-ZO nr nr: 26, 58, 107, 109, 111, 127

Skala 1:50000

